

ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเฮ็ล์ม เจมส์ กับแนวคิดพุทธของปรีชญาณ

แนววิชา

ศรารุท ศรีภักดิ์

29A5742115

294.301
ศ169ศ
2555

Title: ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเฮ็ล์ม เจมส์ กับแนวคิดพุทธของปรีชญาณ

ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ตำราเรียนฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของกองการศึกษารักษาตามหลักคุณธรรมศาสนาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนานานาชาติ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๕

ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญา

เถรวาท

ศราวุธ ศรีภิรมย์

		๑ 294.301 ศ169ศ 2555
29A5742115		
Title: ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท		
ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย		

294.301

ศ169ศ ค.2

9 ก.ค. 57

เลขทะเบียน	5742115
เลขเรียกหนังสือ	๑๐ / 294.301 ศ 169 ศ(ค)-2
วันที่	9 ก.ค. ๕7

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

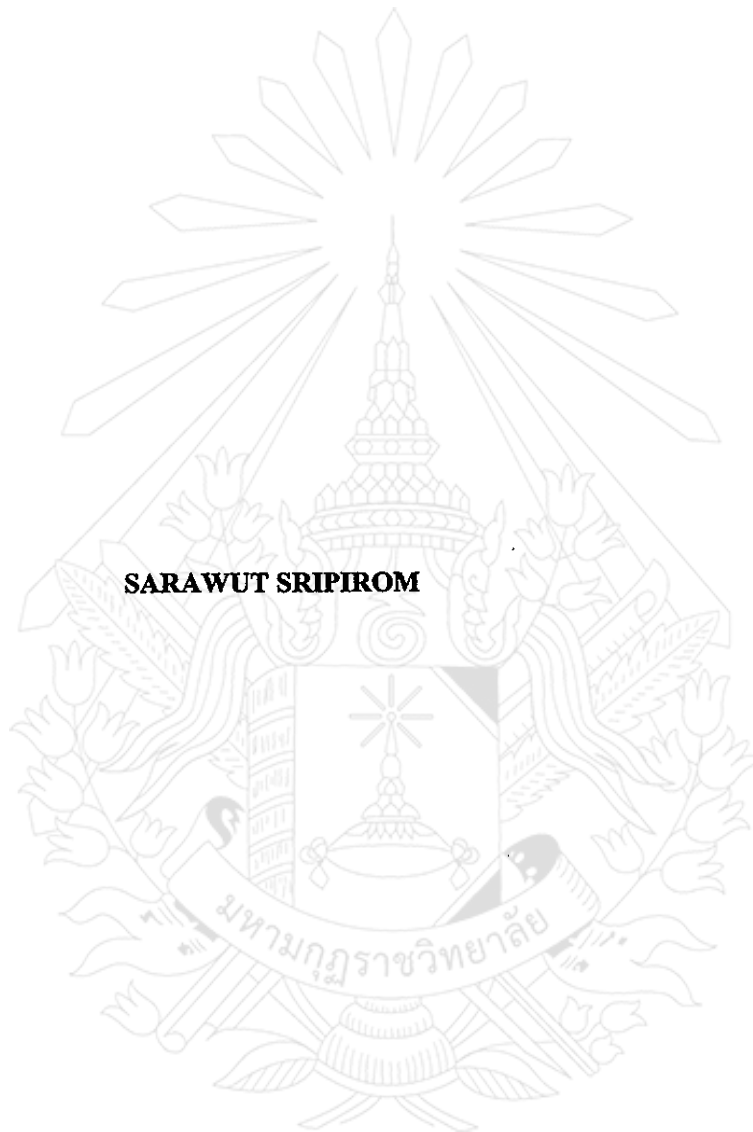
พุทธศักราช ๒๕๕๕

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.

ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่น ไม่สมควร

ไปรคนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอบคุณ

**A COMPARATIVE STUDY OF THE PRAGMATISM OF WILLIAM
JAMES AND THE CONCEPT OF THERAVĀDA BUDDHIST
PHILOSOPHY**

SARAWUT SRIPHIROM

**A THEMATIC PAPER SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2555 (2012)**

หัวข้อสารนิพนธ์ : ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : ศราวุธ ศรีภิรมย์
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : รองศาสตราจารย์ ดร.ประยงค์ แสนบุราณ
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระมหาภัทรชัย ถาวรพุนโร (ดร.)

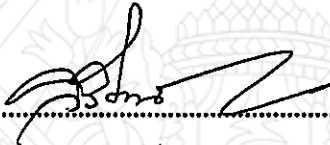
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้รับสารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตรมหาบัณฑิต

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

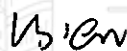
(พระมหาปัญญา ปญญาวุฒินันท์ (ศศ.))

คณะกรรมการสอบสารนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ.วิรัตน์ กางทอง)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.ประยงค์ แสนบุราณ)

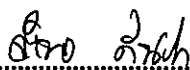
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(พระมหาภัทรชัย ถาวรพุนโร (ดร.))

กรรมการ

(พระมหาวิเชียร ฐมฺมวชิโร (ดร.))

กรรมการ

(รศ.จ่านง คันธิก)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thematic Title : A Comparative Study of the Pragmatism of William James and
the Concept of Theravada Buddhist Philosophy

Student's Name : Sarawut Sripirom

Department : Buddhism and Philosophy

Advisor : Assoc. Prof. Dr. Prayong Saenpuran

Co-Advisor : Phramaha Phattharachai Thavarabandho (Dr.)

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

..... Dean of Graduate School

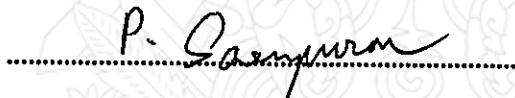
Phramaha Panya Panyavutte (Asst.Prof.)

Thematic Committee

..... Chairman

(Assoc. Prof. Viratana Kangthong)

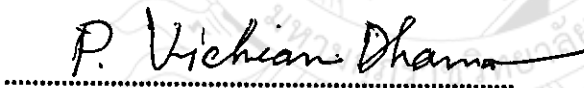
..... Advisor

(Assoc. Prof. Dr. Prayong Saenpuran)

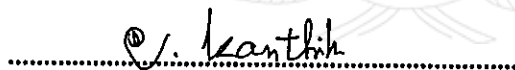
..... Co-Advisor

(Phramaha Phattharachai Thavarabandho (Dr.))

..... Member

(Phramaha Vichian Dhammavajiro (Dr.))

..... Member

(Assoc. Prof. Chamnong Kanthik)

หัวข้อสารนิพนธ์	: ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: ศราวุธ ศรีภิรมย์
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: รองศาสตราจารย์ ดร. ประยงค์ แฉนบูราน
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระมหาภัทรชัย ฉาวรพฺุโ (คร.)
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การวิจัยในสารนิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดปฏิบัตินิยมของพุทธปรัชญาเถรวาท ๓) เพื่อเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย คือ ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งที่ ๔, พ.ศ. ๒๕๒๕ และศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เป็นปฐมภูมิ (Primary Sources) และทุติยภูมิ (Secondary Sources)

ผลการวิจัยพบว่า

ประเด็นที่คล้ายคลึงกันของแนวคิดทั้งสองสรุปได้ ๓ ประเด็น คือ ๑) การปฏิบัติ คือ วิธีการเจมส์กล่าวว่า ปฏิบัตินิยมมิได้เสนอความคิดระบบใด ระบบหนึ่ง โดยเฉพาะออกมา ทั้งนี้เพราะว่าปฏิบัตินิยมเป็นเพียงวิธีการเท่านั้น พุทธปรัชญาเถรวาท พระธรรมปิฎก กล่าวว่า การฝึกอบรมเจริญสมาธินั้น โดยหลักการพูดได้ง่าย แต่ในด้านวิธีการมีเนื้อหาละเอียดมากมาย ๒) ไม่นิยมการถกเถียง วิลเลียม เจมส์ กล่าวว่า การใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยม ทำให้เห็นปัญหาปรัชญาที่ถกเถียงกันเป็นจำนวนมากได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายไป ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท การปฏิบัติสมถภาวนา คือ การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ การปฏิบัติวิปัสสนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง ๓) เน้นผลของการปฏิบัติ เจมส์กล่าวว่าทัศนคติของปฏิบัตินิยมไม่ใส่ใจกับสิ่งหรือหลักการขั้นปฐม ประเภท (Categories) และความจำเป็นแบบสมมติต่างๆแต่มุ่งสู่สิ่งสุดท้าย ผลผลิต สิ่งที่ดีงามมา และข้อเท็จจริง ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธองค์จะทรงแสดงวิธีปฏิบัติหรือ ปฏิปทาเพื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุด คือ นิพพาน

ส่วนในด้านความแตกต่างผู้วิจัยได้แยกไว้ ๓ ประเด็นด้วยกันคือ ๑) ผู้ประกาศคำสอน ลัทธิปฏิบัตินิยม คือ วิลเลียม เจมส์เป็นปราชญ์คนธรรมดา มีความศรัทธาคือศาสนาอย่างลึกซึ้งเหมือนบิดาของเขา และเป็นศาสตราจารย์ในวิชาปรัชญาที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดสหรัฐอเมริกา ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท คือ พระพุทธเจ้า ทรงเป็นสัพพัญญู ครีเสริญความจริงอันประเสริฐ ได้แก่ อริยสัจ ๔ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ๒) เป้าหมายของการปฏิบัติ เป้าหมายของชีวิตตามทัศนะของวิลเลียม เจมส์ (William James) คือ ผลที่เกิดขึ้นจากสมมติฐานนั้น มีประโยชน์ทำให้ชีวิตดำเนินอยู่ต่อไป ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท เป้าหมายของการปฏิบัติหรือประโยชน์สูงสุดแบ่งออกเป็นสองระดับ คือ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ ๓) มีหลักการที่ชัดเจน ทัศนะของเจมส์ไม่มีลักษณะเป็นสิ่งที่แน่นอน คายตัว หรือสมบูรณ์สูงสุด คือ ความคิดใคร่จะจริงต้องสามารถอธิบาย ทดลอง พิสูจน์ ให้เห็นจริงได้และก่อให้เกิดผล ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท หลักการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ สมมติสังขะและปรมาตมะสังขะ

แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การละเว้นความชั่วทุกอย่าง การสร้างความคิดทุกชนิด และการทำจิตใจให้ผ่องใส เพื่อให้เข้าถึงความสุขในระดับโลกียะสุขและโลกุตระสุข ปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไร เพราะความรู้นั่นเองเป็นตัวทำลายกิเลส เนื่องจากเมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ไม่มีอะไรน่าผูกมัดแล้วเรเข้ากับสิ่งนั้นจริงๆ แล้วจิตก็จะเกิดความหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำ หลักการปฏิบัติที่สำคัญในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) คือ ทฤษฎีการทดสอบ ทดลอง การใคร่ครวญค้นคว้า นำความคิดโดยโยงไปสู่การปฏิบัติ คือ ไร้หลักว่าความคิดนี้ทำได้ปฏิบัติได้หรือไม่ ถ้าปฏิบัติได้ความคิดนี้ก็จริงและสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้อย่างกลมกลืน ความไม่จริงคือสิ่งที่คิดแล้วทำไม่ได้ ทำไม่สำเร็จด้วยประสบการณ์ที่เกิดขึ้น คือความคิดเมื่อนำมาทดสอบ ทดลองแล้วไม่ก่อให้เกิดผล ไม่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตทฤษฎีนั้นก็ล้มเหลว

Thematic Title : A Comparative Study of the Pragmatism of William James and
the Concept of Theravada Buddhist Philosophy

Student' s Name : Sarawut Sripirom

Department : Buddhism and Philosophy

Advisor : Assoc. Prof. Dr. Prayong Sanpuran

Co-Advisor : Phramaha Phattharachai Thavarabandho (Dr.)

Academic Year : B.E. 2555 (2012)

ABSTRACT

The objectives of this Thematic paper were 1) to learn the pragmatism of William James. 2) to learn the concept of Theravada Buddhist philosophy, and 3) to compare between the pragmatism of William James and Theravada Buddhist philosophical concept. The research methods were collecting the information from the Royal Thai Buddhist Scriptures, the Department of Religious Affairs, Ministry of Education, The fourth edition 2525 B.E. and the information obtained from Primary Sources and Secondary Sources document.

The results of the research were as follows :-

The main point of both concepts can be divided in three parts. 1) James indicated that Pragmatism has not shown any specific concept because it is just the procedure. Buddhist philosophy and Buddha' s teaching have indicated in easy principle for meditation train but it also has difficult detail, 2) It is not the way of argument; moreover, James said that Pragmatism has shown lots of argument problems. This also has no useful meaning. Pray unambitious of Theravada Buddhist Philosophy is how to practice the creating peaceful in mind. However, doing Vipassana meditation is to practice how to create wisdom in the way of understand thoroughly, and 3) It is specific for the result of practicing as James said that the viewpoint of Pragmatism need not concern about the primary categories and the imagination. In contrast, this thing focuses on output, follwing thing, and truth. For Theravada Buddhist Philosophy, the Buddha shows how to practice or mode of practice to the top of implement which is known as nirvana.

About the different things, the researchers have divided about the differences for three issues; 1) teaching announcer and Pragmatism which William James has shown that he is just common person. Furthermore, Theravada Buddhist Philosophy, the Buddha is omniscient and also enlighten the superb truth which are about the four Noble Truths such as enlightened person, waker, delighted people, 2) The objective of practice about life aim of William James' s attitude is the result that came out from hypothesis has valuable advantages to continue life in future. Theravada Buddhist Philosophy, The goal of practice or high useful has divided into two levels. For example, worldly pleasure level and supermundane level, and 3) It has clearly principle because James has no uncertainly quality or any completely things. So the true though must be explained, doing experiment, proving which guide to see and cause product. In addition, Theravada Buddhist Philosophy, the practice for extrication can be divided into two levels such as conventional truth and ultimate truth.

The concept of Theravada Buddhist philosophy is ignoring the evil all, building every goodness and making the bright mind into the happiness at the level of worldly happiness and transcendental happiness. Practice to understand what is the entire. This is because the knowledge can destroy the passion if the ones who get that the entire is impermanent, painful, and intangible. There is nothing to commit ourselves with something. Then the mind will attain from power of overwhelm important practices in Theravada Buddhist are discipline, concentration and wisdom.

The pragmatism of William James is concerned with experiment theory, attempt and research. Leading the conception to practice is to use the principle that whether the concept can be done and practiced or not! If it can, the concept will then be real and can be applied to provide benefits in living harmoniously. Unreality is what that is thought but cannot be done. Fail by experience occurred is a thought that when tested or experimented causes no benefits or no use in living a life. That concept, therefore, is unsuccessful.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท สัมฤทธิ์ผล ได้ด้วยความกรุณาจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ผู้วิจัย จนเกิดโลกทัศน์อันกว้างไกล ไร้ขอบเขตในการศึกษา จุดประกายแสงสว่างแห่งปัญญา ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้วิจัยได้อย่างดียิ่ง

สารนิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์ด้วยความเมตตา อนุเคราะห์ช่วยเหลือจากอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ และระบุนามดังต่อไปนี้

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ประยงค์ แสนบูรณ ณ ที่วังดิงงานเขียนและช่วยขัดเกลา แก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ให้มีเนื้อหาที่เป็นวิชาการมากขึ้น พระมหาภัทรชัย ถาวรพญ โส (ดร.) อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ตลอดถึงคณะกรรมการสอบสารนิพนธ์ทุกท่าน โดยมี รองศาสตราจารย์ วิรัตน์ ทางทอง, รองศาสตราจารย์ จำนง คันธิก, พระมหาวิเชียร ทุมมวชิโร (ดร.) ที่มีความเพียรอ่านงานเขียนของผู้วิจัยอย่างละเอียด ช่วยตรวจทาน ปรับปรุง ในส่วนที่ผิดพลาด อีกทั้งคณาจารย์สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญาที่อบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้ทางวิชาการ อันมากด้วยคุณค่าและประโยชน์แก่ผู้วิจัย ทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่ช่วยให้ข้อมูลในการค้นคว้าหาเอกสาร การวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณ มิตรสหาย พุทธศาสนาและปรัชญา รุ่นที่ ๕ ทุกคน ทุกท่าน คือ คุณสัมฤทธิ์ คุณอัมพร คุณอดิศักดิ์ ตลอดจนท่านอื่นที่เป็นกัลยาณมิตรร่วมชั้นเรียน และเป็นทั้งครูได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

คุณค่า ประโยชน์ จากการศึกษาสารนิพนธ์นี้ ขอบูชาแด่บูรพาจารย์ในบวรพระพุทธศาสนา บิดามารดา ครู อาจารย์ และผู้มีอุปการคุณแก่ผู้วิจัย ทุกคน ทุกท่าน ทุกผู้ ทุกนาม เทอญ

กราบขอบพระคุณด้วยใจจริงในการสำเร็จการศึกษาในครั้งนี้เป็นอย่างสูง

ศราวุธ ศรีภิรมย์

สารบัญคำย่อ

สำหรับการเขียนสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์ครั้งที่ ๔, พ.ศ. ๒๕๒๕ ในการอ้างอิงและใช้ชื่อย่อของคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยมีคำย่อและคำเต็ม ดังต่อไปนี้

คำย่อ	คำเต็ม		
พระวินัยปิฎก	วินัยปิฎก	มหาวิภังค	
วิ.มหา.			
พระสุตตันตปิฎก			
ขุ.ธ.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธัมมปทกถา
ขุ.ปฎิ.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิธัมมิกาทมรรค
ขุ.ม.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ
ที.ม.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที.ป.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค
ที.มหา.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรคปาลี
ม.อุ.	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสกั
ม.มุ.	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสกั
ม.ม.	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมนิกาย
สั.สพา.	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สหายตนวรรค
อง.ฉกุก.	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกุกนินาต
อง.ทุก.	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนินาต
อง.เอก.	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนินาต
อง.จตุกุก.	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกุกนินาต
อง.อฏฐก.	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนินาต
อง.ติก.	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกกนินาต
อง.ทุก.	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกกนินาต
พระอภิธรรมปิฎก			
อภิ.วิ.	อภิธรรมปิฎก	วิภังค	
อภิ.สง.	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	

ปกรณ์วิเสส

วิสุทธิ.

วิสุทธิมรรคปกรณ์

การใช้หมายเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์มี ๒ แบบ ได้แก่

๑. แบบ ๓ ตอน (พระไตรปิฎก) คือ เล่มที่/ข้อที่/หน้าที่ เช่น ที.ปา. ๑๑/๑๑/๑๑๑. หมายถึง
 สุตตนปิฎก ปาฎิกวรรค เล่มที่ ๑๑/ข้อที่ ๑๑/หน้าที่ ๑๑๑.

๒. แบบเลข ๒ ตอน (ปกรณ์วิเสส) คือ เล่มที่/เลขหน้าที่ เช่น วิสุทธิ. ๓/๒๒๓/ฉบับมหา
 มกุฏราชวิทยาลัย หมายถึง วิสุทธิมรรคปกรณ์ เล่มที่ ๓/หน้าที่ ๒๒๓/ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.

คำย่อในภาษาอังกฤษ

คำย่อ	คำเต็ม	ความหมาย
Ibid.	Ibiden	เรื่องเดียวกัน
Op. Cit.	Opera Citato	อ้างแล้ว
P.	Page	หน้า
Vol.	Volume	เล่มที่

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๔
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๕
๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
บทที่ ๒ แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๐
๒.๑ ความหมายการปฏิบัติทางพุทธศาสนา	๑๐
๒.๒ หลักการปฏิบัติตนตามไตรสิกขา	๑๑
๒.๒.๑ ความหมายของไตรสิกขา	๑๑
๒.๒.๒ การปฏิบัติตนด้านศีล	๑๒
๒.๒.๓ การปฏิบัติตนด้านสมาธิ	๒๕
๒.๒.๔ การปฏิบัติตนด้านปัญญา	๓๔
๒.๓ หลักการบูชาในพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๒
๒.๓.๑ บุคคลที่ควรบูชา	๔๕

๒.๓.๒	สิ่งที่ควรบูชา	๕๓
๒.๓.๓	วิธีการบูชา	๕๕
๒.๔	การปฏิบัติกรรมฐานในพุทธปรัชญาเถรวาท	๕๘
๒.๔.๑	การปฏิบัติสมถกรรมฐาน	๖๐
๒.๔.๒	การปฏิบัติวิปัสณากรรมฐาน	๖๓
๒.๕	ประโยชน์ ๓ ระดับในพุทธปรัชญาเถรวาท	๖๕
๒.๕.๑	ข้อบ่งชี้การแสวงหาที่ภุชฐานมีกัถะประโยชน์	๖๕
๒.๕.๒	ข้อบ่งชี้การแสวงหาสัมปรายิกัถะประโยชน์	๖๗
๒.๕.๓	ข้อบ่งชี้การแสวงหาปรหมัถะประโยชน์	๖๘
๒.๖	แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท	๖๘
๒.๖.๑	สรุป	๗๒
บทที่ ๓	ทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	๗๕
๓.๑	แนวคิดที่เป็นต้นเค้าของปรัชญาปฏิบัตินิยม	๗๖
๓.๒	ความหมายและวิธีการของปฏิบัตินิยม	๘๒
๓.๓	ปฏิบัตินิยมเชิงเจตนานิยมของวิลเลียม เจมส์	๘๔
๓.๔	ปฏิบัตินิยมเชิงประจักษ์นิยมของวิลเลียม เจมส์	๘๗
๓.๕	วิธีการเข้าถึงความจริงที่ถูกต้องของวิลเลียม เจมส์	๘๘
๓.๖	คำทางจริยะในทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	๙๐
๓.๗	ประสบการณ์ทางศาสนา	๙๓
๓.๘	ทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	๙๕
บทที่ ๔	ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับ	
แนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท		๑๐๒
๔.๑	เปรียบเทียบประเด็นที่คล้ายคลึงกัน	๑๐๒
๔.๑.๑	การปฏิบัติ คือ วิธีการ	๑๐๓
๔.๑.๒	ไม่นิยมการถกเถียง	๑๐๔
๔.๑.๓	เน้นผลของการปฏิบัติ	๑๐๕
๔.๒	เปรียบเทียบประเด็นที่แตกต่างกัน	๑๐๖

๔.๒.๑ ผู้ประกาศคำสอน	๑๐๗
๔.๒.๒ เป้าหมายของการปฏิบัติ	๑๐๘
๔.๒.๓ มีหลักการที่ชัดเจน	๑๐๕
๔.๓ สรุป	๑๑๐
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๑๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๑
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๑๑๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๑๘
บรรณานุกรม	๑๒๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ระบบปรัชญาตะวันออกกับระบบปรัชญาตะวันตกนั้นคือความคิดของมนุษย์ที่มีการจัดไว้
อย่างเป็นระบบนับว่ามีอิทธิพลมีบทบาทอย่างสูงในวัฒนธรรมสองฝั่งแก่มวลมนุษยโลกระบบ
ความคิดทั้งสองนี้มีความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์อย่างยาวนานนับพันปี มนุษย์ทุกยุคทุก
สมัยซึบซับและเรียนรู้ระบบปรัชญาทั้งตะวันออกและตะวันตก เพื่อเข้าถึงความจริงในการตอบ
ปัญหาชีวิต ปรัชญาตะวันออกถือกำเนิดที่ประเทศอินเดียและจีนส่วนมากจะมาจากศาสนา เพราะมี
ความเชื่อความเลื่อมใสและวิธีการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความจริงแท้ (ปรมาตตะสัจจะ) ผู้คิดค้นคือ
นักบวชหรือบรรพชิตส่วนปรัชญาตะวันตกถือกำเนิดที่ประเทศกรีกมุ่งศึกษาเรื่อง โลก จักรวาล จิต
และวิญญาณส่วนมากจะตีตัวออกจากศาสนาหรือไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา มุ่งแสวงหาความจริงโดย
ใช้เหตุใช้ผล ผู้ที่คิดค้นส่วนมากจะเป็นฆราวาส ดังนั้น ระบบความคิดทั้งสองกระแสนี้ ย่อมมีความ
คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน คือ ในการตอบปัญหาชีวิต ปรัชญาตะวันตกมุ่งให้ผู้ปฏิบัติคนอยู่ใน
โลกียะปัญหา อันเป็นปัญญาระดับสามัญธรรมดา ซึ่งเป็นปัญญาของปุถุชน (ผู้ยังมีกิเลสหนา) ส่วน
ปรัชญาตะวันออกมุ่งให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความจริงอย่างแท้จริง (Ultimate Reality) อันเป็นปัญญา
ระดับสูงหรือโลกุตระปัญญา อันเป็นปัญญาของพระอรหันตบุคคล โดยเฉพาะหลักปฏิบัติในพุทธ
ศาสนาเถรวาท คือ การละเว้นความชั่วทุกอย่าง การสร้างความดีทุกชนิด และการทำจิตใจให้ผ่องใส
เพื่อให้เข้าถึงความสุขทั้งระดับโลกียะสุข และ โลกุตระสุข ปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไร
เพราะความรู้ตนเองเป็นตัวทำลายกิเลส เนื่องจากเมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน
ไม่มีอะไรน่าผูกมัดตัวเราเข้ากับสิ่งนั้นจริงๆ แล้วจิตก็จะเกิดความหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำ ปัญหา
สังคมในปัจจุบันเกิดมาจากสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะกระตุ้นให้คนกระทำผิดได้ง่าย และความ
เจริญอย่างรวดเร็วทางด้านวัตถุและเทคโนโลยีสามารถเผยแพร่ข่าวสารได้อย่างว่องไว จนทำให้เกิด
ปัญหาบานปลายมากยิ่งขึ้น เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาทางการเมือง
ปัญหาการมีค่านิยมทางวัตถุ ไม่ยอมรับนับถือคุณค่าทางศีลธรรมมีการพัฒนาทางวัตถุมากกว่าการ
พัฒนาจิตใจ การพัฒนาสังคมด้วยการพัฒนาด้านจิตใจนั้นเป็นสิ่งสำคัญ แต่ต้องอาศัยความร่วมมือ
ของบุคคลที่เห็นคุณค่าของหลักประพฤติปฏิบัติ (หลักธรรม) อันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

พุทธศาสนายึดหลักปฏิบัติและเป็นคำสอนที่มีเหตุผล ที่เน้นให้มนุษย์เป็นผู้ตัดสินใจที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยตัวของมนุษย์เอง โดยใช้เสรีภาพของคนที่มี ในการเลือกที่จะสามารถก้าวล่วงความทุกข์บรรลุมรรคความสุข ที่เรียกว่า นิพพาน คือ สภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง หัวใจอันเป็นหลักการปฏิบัติในพุทธศาสนาเถรวาทที่สำคัญคือ ศีล สมาธิ และปัญญา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตรว่า สมาธิที่ศีลหนุนแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิหนุนแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาหนุนแล้วย่อมหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย โดยถูกทางที่เดียว คือ หลุดพ้นจากกามาสวะ (อาสวะคือกาม) ภวาสวะ (อาสวะคือภพ) อวิชชาสวะ (อาสวะคืออวิชชา)^๑ ดังนั้นการแก้ไขปัญหามาทางเศรษฐกิจและสังคมไทยในปัจจุบันนี้ กล่าวคือ สังคมซึ่งเกิดจากการที่บุคคลหลายคนมาอยู่รวมกัน หากบุคคลแต่ละคน ไม่มีธรรมะ หลงไหล ในวัตถุ สังคมโดยรวมก็จะมีลักษณะไม่แตกต่างกัน เนื่องจากระบบต่างๆ ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจในสังคมซึ่งถูกขับเคลื่อน โดยตัวบุคคลแต่ละคน ย่อมไหลไปตามกระแสทิศทางเดียวกัน ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางแก้ไขปัญหาของบุคคลและสังคมไทยในปัจจุบันนี้ จึงต้องแก้ไขทั้งในส่วนบุคคลและส่วนสังคมด้วยการพัฒนาจิตตามหลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาท ลดความอยากด้วยจิตว่างจากตัวตน โดยแท้จริง

ในส่วนของวิลเลียม เจมส์ (William James) แนวคิดที่ว่าด้วยค่าของคนและการกระทำถูกหยิบมากล่าวถึงเสมอในการดำรงชีวิตว่า ควรที่จะปฏิบัติอย่างไรชีวิตถึงจะมีค่าและมีความสุข ปฏิบัตินิยม คือ ทฤษฎีการทดสอบ ทดลอง การใคร่ครวญค้นคว้า นำความคิดไปสู่การปฏิบัติได้เป็นผลสำเร็จ ที่ก่อตัวขึ้นมาเมื่อมนุษย์ต้องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ และในสิ่งแวดล้อมที่เขาอยู่อาศัย ปฏิบัตินิยมจึงปฏิเสธการใช้แค่กระบวนการเชิงเหตุผล คือ ใช้หลักว่า ความคิดนี้ทำได้ ปฏิบัติได้หรือไม่ ถ้าปฏิบัติได้ความคิดนี้ก็จริง ความไม่จริง คือ สิ่งที่คิดแล้วทำไม่ได้ทำไม่สำเร็จ ด้วยประสบการณ์ที่เกิดขึ้น วิลเลียม เจมส์ (William James) รับความคิดแบบปฏิบัตินิยมมาจากชาร์ลส แชนนเดอร์ เพียร์ซ (Charles S. Peirce) แต่เขาก็เป็นคนที่ทำให้ความคิดนี้แพร่หลายออกไป ในวงการปรัชญา เจมส์พัฒนาความคิดของเพียร์ซออกไปจนกระทั่งภายหลังเพียร์ซเลิกใช้คำว่า pragmatism และหันไปใช้คำว่า pragmaticism^๒ นักปฏิบัตินิยมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นนักปรัชญาอย่างวิลเลียม เจมส์ (William James) หรือ ชาร์ลส แชนนเดอร์ เพียร์ซ (Charles S. Peirce) ล้วนใช้ศรัทธา (Faith) เป็นตัวประสานความคิด (ทฤษฎี) กับการกระทำ (ปฏิบัติ) ให้เข้าด้วยกัน โดยเห็นว่า

^๑ที่.ม. ๑๐/๗๗/๗๕.

^๒ประทุม อังกูร โรหิต, ปรัชญาปฏิบัตินิยม : รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗.

ถ้าปราศจากศรัทธาทฤษฎีก็เป็นหมัน ไม่อาจดำเนินไปสู่การปฏิบัติได้ นักปฏิบัตินิยมจึงเน้นการปลูกศรัทธาเป็นอันดับแรก เพราะฉะนั้นหัวใจสำคัญอยู่ที่ความเชื่อว่าเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกันอย่างยิ่ง ระหว่างความคิดและการกระทำ เพราะสามารถช่วยให้คนเราปฏิบัติได้จริง” เจมส์กล่าวว่าการมีศรัทธาในสิ่งที่มองไม่เห็นแต่เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในนั้นจะทำให้ชีวิตดีขึ้น สิ่งนี้จะเป็นสิ่งที่บันดาลให้มนุษย์มีความพยายาม ออกทน และทำให้มนุษย์กระทำในสิ่งที่ดีเพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้น

หลักการปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะมุ่งให้ผู้ปฏิบัติหลีกเลี่ยงจากโลกีย์คือไม่ก่อความเดือดร้อนความวุ่นวายแก่โลกส่งเสริมให้เกิดสันติธรรมและความผาสุกแก่มวลมนุษยโลก ส่วนทฤษฎีปฏิบัตินิยมของเจมส์นั้น คือ มุ่งให้ผู้ปฏิบัติเข้าหาโลกหรือเข้าหาสังคมและมุ่งให้ผู้ปฏิบัติตนอยู่ในระดับโลกียะปัญญา อันเป็นปัญญาในระดับสามัญธรรมดา ซึ่งเป็นปัญญาของปุถุชน (ผู้ยังมีกิเลสหนา) และไม่นิยมการหาเหตุผลด้วยวิธีก่อนประสบการณ์ (apriori)

จะเห็นได้ว่า หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาท ปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อคลายความเศร้าหมอง ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติให้จิตใจบริสุทธิ์จากกิเลสและเป็นไปเพื่อการดับทุกข์ เข้าถึงความหลุดพ้น (นิมุตติ) จากทุกข์ในชีวิต ส่วนปฏิบัตินิยมของเจมส์ ปฏิบัติเพื่อทราบความจริงหรือผลของการปฏิบัติและความไม่จริง คือ ความคิดทำไม่ได้ทำไม่สำเร็จจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาค้นคว้า เพื่อศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันของทั้งสอง ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพื่อเสริมสร้างความรู้และเป็นแนวทางในการที่จะศึกษาเล่าเรียนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่องศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดปฏิบัตินิยมของพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะประเด็นทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท เท่านั้น ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีตำราที่เป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารวิชาการต่างๆ และเอกสารงานวิจัยเป็นฐานข้อมูลสำคัญมาประกอบการทำวิจัย

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ปฐมภูมิและทุติยภูมิในการศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งได้มีการศึกษาคามวิธีการ ดังนี้

๑.๔.๑ สืบหาข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary sources) ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา พร้อมทั้งคัมภีร์อื่นๆ ทางพระพุทธศาสนา

๑.๔.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary sources) ได้แก่ ตำราวิชาการ งานวิจัย วารสาร บทความ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๓ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล เปรียบเทียบและอภิปรายผล

๑.๔.๔ สรุปผลการศึกษาโดยเอกสารและนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า คีล คือเจตนา เป็นคีล เจตสิกเป็นคีล ความสำรวมเป็นคีล ความไม่ล่วงเป็นคีล

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายความหมายของคีลไว้ว่า เจตนาชื่อว่าคีล เจตสิกชื่อว่าคีล สังวรชื่อว่าคีล การไม่ล่วงละเมิดสิกขาชื่อว่าคีล^๕

พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายไว้ว่า คีล คือ ข้อบัญญัติที่กำหนดการปฏิบัติทางกาย และวาจาทางพระพุทธศาสนา ความประพฤติที่ดี^๕

^๕มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคภาค ๑ ตอน ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓.

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑), หน้า ๘๕๘.

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า ลึกซึ้งขั้นแรกเรียกว่า คีล ซึ่งหมายถึง การประพาศิตี ประพาศิตี ถูกต้องตามหลักทั่วไป ไม่ทำให้ผู้อื่นและคนเคียดแค้น มีจำแนกไว้เป็นคีล ๕ คีล ๘ คีล ๑๐ คีล ๒๒๗ หรืออื่นๆ เป็นการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อย ปราศจากโทษขั้นต้น ทางกายวาจาของคนที่เกี่ยวข้องกับสังคมและส่วนรวม^๖ ในหนังสือบรมธรรมให้ความหมายเอาไว้ว่า คีล คือ การปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางภายนอก ถ้ามีคีลเป็นพื้นฐานแล้วเราจึงจะมีจิตที่เป็นสมาธิได้ง่าย^๗

พระราชธรรมนิเทศ ให้ความหมายของ คีล ไว้ในหนังสือโลกและชีวิตว่า คีล คือการสำรวมระวังรักษากาย วาจา ของคนให้เรียบร้อย ไม่สร้างปัญหาให้แก่ตน แก่คนอื่น^๘

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ สมาธิ ไว้ในหนังสือสัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ ดังนี้ สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่นของจิตหรือภาวะจิตที่แน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนดคำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ จิตตัสเสกักคคา หรือเรียกสั้นๆว่า เอกกคคา ซึ่งแปลว่าภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน หรือส่ายไป^๙

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของสมาธิไว้ว่า สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่น หมายถึง การกำหนดไว้เฉพาะ หรือแม้ที่สุด แต่การมีจิตมั่นคงแน่วแน่อยู่ หมายความว่า การทำจิตให้ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆแต่ให้สงบด้วยการกำหนดในอารมณ์ที่เข้าไปกำหนดไว้เฉพาะหรือแม้ที่สุด แต่การมีจิตมั่นคงแน่วแน่อยู่ในความมุ่งหมาย หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งติดต่อกันไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรแทรกแซง^{๑๐}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) อธิบายความหมายของสมาธิ ไว้ว่า สมานินันได้แก่การตั้งจิตและเจตสิก คือธัมมะที่เกิดขึ้นในจิต ในอารมณ์เดียวสม่ำเสมอและชอบ สมาธิมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ มีการกำหนดความฟุ้งซ่านเป็นรสคือเป็นกิจ มีความไม่กระเพื่อมของจิตเป็น

^๖พุทธทาสภิกขุ, ศีลขารธรรมะอย่างถูกวิธี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๓.

^๗พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรมภาคต้น, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕), หน้า ๕.

^๘พระราชธรรมนิเทศ, หนังสือโลกและชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พรตวิการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๘๓.

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๑๐}พุทธทาสภิกขุ, ศีลขารธรรมะอย่างถูกวิธี, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕.

เครื่องปรากฏ มีสุขเป็นบรรทัดฐาน คือเหตุใกล้^{๑๑}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) อธิบายความหมายของปัญญาไว้ว่า ปัญญา แปลว่าความรู้ทั่วไป อันหมายความว่า ความรู้ทั่วสาเหตุและผล รู้เหตุถึงผล รู้ผลถึงเหตุ ตามสังขจะคือ ความจริง เมื่อมีความรู้ดังกล่าวในสิ่งใด ก็ชื่อว่าปัญญานั่น^{๑๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของปัญญาไว้ว่า ปัญญาคือความรอบรู้หมายถึงรอบรู้ ในสิ่งที่ควรรู้ หรือเท่าที่ความรู้โดยเฉพาะ ได้แก่การรอบรู้ในเรื่องความดับทุกข์^{๑๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของปัญญาไว้ว่า ปัญญา แปลว่าความรู้ ทั่วไป ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และที่รู้จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรู้รอบในกองสังขาร มองเห็นตามเป็นจริง (ข้อ ๑ ในไตรสิกขา ข้อ ๔ ในบารมี ๑๐ ข้อ ๕ ในพละ ๕ ข้อ ๗ ในสังกรรม ๗ ข้อ ๕ ในเวสารัชชกรณธรรม ข้อ ๑ ในอธิฐานธรรม ๔ ข้อ ๗ ในอริยทรัพย์ ๗)^{๑๔}

บุญมี แทนแก้ว ได้อธิบายปัญญาไว้ในหนังสือความจริงของชีวิตว่า ปัญญา คือ ความรู้ทั่วถึง รอบรู้ รู้แจ่มแจ้ง หมายถึง รู้เหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเจริญ และรู้ทั้งเหตุและผลทุกอย่าง หรือจะพูดง่าย ๆ ดังที่ชาวบ้านกล่าวว่า ปัญญา คือ วิชาความรู้นั่นเอง^{๑๕}

การบำเพ็ญสมถกรรมฐานหรือสมถภาวนาก็เพื่อทำจิตให้สงบส่วนการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนาก็เพื่อให้เกิดปัญญา เพื่อกำจัดอวิชชาซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งปวง ลงได้ในที่สุด สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชา (ภาวนา) มี ๒ คือ สมถะและวิปัสสนา^{๑๖}

^{๑๑}สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), สมานิในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๑๒}สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ปัญญาในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๑๓}พุทธทาสภิกขุ, ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี, อ่างแก้ว, หน้า ๑๐๕.

^{๑๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๖.

^{๑๕}บุญมี แทนแก้ว, ความจริงของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

^{๑๖}อง.เอก. ๒๐/๒๗๕/๗๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายของสมถะและวิปัสสนา ไว้ดังนี้ คือ

๑. สมถภาวนา หมายถึง การฝึกรวมจิตให้เกิดความสงบ

๒. วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกรวมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง^{๑๑}

ประทุม อังศูโรหิต กล่าวไว้ว่า การใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยมในเรื่องเหล่านี้ ได้แก่ การตีความคิดแต่ละความคิด โดยการโยงไปสู่ผลในทางปฏิบัติ ถ้าความคิดหนึ่งเป็นจริง กว่าอีกความคิดหนึ่ง แสดงว่าต้องมีความแตกต่างกันบางอย่างเกิดขึ้นในทางปฏิบัติ ถ้าไม่พบความแตกต่างกันในการดูแลทางปฏิบัติ ความคิดทั้งหลายเหล่านั้นก็เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะปฏิบัตินิยมเป็นวิธีที่ทำให้ความคิดแจ่มแจ้งทำให้เราสามารถกำหนดรู้ความหมายของความคิดนั้น ได้โดยการทดลองปฏิบัติ

กীরติ บุญเจือ กล่าวไว้ว่า หลักปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์นั้น หัวใจสำคัญอยู่ที่ความเชื่อว่าจำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกันอย่างยิ่งระหว่างความคิดและการกระทำเพราะสามารถช่วยให้คนเราปฏิบัติได้จริง^{๑๒} ในเมื่อเราไม่รู้ว่าจะอะไรจริงอะไรเท็จในขณะนี้ เนื่องจากผู้ที่อ้างถึงญาณวิเศษมีความคิดไม่ตรงกัน และล้วนแต่เป็นเครื่องมือให้นักการเมืองใช้ปกครองอย่างเผด็จการทั้งสิ้น หลักที่เราควรยึดถือประจำตัวก็คือประสิทธิภาพในทางปฏิบัติ

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล บรรณาธิการและคณะ กล่าวไว้ว่า วิธีการแบบปฏิบัตินิยมไม่ได้หมายถึงผลลัพธ์อันเฉพาะเจาะจงใดๆ นอกจากเรื่องเกี่ยวกับทัศนคติของการรู้ตัว หรือพบแนวทางที่ดีสำหรับตัวเองเท่านั้น ทัศนคตินี้ไม่ใส่ใจกับสิ่งหรือหลักการขั้นปฐม ประเภท (Categories) และความจำเป็นแบบสมมติต่างๆ แต่มุ่งสู่สิ่งสุดท้ายผลผลิต สิ่งก็ตามมา และข้อเท็จจริง แม้อัตถิปฏิบัตินิยมจะจดจ่ออยู่กับข้อเท็จจริง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าลัทธินี้จะมีแนวโน้มไปทางวัตถุนิยม^{๑๓}

จินดา จันทร์แก้วและคณะ กล่าวไว้ว่า เจมส์ไม่เห็นว่าคุณค่าที่เป็นเพียงทฤษฎี และเพียงคาดการณ์เท่านั้นที่จะ ทำสิ่งต่างๆ ให้เสร็จ มันถือเป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งของความจริงเท่านั้น เขามองเห็นคุณค่าเพียงเล็กน้อยของความคิดที่มีได้นำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ในขณะเดียวกัน เขาคล้ายกับ ไสเครตีสที่คิดว่า ชีวิตที่ไม่ได้รับการตรวจสอบเป็นชีวิตที่ปราศจากคุณค่า คือมองว่าพฤติกรรมที่มี ได้ตั้งอยู่บนฐานของความคิด ปราศจากซึ่งส่วนประกอบที่สำคัญ สำหรับนักปฏิบัติ

^{๑๑} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๑.

^{๑๒} กীরติ บุญเจือ, ปรัชญาประชาชนบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดับเบิ้ลนาย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๘.

^{๑๓} เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, บรรณาธิการและคณะ, แนวปรัชญาตะวันตก ฉบับสารนิพนธ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๐๑.

นิคมดั้งเดิมคำว่า ปฏิบัติ หมายถึง วิธีการที่ความคิดอาจกระทำได้ในเชิงปฏิบัติ^{๒๐}

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รอบทิศ ไวยสุศรี ได้ศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรมพบว่า ความหมายของไตรสิกขา ที่พระอุปติสสะเถระได้รจนาไว้ในวิสุทธิมรรคนั้นแสดงให้เห็นถึงความละเอียดลึกซึ้งในการปฏิบัติธรรมตามหลักไตรสิกขา การปฏิบัติธรรมตามหลักของไตรสิกขาอย่างแท้จริงนั้นจะต้องอยู่ในระดับ อธิศีล อันเป็นศีลที่ชำระกิเลสให้หมดไปไม่ใช่แค่การรักษาศีลที่รักษากันอยู่เป็นประจำทั่วไป ต้องอยู่ในระดับ อธิจิต อันเป็นสมาธิที่ชำระกิเลสให้หมดไป เป็นสมาธิอันเป็นทางสู่ความดับทุกข์ ไม่ใช่แค่สมาธิในระดับกามาวจรทั่วไป ต้องอยู่ในระดับ อธิปัญญา อันเป็นปัญญาญาณหยั่งรู้ในอริยสัจ ๔ จนดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง ไม่ใช่ปัญญาความฉลาดทางโลกทั่วไป^{๒๑}

พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม ได้ศึกษาวิเคราะห์ความจริงเรื่องจิตของวิลเลียม เจมส์พบว่า ทฤษฎีปฏิบัตินิยมเป็นแนวคิดที่เน้นย้ำในเรื่องดังต่อไปนี้ คือ

๑. การลงมือปฏิบัติการจริง คือจะต้องไม่เพียงแต่คิดและพูดว่าจะทำ..จะทำเท่านั้นแต่ให้ลงมือกระทำจริงๆ แล้วผลทางปฏิบัติก็จะเกิดขึ้น
๒. การมีประสิทธิผลในทางปฏิบัติ คือ ผลแห่งการกระทำที่ออกมาให้ผลน่าพอใจเป็นความสำเร็จ กำไร คู่มทุน คู่การค้า
๓. การมีคุณประโยชน์ของผลทางการปฏิบัติ คือ ผลของการกระทำที่ออกมาจะต้องมีคุณประโยชน์แก่ตนเอง สังคม และประเทศชาติ^{๒๒}
๔. ขอบเขตความรู้ของมนุษย์มีอยู่เพียงขอบเขตของประสบการณ์ ประสบการณ์ไปถึงไหน ความรู้ก็ไปถึงนั้น^{๒๓}

^{๒๐}จินดา จันทร์แก้วและคณะ, สารัตถะแห่งปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๒.

^{๒๑}รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, พิมพ์ครั้งแรก : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (พิมพ์เผยแพร่ในงานประสาธาปัญญาประจำปี ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๔.

^{๒๒}พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมฺโม, (กลางพนม) จิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๑.

^{๒๓}อุดม บัวศรี, ปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๑), หน้า ๓๕.

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- ๑.๖.๑ ได้ทราบหลักปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์
- ๑.๖.๒ ได้ทราบหลักปฏิบัตินิยมของพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๖.๓ ได้ทราบความเหมือนและความต่างระหว่างความคิดทั้งสอง

๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาทครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอคำนิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังต่อไปนี้

ปฏิบัติ หมายถึง ดำเนินการไปตามระเบียบแบบแผนหรือกระทำตาม เช่น ปฏิบัติราชการ ปฏิบัติตามสัญญา ปฏิบัติสมณธรรม

ปฏิบัตินิยม หมายถึง ความคิดที่อิงกับผลที่เกิดจริงด้วยวิธี พิสูจน์ ทดสอบ ทดลอง

สมมติสัจจะ หมายถึง ความจริงโดยสมมุติ

ปรมาตละสัจจะ หมายถึง ความจริงแท้

วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง

อามิสัญชา หมายถึง การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ

ปฏิบัติบูชา หมายถึง การบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอน

นิพพาน หมายถึง การดับดับค้นหา ดับความยึดมั่นในตัวตน

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง หลักคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สัจธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการของพุทธศาสนาเถรวาท ที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญา

แนวคิด หมายถึง ความคิดที่มีแนวทางปฏิบัติ

ลัทธิ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ได้รับและเชื่อถือปฏิบัติสืบต่อกันมา

มโนภาพ หมายถึง ภาพของความคิดที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือที่เคยมีประสบการณ์มาแล้วอีกนัยหนึ่ง หมายถึง ตัวความคิด

เพทนาการ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม หรือปรากฏการณ์ต่างๆ

ประจักษ์นิยมสุดโต่ง หมายถึง ความคิดคำนึงถึงความสัมพันธ์และความเกี่ยวข้องระหว่างตัวเรากับโลกที่มีอย่างชัดเจนปราศจากความคลุมเครือ นำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้องชัดเจน

ภววิสัย หมายถึง แนวคิดที่ว่าด้วยความมีอยู่ของ โลกที่มีอยู่ภายนอกจิต

บทที่ ๒

แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทสอนให้มนุษย์แสวงหาคำตอบในการแก้ปัญหาด้วยตนเองยึดถือกฎธรรมชาตินี้ว่าเป็นกฎแห่งเหตุผลที่มีความแน่นอน โดยมีหลักสำคัญอยู่สามประการ คือสอนให้มนุษย์เข้าใจกฎธรรมชาติแทนการมอบความไว้วางใจให้กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ สอนให้มนุษย์แสวงหาปัญญาแทนการใช้ศรัทธาความเชื่อด้วยอารมณ์ที่อยู่ภายใต้จิตใต้สำนึก และสอนให้มนุษย์ประกาศอิสรภาพในการกระทำด้วยเจตจำนงเสรี^๑ โดยไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจของการคลั่งคลุ้มจากสิ่งเหนือธรรมชาติ ในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่านิพพาน คือ อุดมคติสูงสุดถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ทุกคนควรแสวงหา ในขณะที่เดียวกันพระพุทธองค์ก็ทรงได้วางแนวปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องและได้มาซึ่งสิ่งที่ดีที่สุดในที่นั้นเป็นขั้นๆ อย่างเป็นระบบซึ่งเริ่มจากศีล สมาธิ และปัญญาตามลำดับ^๒ ปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาทจะมุ่งให้ปัจเจกชนแต่ละคนหยุดยั้ง ควบคุม และขจัดความชั่วของคนหันมาสร้างความดีต่อตนเองและผู้อื่น พระพุทธองค์จึงทรงวางวิธีการปฏิบัติไว้ ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า ปฏิบัติ หมายถึง ดำเนินการไปตามระเบียบแบบแผนหรือกระทำตาม เช่น ปฏิบัติราชการ ปฏิบัติตามสัญญา ปฏิบัติสมณธรรมรวมถึงความประพฤติ การกระทำ การบำรุงเลี้ยงดู ส่วนปฏิบัติบูชา หมายถึง การบูชาด้วยการปฏิบัติคือประพฤติตามคำสั่งสอนของท่านบูชาด้วยการปฏิบัติกระทำสิ่งที่ดีงาม^๓ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงชี้แนะไว้ให้ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติบูชา

การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การดำเนินตาม หรือกระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยเคารพด้วยการกระทำสิ่งที่ดีงาม อันเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิต ในการปฏิบัติที่ถูกต้องนั้น พระพุทธศาสนาจะกล่าวไว้เสมอว่า เมื่อปฏิบัติไปถูกต้องแล้วจะเกิดภาวะจิตที่ดีงามเกื้อกูลเป็นกุศล อย่างที่หนึ่งคือเกิดปราโมทย์ คือ ความร่าเริงเบิกบานใจ คนที่มาถึงระดับแห่งการ

^๑สุวณฺณ จันทรจํานง, ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๘.

^๒เคื่อน คำดี, พุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โอเคียนสโตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๒.

^๓ที.ม. ๑๐/๑๕๕/๑๔๘.

ปฏิบัติที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาแล้ว จะมีความรู้สึกที่เรียกว่าความร่าเริงเบิกบานใจนี้เกิดขึ้น พอมีปราโมทย์ มีความร่าเริงเบิกบานใจแล้ว ก็จะตามมาด้วยภาวะจิตอย่างที่สอง คือ ปิที ความอิ่มใจ ต่อจากปิทีความอิ่มใจมีภาวะแห่งความผ่อนคลายไม่เครียดเรียกว่า ปัสสัทธิ^๔

ผู้วิจัยเห็นว่า การปฏิบัติทางพุทธศาสนาเถรวาท คือ การดำเนินชีวิตตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ บูชาท่านด้วยการปฏิบัติกระทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงามเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักไตรสิกขา

๒.๒ หลักการปฏิบัติตนตามไตรสิกขา

เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่จะทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นผู้มีจิตใจสูงรู้จักพึ่งพาตนเองได้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข และนำไปสู่ความพ้นทุกข์ตามแต่ผู้ปฏิบัติจะพึงกระทำ

๒.๒.๑ ความหมายของไตรสิกขา

คำว่า ไตรสิกขา เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤตว่า ไตร ตรงกับภาษาบาลีว่า ตี ทั้งไตรและตี แปลว่า สาม ส่วนคำว่า สิกขา มาจากภาษาบาลีว่า สิกขา แปลว่า การศึกษาหรือข้อปฏิบัติรวม ๒ คำ แปลว่า การศึกษาหรือข้อปฏิบัติ ๓ อย่าง เฉพาะคำว่า สิกขา หมายความว่า สิกขิตพพาติ สิกขา แปลว่า ธรรมชาติใด อันบุคคลพึงศึกษา เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า สิกขา^๕

ไตรสิกขา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาคือ สึกหัดอบรม กาย วาจา ใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน^๖ เพื่อให้เกิดความสงบสุข ความเจริญ งอกงามในชีวิต และนำไปสู่แนวทางแห่งความพ้นทุกข์ตามแต่ผู้ปฏิบัติจะพึงกระทำ เพราะเป็นหลักธรรมที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติตาม ในพระไตรปิฎกท่านเรียกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา

หลักไตรสิกขา อันเป็นหลักการปฏิบัติ เพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงามทำให้สามารถบรรลุผลนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ประกอบด้วยหลักการที่เรียกว่า หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ศีลเป็นขั้นต้น สมาธิเป็นขั้นกลาง ปัญญาเป็นขั้นสุดท้าย แต่ละขั้นในทางปฏิบัติย่อมสนับสนุนซึ่งกันและกันจากต่ำไปสูง กล่าวคือ ศีล เป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่ปรับบรรยากาศให้เหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมาธิ และการบำเพ็ญสมาธิก็นำไปสู่ความมีปัญญา เมื่อ

^๔พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๒.

^๕วิ.อ. ๑/๖๓๖.

^๖ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

ชีวิตได้รับการพัฒนาสมบูรณ์อย่างนี้แล้วเรียกว่า ชีวิตประเสริฐ หรือ พรหมจรรย์^๑ ไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ นี้ เป็นหลักของการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนา โดยมีข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาอยู่ด้วยกันสามประการ คือ อริศีลศึกษา อริจิตศึกษา และอริปัญญาศึกษา

กล่าวคือ ศีล สมาธิ ปัญญาที่เป็นโลกียะกับโลกุตระ โดยศีล สมาธิ ปัญญาของผู้ปฏิบัติอยู่ในภูมิภิกษุรูปาพจร รูปร่างพจร นี้จัดเป็นโลกีย์เรียกว่า วัฏฏคามิกุศลเป็นที่วนอยู่ในโลก ส่วนศีล สมาธิ ปัญญา ของท่านผู้ปฏิบัติตั้งแต่ โสคาบัน ไปแล้วเรียกว่าวิวัฏฏคามิกุศลเป็นเครื่องข้ามขึ้นจากโลกที่เป็นโลกุตระซึ่งถือว่าเป็นมาตรการปฏิบัติที่จะเข้าถึงพระนิพพาน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวอธิบายความหมายของ ไตรสิกขา หรือสิกขา ๓ ไว้ดังนี้

สิกขา ๓ หรือ ไตรสิกขา (ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลัก คือฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน – the Threefold Learning; the Threefold Training)

๑. อริศีลสิกขา (สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกอบรมในทางความประพฤติ อย่างสูง – training morality)

๒. อริจิตสิกขา (สิกขา คือ จิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิอย่างสูง – training in higher mentality)

๓. อริปัญญาสิกขา (สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับการฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง – training in higher wisdom) เรียกว่าง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^๒

๒.๒.๒ การปฏิบัติตนด้านศีล (Practice Morality)

เหตุผลทั่วไปเกี่ยวกับการปฏิบัติในศีลแต่ละข้อนั้นว่า ข้อไหนมีโทษมีคุณอย่างไรและมีข้อไหนที่ผู้ปฏิบัติมีแง่ที่ขัดแย้งอะไรบ้าง เราต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งและพิจารณาต่อไป

ความหมายของศีล

ในหลักของพุทธปรัชญาเถรวาท ความหมายของศีลที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิทเทส ได้ให้ความหมายของศีลไว้ว่า ศีล หมายถึง การปฏิบัติของภิกษุที่มีความสำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และ โคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลายแม้มีประมาณน้อย สมาทานอยู่ใน

^๑พุทธทาสภิกขุ, ภูมิอนนุชย์ ไตรสิกขา : ขันของการปฏิบัติศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๘๕.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

ลักษณะทั้งหลาย ความสำรวม ความระวัง ความไม่ก้าวล่วงในลักษณะทั้งหลาย ซึ่งหมายถึง การ
สำรวมกาย วาจา และใจ ดังพุทธภาษิตใน ขุททกนิกาย ชาตก เถรคาถา กล่าวไว้ว่า

สีลํ พลํ อปฺปญฺญิํ สีลํ อาวุธมุตฺตมํ

สีลํ อภรณํ เสฏฺฐํ สีลํ กววมพฺภุตํ^๑

มีความหมาย ดังนี้ สีลเป็นกำลัง ไม่มีที่เปรียบ สีลเป็นอาวุธสูงสุด สีลเป็นเครื่องประดับอย่าง
ประเสริฐสุด สีลเป็นเกราะอย่างอัศจรรย์

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมมิกามรรค ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า สีล คือ
เจตนาเป็นสีล เจตสิกเป็นสีล ความสำรวมเป็นสีล ความไม่ล่วงเป็นสีล^๑

ในพระอภิธรรมมัตถสังคหะ กล่าวไว้ว่า สีล สามารถอุดหนุนให้สมาธิ ปัญญาและมรรคผล
เกิดขึ้นได้ อุปมาเหมือนพื้นดินอันเป็นที่อาศัยของสิ่งต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตถ้าขาดพื้นดินอัน
เป็นที่อาศัยเสียแล้ว สิ่งต่างๆทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตนั้น ก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ข้ออุปมานี้ฉันใด สมาธิ
ปัญญา และมรรคผล ย่อมต้องอาศัยศีลกุศลเกิดขึ้น ถ้าเว้นศีลกุศลเสียแล้ว สิ่งเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้น
ไม่ได้^๒

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ให้ความหมายของ สีล คือเจตนาชื่อว่าสีล เจตสิกชื่อว่าสีล สังวรชื่อว่า
สีล การไม่ล่วงละเมิดสิกขาชื่อว่าสีล มีรายละเอียดดังนี้

สีล คือ เจตนา หมายถึง เจตนางดเว้นจากบาปกรรม มีปาณาติบาต เป็นต้น

สีล คือ เจตนา (ได้แก่ กุศลธรรม คือ ความไม่โลภ ความไม่พยาบาท ความเห็นชอบ) ของ
บุคคลผู้งดเว้นจากบาปกรรมมีปาณาติบาต เป็นต้น

สีล คือ การสำรวม หมายถึง ความสำรวมในปาติโมกข์ (ข้อที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ เพื่อ
เป็นระเบียบปฏิบัติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา) ความสำรวมอย่างมีสติ สำรวมด้วยความรู้
สำรวมด้วยความอดทน และสำรวมด้วยความเพียรพยายาม

สีล คือ การไม่ละเมิด หมายถึง การไม่ละเมิดด้วยกาย หรือด้วยวาจาของผู้ที่สมาทานสีล
แล้ว^๓

^๑พ.ญ. ๓๐/๕๒/๒๐.

^๒พ.ญ. ๒๖/๓๕๘.

^๓พ.ญ. ๓๑/๘๕/๓๔.

^๔อภิ.ม. ๓๑/๔๑/๖๒.

^๕พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดยสมเด็จพะพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหา
เถร) พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐-๑๑.

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า สิกขาขั้นแรกเรียกว่า ศีล ซึ่งหมายถึง การประพฤติดี ประพฤติถูกต้องตามหลักทั่วไป ไม่ทำให้ผู้อื่นและตนเองเดือดร้อน มีจำแนกไว้เป็นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรืออื่นๆ เป็นการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อย ปราศจากโทษขั้นต้น ทางกายวาจาของคนที่เกี่ยวข้องกับสังคมและส่วนรวม^{๑๔}

ลักษณะของศีล

ศีลในพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะเป็นข้อห้ามที่ไม่ให้ประพฤติก็นมี ข้อปฏิบัติที่ให้ประพฤติดามก็นมี ดังที่พระพุทธโฆษาจารย์แสดงไว้ในวิสุทธิมรรค และพระสิริมังคลาจารย์แสดงไว้ในมังคัลลตที่ปนีตรงกันว่า ศีลมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. วาริตตศีล ศีลที่ทรงบัญญัติห้ามไว้มิให้ประพฤติล่วง ได้แก่ เว้นข้อที่ทรงห้าม

๒. จาริตตศีล ศีล คือ อาจารย์ที่ควรประพฤติ ได้แก่ การกระทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ตลอดจนประพฤติดามขนบธรรมเนียมประเพณีที่ติงามอันได้ประพฤตีสืบๆ กันมา^{๑๕}

ตามทัศนะของทั้งสองท่านนั้นผู้วิจัยเห็นว่า ศีลที่ทรงบัญญัติห้ามมิให้ประพฤติล่วง (วาริตตศีล) ได้แก่ ศีล ๕ ศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ อันเป็นข้อปฏิบัติของสามเณร สิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ และสิกขาบท ๓๑๑ ของนางภิกษุณีซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่กำหนดไว้เป็นระเบียบของผู้ประสงค์จะปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์สูงสุดตามแนวทางของพุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อความสงบสุขของส่วนรวม ศีลประเภทนี้เมื่อล่วงละเมิดแล้วมีโทษทั้งแก่ผู้ตนเอง และเกิดความเสียหายแก่ส่วนรวม

นอกจากนี้ศีลยังมีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นสิกขาบท และเป็นวินัย ซึ่งพระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ตอนที่ยังเป็นพระราชวรมุณีได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรมความว่า ศีล มี ๒ ระดับ

๑. ระดับทั่วไป ได้แก่ ระดับธรรม หรือระดับที่เป็นธรรม คือ เป็นข้อแนะนำสั่งสอน หรือความประพฤติที่แสดง หรือบัญญัติไปตามกฎธรรมคาแห่งความดีความชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ทำดีทำชั่ว หรือรักษาศีลละเมิดศีล ย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตามธรรมคาของเหตุปัจจัย หรือตามกฎแห่งกรรม

๒. ระดับเฉพาะ ได้แก่ ระดับวินัย หรือระดับที่เป็นวินัย คือเป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือ วางหรือกำหนดขึ้นไว้เป็นทำนองประมวลกฎหมาย สำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกใน

^{๑๔}พุทธทาสภิกขุ, ศีลภาชธรรมอย่างถุกวิธี, อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๒.

^{๑๕}พระสิริมังคลาจารย์, มังคัลลตที่ปนี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖.

หมู่ชนหรือชุมชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่หรือชุมชนนั้น โดยเฉพาะผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้มีความผิดของหมู่ชื่อนั้นเข้ามาอีกชั้นหนึ่ง^{๑๖}

ลักษณะของศีลที่ปรากฏต่อผู้ปฏิบัติ ในรูปของการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความพร้อมที่จะกระทำความดี และความสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์แสดงไว้ ๓ ลักษณะ คือ

๑. ศีลที่มีสภาพจะพึงเห็นได้ คือ มีกาย วาจา เรียบร้อย ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนจึงไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะมีใครมาทำร้ายตน มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

๒. ศีลมีความเป็นปกติ พร้อมที่จะรองรับความดีอื่นๆ ได้ คือเมื่อมีศีล ก็มีกาย วาจา และใจเป็นปกติ จึงพร้อมที่จะริเริ่มทำความดีอื่นๆ ต่อไปได้

๓. ศีลทำให้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบร้อย คือ ดำรงตนอยู่อย่างสงบกาย วาจา ไม่เดือดร้อน^{๑๗}

ผู้วิจัยได้จำแนกประเภทของศีลตามสถานภาพของผู้ถือปฏิบัติ ๔ ประเภท คือ (๑) ภิกษุศีล เป็นศีลของพระภิกษุ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ๒๒๗ ข้อ (๒) ภิกษุณีศีล เป็นศีลของภิกษุณี พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ๓๑๑ ข้อ (๓) อุบาสกศีล เป็นศีลของสามเณรมีบัญญัติไว้ ๑๐ ข้อ และ (๔) คฤหัสถ์ศีล เป็นศีลของคฤหัสถ์ มีตั้งแต่ศีล ๕ คือ ศีลของผู้ครองเรือนและศีล ๘ คือศีลของอุบาสก อุบาสิกา รวมทั้งอุโบสถศีลด้วย ในงานสารนิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแต่เฉพาะ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีลอุโบสถ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ เท่านั้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๒.๑ ศีลสำหรับฆราวาส ศีล ๕ ศีล ๘

๑. ศีล ๕

ศีล ๕ หมายถึง ศีลสำหรับอุบาสก อุบาสิกา กำหนดให้รักษาเป็นนิจศีล (นิจศีลวเสน)

ศีล ๕ หรือเบญจศีล เป็นการปฏิบัติเบื้องต้นของมนุษย์เรียกว่าการมีมนุษยธรรมเป็นลักษณะการละเว้นความประพฤติชั่วทางกายและวาจา จึงต้องรับกำหนดเงื่อนไขเบื้องต้นนี้ไปศึกษาปฏิบัติ ๕ ข้อ เรียกว่า สิกขาบท ๕

สิกขาบท แยกศัพท์อธิบายดังนี้ สิกขา + บท

คำว่า สิกขา หมายถึง สิ่งที่จะต้องศึกษา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา

คำว่า บท หมายถึง อุบายเครื่องบรรลู่ พื้นฐาน ที่อาศัย และที่ตั้ง

สิกขาบท หมายถึง อุบายเครื่องบรรลู่ที่จะต้องศึกษา พื้นฐาน ที่อาศัย หรือที่ตั้งแห่งสิ่งที่

^{๑๖} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๒๕, หน้า ๔๓๑.

^{๑๗} พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรค, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑-๑๒.

จะต้องศึกษา คือ ศิล สมาธิ และปัญญา

คำว่า สิกขาบท มีความหมายเท่ากับคำว่า เวมณี

คำว่า เวมณีสิกขาบทนี้ แปลว่า สิกขาบท คือ เจตนาจเว้น

คำว่า เจตนาจเว้น หมายถึง การงด (วิรัต) การไม่ทำ (อกิริยา) การไม่ต้องอาบัติ (อนัชฌา
บัตติ) การไม่ละเมิดขอบเขต (เวลาอนติกกมะ)^{๑๔}

ศีล แปลว่า ปกติ เป็นระเบียบปฏิบัติของสังคมในการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขมี ๕ ประการ
ดังนี้ คือ

๑. ปกติของคนจะมีอารมณดีมีใจเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเพื่อป้องกัน
ความคิดปรกติของคนและให้คนมีใจเมตตา ปราณีสามัคคีต่อกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จึง
เกิดมีศีลข้อ ๑ ขึ้น

๒. ปกติของคนจะมีความภาคภูมิใจว่าทำกินเองไม่ลักขโมยใครกินไม่แย่งกันหรือ
เบียดเบียนล้อ โกงทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน เพื่อป้องกันความคิดปรกติของคน ไม่ให้ลัก
ขโมยกันกิน คือ ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ให้สร้างเวรแก่กัน และเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ
จึงเกิดมีศีลข้อ ๒ ขึ้น

๓. ปกติของคนจะต้องข่มความรู้สึกด้วยมโนธรรม เมื่อมีความรู้สึกทางเพศเกิดขึ้น ซึ่งปรกติ
ของคนแล้วจะไม่แย่งคู่ครองของใครพอใจในเฉพาะคู่ครองของตนเท่านั้น แต่เพื่อป้องกันความ
ผิดปรกติของคน ที่จะประพฤติดนเลวทรามแบบสัตว์ดิรัจฉาน ไม่ก่อเวรซึ่งกันและกัน และเพื่อการ
อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข จึงเกิดศีลข้อ ๓ ขึ้น

๔. ปกติของคนจะพูดตรงไปตรงมา มีความจริงใจต่อกัน เพื่อป้องกันความคิดปรกติของ
คนเรา ไม่ให้คนพูดเท็จเพราะเป็นการทำลาย คุณค่าของตนเองและเพื่อให้คนเราเชื่อสัตย์สุจริตต่อกัน
อยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจอันดี จึงเกิดศีลข้อ ๔ ขึ้น

๕. ปกติของคนย่อมมีสติมั่นคง แล้วอาศัยสติเปลี่ยนแปลงกำลังกาย หรือกำลังกล้ามเนื้อให้
เป็นกำลังความดีได้ ผิดกับสัตว์แม้จะมีกำลังกล้ามเนื้อมากกว่ามนุษย์ แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนมาเป็น
กำลังความดีได้เพราะขาดสติ เพื่อรักษาความเป็นปรกติของคนเอาไว้ จึงต้องรักษาสติ รักษากำลัง
ความดี โดยการงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาและยาเสพติดซึ่งจะทำให้ขาดสติอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท จึงเกิดศีลข้อ ๕ ขึ้น

ศีล ๕ จึงเป็นปรกติของคนเป็นมาตรฐานขั้นต่ำสุด ซึ่งจะควบคุมมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่าง
สงบสุขพอสมควร ถ้าคนใดคนหนึ่งขาดศีลข้อใดข้อหนึ่งก็จะแสดงพฤติกรรมที่ผิดปรกติของมนุษย์
เป็นพฤติกรรมปรกติของสัตว์ ย่อมก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในหมู่คณะ สังคม ประเทศ หรือ

^{๑๔}ที่.ส. ๘/๑๕๗/๒๓๑.

แม้แต่ในโลกได้ คนที่มีศีลครบ ๕ ข้อถือว่าเป็นปกติ หรือเรียกว่า มนุษย์ คนที่ศีลบกพร่อง คือคนผิดปรกตินั่นเอง คนจะผิดปรกติน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับจำนวนศีลที่คนรักษาได้ ดังที่ เผล็จ ทศตชีโว กล่าวว่า ศีลเป็นเหมือนเครื่องวัดความเป็นคน โดยพิจารณาดังนี้คือ วันใดที่เรารักษาศีลได้ ๕ ข้อ วันนั้น แสดงว่า เรามีความเป็นคน ๑๐๐% มีศีลเหลือ ๔ ข้อ ความเป็นคนเหลือ ๘๐% โกลัศัตว์เข้าไป ๒๐% มีศีลเหลือ ๓ ข้อความเป็นคนเหลือ ๖๐% มีศีลเหลือ ๑ ข้อ ความเป็นคนเหลือ ๒๐% โกลัศัตว์เข้าไปแล้ว ๘๐% ถ้าศีลทุกข้อขาดก็หมดความเป็นคน แม้มีชีวิตอยู่ก็เหมือนคนตายแล้ว คุณธรรมความดีไม่สามารถงอกเงยขึ้นได้ มีชีวิตอยู่ก็เพียงทำความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น เป็นคนประมาทในชีวิตโดยแท้ ศีล ๕ ประกอบด้วยสิกขาบทดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้า ขอสมათานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง และใช้คนอื่นให้ฆ่า)

๒. อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้า ขอสมათานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์ด้วยตนเอง และใช้คนอื่นให้ลัก)

๓. กามสุมิจจาจารา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้า ขอสมათานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม)

๔. มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้า ขอสมათานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ)

๕. สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐาณา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้า ขอสมათานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท)^{๑๖}

องค์แห่งศีล ๕

สิกขาบทข้อ ๑ ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ : ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง และใช้ให้คนอื่นฆ่า ความมุ่งหมายคือ เพื่อให้มนุษย์อบรมจิตใจตนเองให้คลายความโหดเหี้ยม มีเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันเห็นชีวิตผู้อื่นมีคุณค่าเท่าเทียมกับชีวิตตน ขอบเขตของสิกขาบทข้อนี้มีทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องละเว้นเพื่อความบริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ การทำให้ตายด้วยตนเอง ใช้ผู้อื่น หรือร่วมกันทำ การทำให้ได้รับบาดเจ็บด้วยตนเอง การใช้งานเกินกำลัง การกักขังหน่วงเหนี่ยว เป็นต้น

สิกขาบทข้อที่ ๒ อะทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ : ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์ด้วยตนเองและใช้คนอื่นให้ลัก ความมุ่งหมายของ

^{๑๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖, หน้า ๗๗๒.

สิกขาบทนี้ เพื่อให้ทุกคนเคารพในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น โดยเว้นจากการประกอบอาชีพทุจริต มิจฉอาชีพ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นในการหาเลี้ยงชีพตน เช่น โจรกรรม อนุโลมโจรกรรม และฉาษาโจรกรรม เป็นต้น

สิกขาบทข้อที่ ๓ กามสมุจฉาจารย์า เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ ข้าพเจ้าขอสมათาน สิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการประพฤตติคิดในกาม ความมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์สร้างวามสมานฉันท์ ว่างว้างใจซึ่งกันและกัน รักษาสาชโลหิตดวงศ์ตระกูลของตนไม่สา่ส่อนเยี่ยงสัศวัตรีจฉาน หรือเป็นผู้ม้กมากในกาม เช่น หฉฉต้องห้ามสาหรับชายคือหฉฉมีสามี และชายมีภรรยาแล้ว เป็นต้น

สิกขาบทข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ ข้าพเจ้าขอสมათาน สิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ ความมุ่งหมายของสิกขาบทข้อนี้คือ เพื่อให้คนเรามีความจริงใจต่อกัน เพื่อป้องกันความผิดปรกติของคนไม่ให้คนพูดเท็จ เพราะเป็นการทำลาชคุณค่าของตนเอง และเพื่อให้คนเราซื่อสัตย์สุจริตต่อกัน อยู่ร่วมกันด้วย ความเข้าใจอันดี ขอบเขตข้อห้ามของสิกขาบทนี้ทั้ง โดยตรงและ โดยอ้อม ซึ่งผู้รักษาต้องละเว้นเพื่อ ความบริสุทธิ์บริบูรณ์ โดยงดเว้นจากการแสดงเท็จทั้งทางกายและวาจาของตนโดยสิ้นเชิง

สิกขาบทข้อที่ ๕ สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ ข้าพเจ้าขอสมათานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ความมุ่งหมายของสิกขาบทข้อนี้เพื่อให้คนไม่ประมาท เป็นการรักษาปรกติของคน คือ มีสติ ปรกติของคนยอมมีสติมั่นคง แล้วอาศัยสตินั้นเปลี่ยนแปลงกำลังกาย หรือกำลังกล้ามเนื้อให้เป็นกำลังความดีได้ ผิดกับสัศว์ซึ่งแม้จะมีกำลังกล้ามเนื้อมากกว่ามนุษย์ แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนมาเป็นกำลังความดีได้ เพราะขาดสติ เพื่อการดำรงชีวิต โดยราบรื่น จึงต้องรักษาความเป็นปรกติของคนเอาไว้ ขอบเขตและข้อห้ามของสิกขาบทข้อนี้ โดยตรงคือ น้ำเมา ได้แก่ สุรา น้ำเมาที่กลั่น เมรัย คือ น้ำเมาที่ยังไม่ได้กลั่น ได้แก่ เบียร์ สาโท กระแฉ น้ำตาลเมา โดยอ้อม หมายถึง ยาเสพติดให้โทษทุกชนิด เช่น กัญชา ผิ่น เฮโรอิน สารระเหย ยาบ้า ยาอี เป็นต้น เป็นข้อห้ามของสิกขาบทข้อนี้ กิริยาที่แสดงว่าผิดศีลไม่เฉพาะแต่การดื่มอย่างเดียวนั้น แต่หมายถึงวิธีการเสพทุกชนิด เช่น ดม ฉีด สูบ ฯลฯ^{๒๐}

ผู้วิจัยสรุปศีล ๕ ว่าเป็นความประพฤติพื้นฐานทางสังคมเป็นการส่งเสริมคุณค่าความดี มีจรรยาบรรณาที่เรียบร้อย เป็นหลักความประพฤติตามหลักสากลเพราะไม่เกี่ยวข้องกับสมัยนิยมของยุคหรือท้องถิ่นหรือกับข้อห้ามต่างๆ ของขนบประเพณี คือสังคมใดมีผู้ปฏิบัติมากยอมสงบเรียบร้อย แต่ถ้าสังคมใดมีผู้ปฏิบัติน้อยจะเกิดปัญหาขึ้นต้องแก้ไขมาก สังคมเดือดร้อนวุ่นวาย ถ้าสังคมมีศีล ๕ ย่อมถือได้ว่าเป็นสังคมที่ปรกติสุขของมนุษย์ ย่อมมีความสมบูรณ์พูนสุขทุกอย่าง

^{๒๐}พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษย์ ๒ไตรสิกขา : ชั้นของการปฏิบัติศาสนา, อ้างแล้ว, หน้า ๘๖.

เลขทะเบียน 5742115
เลขเรียกหนังสือ 10/291.301
วันที่ 9 ต.ค. 67

๒. ศิลป

ศิลปแปด คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกคน หรือพัฒนาตนเองให้ยิ่งขึ้นไป โดยจะรักษาในบางโอกาส หรือ ผู้ใดมีศรัทธาจะรักษาประจำก็ได้ เช่น แม่ซึ่งจะรักษาประจำ อุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปรารภว่าจะชี้ทางสะดวกในการประพฤติธรรม เพื่อความหมดกิเลสเข้าสู่นิพพานแก่สาวกของพระองค์ ดังนั้น จึงทรงให้รักษาศิลปแปดตามโอกาสที่เหมาะสม การรักษาศิลปแปด เป็นการระวังรักษาดนเองให้ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศ ถือว่าเป็นจริยธรรมที่อยู่เหนือกว่าแนวทางการปฏิบัติของมนุษย์ทั้งหลาย คือ มีความบริสุทธิ์ผุดผ่องเยี่ยงพรหม ซึ่งอยู่ในภพภูมิที่ใกล้ความหมดกิเลสใกล้นิพพานมากขึ้น ลักษณะของศิลปแปด มีดังนี้

๑. ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง และใช้คนอื่นให้ฆ่า)

๒. อະทินนาทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์ด้วยตนเอง และใช้คนอื่นให้ลัก)

๓. อะพรัมมะจะริยา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากกรรมอันเป็นข้าศึกของพรหมจรรย์)

๔. มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ)

๕. สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท)

๖. วิกาละโภชนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการบริโภคโภชนะในเวลาวิกาลคือ ตั้งแต่เที่ยงแล้วจนถึงอรุณขึ้นมาใหม่)

๗. นัจจะตีตะวาทิตะวิสุกะทัสสะนา มาลาคันธะวิเลปะนะธาระนะมัณฑะนะ วิภูสะนัญฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ดูการละเล่น อันเป็นข้าศึกแก่กุศล ตลอดจนการลูบไล้ทัดทรง ตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม เครื่องข้อม เครื่องทา)

๘. อุจจาสะยะนะมะหาสะยะนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการนอนที่นอนอันสูงใหญ่ ภายในขัดด้วยนุ่นและสำลี)

สิกขาบทข้อ ๓ คือ อะพรัมมะจะริยา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ หมายถึงเจตนาเครื่องงดเว้นจากกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ เป็นการยกใจให้สูงขึ้นเพื่อการมีโอกาสดำเนินปฏิบัติ และพิจารณาธรรมที่ละเอียดลุ่มลึกยิ่งขึ้น โดยไม่คิดและกระทำที่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์โดยสิ้นเชิง

ถึงพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.

ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่น ไม่สมควร

ไวโรคนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอขอบคุณ

สิกขาบทข้อ ๖ คือ วิกาละโภชนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทียามิ หมายถึง เจตนาเครื่องงดเว้นจากการบริโภคโภชนาในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงแล้วจนอรุณขึ้นมาใหม่ ทศนะทางพระพุทธศาสนา พิจารณาเห็นว่า อาหารมือเช้าใช้ประโยชน์ในการซ่อมแซมร่างกายที่สึกหรืออาหารมือกลางวัน ให้ประโยชน์ในการสร้างกำลังกายและการเจริญเติบโต ส่วนอาหารมือเย็นจะกลายเป็นเครื่องบำรุงกาย โดยเฉพาะกับคนที่ไม่ได้ทำงานหนัก โดยงดบริโภคหลังเที่ยงไปแล้ว จนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่ ไม่ขบเคี้ยวหรือพยายามขบเคี้ยวของนั้นล่วงพ้นลำคองไป

สิกขาบทข้อ ๗ คือ นัจจะติตะวาทิตะวิสูกะทัสสะนะ มาลาคันธะวิเลปะนะธาระนะมัลลทะนะ วิภูสะนัญจานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทียามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี ดูการละเล่น อันเป็นข้าศึกแก่กุศล ตลอดจนการดูใบ้ ทศทรง ตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอม เครื่องข้อม เครื่องทา) จัดเป็นการป้องกันกามกำเริบหรือสิ่งเพลิดเพลิดจิตใจ ได้วิธีหนึ่ง

สิกขาบทข้อ ๘ คือ อุจจาสะยะนะ มะหาสะยะนา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทียามิ (ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือ เจตนาเครื่องงดเว้นจากการนอนที่นอนอันสูงใหญ่ ภายในยัดด้วยนุ่นและสำลี) การนอนด้วยที่นอนนุ่มๆ ทำให้นอนไม่อยากตื่น ในที่สุดจะทำให้กามกำเริบอีกเหมือนกัน จากที่ผู้วิจัยกล่าวมาท่านให้ควรละเสียเพื่อความบริสุทธิ์บริบูรณ์แก่ผู้ปฏิบัติ

ศีล ๘ เน้นการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกาย ทางวาจา เป็นการกระทำที่ปรากฏรูปร่าง มองเห็น ได้ชัด ปฏิบัติได้ง่ายกว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อขัดเกลาจิตใจให้ประณีตยิ่งขึ้น เพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ อุโบสถศีลนั้นมีพื้นฐานมาจากนิจศีลแต่อุโบสถศีลเน้นความประพฤติมากขึ้น มีข้อกำหนดที่เป็นสิกขาบทที่ละเอียดอ่อน เรียบง่าย เมื่อพิจารณาก็จะทราบได้ถึงความเป็นอยู่ของพระอริยบุคคล รวมทั้งวิถีชีวิตซึ่งพระพุทธเจ้าชี้ให้เห็นว่าบุคคลถ้าประพฤติตามรอยพระอริยบุคคลพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข ความเจริญ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มากอย่างแท้จริง

ผู้วิจัยเคยบวชเป็นพระในพุทธศาสนา มองว่าผู้ที่จะรักษาศีลแปลได้และรักษาได้สมบูรณ์นั้น บุคคลผู้นั้นจะต้องมีขันติ คือ ความอดทนสูงมากกว่าการรักษาศีลห้า เพราะการรักษาศีลแปลได้อย่างครบถ้วนย่อมส่งผลให้มีอานิสงส์มากมาย และสามารถยกใจให้สูงขึ้นคือพ้นจากความชั่วเหนือมนุษย์ธรรมดาทั่วไป เพราะจะได้มีโอกาสพิจารณาสภาวะธรรมให้สูงขึ้น การรักษาศีลแปลจึงเป็นแนวทางปฏิบัติไปสู่เส้นทางแห่งพระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาท พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเลิศด้วยพระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระกรุณาธิคุณ ทรงชี้ทางปฏิบัติที่ถูกต้องดึงมาเอาไว้แล้วสำหรับพุทธบริษัท ๔ จะพึงปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขในเบื้องต้น

๓. ศิลอุโบสถ

อุโบสถศีล คือ ข้อปฏิบัติสำหรับพัฒนาตนเองให้อิ่งขึ้นไป เช่นเดียวกับ ศิลแปด อุบาสก อุบาสิกา สมาทานเพื่อรักษาเป็นประจำในวันพระคือ ขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ (หรือ ๑๔ ค่ำ ในเดือนที่ขาด) มีองค์สิกขาบท องค์แห่งศิลอุโบสถนั้นเหมือนกับศิลปแปด แต่ต่างกันที่คำอาราธนา กาลเวลาที่กำหนดเท่านั้น

ศิลอุโบสถ จำแนกออกได้ ๓ ประเภท คือ

๑. ปรกติอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษากันในช่วงเวลา ๑ วันกับ ๑ คืน โดยมากจะรักษากันในวันขึ้น หรือแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ (หรือ ๑๔ ค่ำในเดือนที่ขาด) คือ รักษากันในวันพระนั่นเองปรกติอุโบสถ จัดเป็นอุโบสถขั้นต้น

๒. ปฏิชาครอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษาในช่วงเวลานานถึง ๓ วัน เช่น วัน ๗ ค่ำเป็นวันรับอุโบสถ วัน ๘ ค่ำเป็นวันรักษาอุโบสถ และวัน ๙ ค่ำเป็นวันส่งอุโบสถ รวมเป็นสามวันคือ วันรับ วันรักษา วันส่ง ปฏิชาครอุโบสถ จัดเป็นอุโบสถขั้นกลาง

๓. ปาฏิหาริย์อุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่มีกำหนดเวลา จัดเป็นอุโบสถขั้นสูง ดังนี้

ก. อย่างต่ำ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำเดือน ๑๑ ถึงแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๑๑ รวมเป็น ๑๔ วัน

ข. อย่างสูง ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำเดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๒ รวมเป็น ๔ เดือน

อุโบสถศีล เป็นศีลที่กำหนดด้วยกาลเวลา เช่น กำหนดหนึ่งวันกับหนึ่งคืน คือกำหนดเอาอรุณแห่งวันรุ่งขึ้นเป็นการหมดเขตสมาทาน ศิลแปดไม่มีกำหนดเวลา สามารถรักษาได้ตลอดเวลา การสมาทานศิลอุโบสถ จะสมาทานร่วมกันทุกข้อ เรียกว่า เอกัชสมาทาน ดังนั้น การรักษาศีลอุโบสถจึงต้องรักษาร่วมกันทุกสิกขาบท ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่ง ไปก็ถือว่า ศิลขาดจากความเป็นผู้รักษาอุโบสถศีล

ผู้วิจัยเห็นว่าการรักษาศีลอุโบสถมุ่งเน้นถึงประ โยชน์ ๒ ทาง คือ ความไม่เบียดเบียนในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติเพื่อลดค้นหาในเรื่องของกาม เพื่อประพฤติพรหมจรรย์นั่นเอง

๒.๒.๒.๒ ศิลสำหรับบรรพชิต ศิล ๑๐ ศิล ๒๒๗

คำว่า บรรพชิต ในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ภิกษุและสามเณร มีข้อปฏิบัติเป็นกฎระเบียบ เรียกว่า สิกขาบท สำหรับสามเณรทรงบัญญัติสิกขาบทไว้เป็นเครื่องกำกับความประพฤติ ๑๐ ข้อ ซึ่งรวมอยู่ในส่วนพระวินัยและศิลสำหรับบรรพชิตแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ศิล ๑๐ สิกขาบทที่สามเณรรักษาอยู่เป็นประจำ เรียกว่า สิกขาบท ๑๐^{๒๐}

๒. ศิล ๒๒๗ สิกขาบทที่ภิกษุในพระพุทธศาสนารักษาอยู่เป็นประจำ เรียกว่า สิกขาบท

^{๒๐}วิ.ม. ๔/๑๒๐/๑๖๔.

ศีล ๑๐ หรือ สิกขาบท ๑๐ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่สามเณร มีดังนี้

๑. เว้นจากการทำสัตว์ที่มีชีวิตให้ตกลงไป (ปาณาติปาตา เวมณี)
๒. เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ (อทินนาทานา เวมณี)
๓. เว้นจากการประพฤติกิเลสประหมัด (อพรมุจริยา เวมณี)
๔. เว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาทา เวมณี)
๕. เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัยเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (สุราเมรัย มชฺชปมา
ทภูฏานา เวมณี)
๖. เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล (วิกาลโภชนา เวมณี)
๗. เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรีและการเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
(นัจจกิตฺวาทิตฺตฺวิสุทฺทสฺสนา เวมณี)
๘. การตัดทรงดอกไม้ออกของหอมและเครื่องลูบไล้ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง (มालาคนฺธ
วิลปนธารณ มณฺฑนวิภูสณฺฏฐานา เวมณี)
๙. เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หุรหุราฟุ่มเฟือย (อุจฺจาสนนมหาสนา เวมณี)
๑๐. เว้นจากการรับทองและเงิน (ชาตฺรุปรชตฺปฏิกฺคหฺณา เวมณี)^{๒๒}

สำหรับศีล ข้อ ๑๐ เว้นจากการรับทองและเงิน การบัญญัติสิกขาบทนี้มุ่งเน้นเพื่อให้
เหมาะสมกับความเป็นอยู่ของอริยชน คือ มีการขวนขวายในกิจการงานน้อย ดำรงชีวิตเป็น
บรรพชิต (ผู้เว้น) ต้องอาศัยผู้อื่นเป็นผู้เกื้อกูล ไม่สะสมทรัพย์สมบัติใดๆ มีความกังวลน้อย มีการ
ปฏิบัติธรรมเป็นที่ตั้งในการดำรงอยู่ การมีทรัพย์ เช่นทองและเงิน เป็นสิ่งใช้สอยของคฤหัสถ์ ความ
จำเป็นของบรรพชิตในการจ่ายทรัพย์นั้นมีน้อยหรือไม่มีเลย ศีลข้อนี้ จึงมีความแตกต่างจากศีล ๕
และศีล ๘ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นข้อแตกต่างระหว่างคฤหัสถ์กับบรรพชิตโดยสิ้นเชิง การเว้นจากการ
รับทองและเงินเป็นเครื่องชี้ชัดสำหรับความประพฤติกิเลสของบรรพชิต

ผู้วิจัยเห็นว่า ศีล ๑๐ หรือสิกขาบท ๑๐ เป็นศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นตามฐานะของ
บุคคลโดยเพิ่มขึ้นจากศีลอุโบสถ ๑ ข้อ ในหลักของอุโบสถนั้นข้อ ๗ ได้รวมเอาศีล ๒ ข้อเข้าไว้เป็น
องค์เดียวกัน (ศีล ๑๐ ได้แยกข้อ ๗ นั้นเป็นข้อ ๘ อีก ๑ ข้อ) ส่วนข้อ ๑๐ เป็นสิกขาบทที่ทรงวางไว้
เฉพาะสามเณรและสามเณรรักษาเป็นประจำ หรืออุบาสกอุบาสิกาผู้มีอุตสาหะให้รักษาก็ได้

ศีล ๒๒๗

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ สำหรับความประพฤติกิเลสของภิกษุใน
พระพุทธศาสนาเรียกว่า ปาฏิโมกข์สังวรศีล หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพญญูติ หรือข้อปฏิบัติที่

เป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ สำหรับป้องกันความประพฤติเสียหายคือ คีลที่เป็นอาทิพรหมจริยกาสิกขาและส่วนที่เป็นขนบธรรมเนียมที่จะชักนำความประพฤติให้ตั้งงามซึ่งอำนาจประโยชน์ ในการเป็นอยู่ของพระสงฆ์ คือ อภิสมจาริกาสิกขา ในความประพฤติของพระภิกษุนี้จัดเป็นพระวินัย หลักการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย ค่อยมีมาโดยลำดับตามเหตุอันเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่านิทานบ้าง ปกรณ์บ้าง เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้น เพราะภิกษุรูปใดทำอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อนั้นพระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบท^{๒๓} เกิดขึ้นครั้งแรกในความผิดกรณีต่างๆ เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นซ้ำในกรณีเดียวกันทรงบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นอีกเรียกว่า สิกขาบททรงลงโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดตามความผิดหนักบ้างเบาบ้างเช่นเดียวกับกฎหมายทางบ้านเมือง โดยโทษที่เกิดขึ้นนั้นอย่างหนักที่สุด ก็คือพ้นสภาพจากภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง โทษอย่างกลางสงฆ์เป็นผู้ปรับโทษให้อยู่กรรมและสงฆ์เอง เป็นผู้ปรับโทษให้อยู่กรรมและสงฆ์ก็ต้องเป็นผู้ระงับอาบัติ โทษอย่างเบาต้องแสดงโทษต่อภิกษุอื่น

โทษที่เกิดขึ้นเพราะความละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามนั้น เรียกว่า อาบัติ อากาโรที่ภิกษุจะต้องอาบัติมี ๖ อย่างคือ

๑. ต้องด้วยไม่ละอาย
๒. ต้องด้วยไม่รู้ว่สิ่งนี้เป็นอาบัติ
๓. ต้องด้วยสงสัยแล้วขึ้นทำ
๔. ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร
๕. ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร
๖. ต้องด้วยลืมนสติ^{๒๔}

อาบัติ แปลว่า ความต้องหรือแปลว่า ธรรมชาติอันภิกษุพึงต้องด้วยประพฤติอนาจารเป็นการนอกบัญญัติ เป็นกิริยาที่ล่วงละเมิดพระพุทธบัญญัติ การจัดประเภทของสิกขาบทพระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ๗ อย่าง คือ

๑. ปาราชิก อาบัติยังบุคคลให้แพ้ ภิกษุใดต้องแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ
๒. สังฆาทิเสส อาบัติมีสงฆ์ในกรรมเบื้องต้นและสำเร็จด้วยกรรมในที่สุด
๓. ถูกตั้งจัญ อาบัติหยากกว่าอาบัติที่แสดงกับภิกษุอื่น สำเร็จด้วยการแสดง

^{๒๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕.

^{๒๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, นวโกวาท เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒.

๔. ปาจิตตีย์ อาบัติที่ทำให้กุศลธรรมให้ตกไป
๕. ปาฏิเทสนียะ อาบัติที่พึงแสดงคืน
๖. ทุกกฏ อาบัติว่าด้วยเรื่องทำชั่ว ทำผิดต่ออริยมรรค
๗. ทุพภายิต อาบัติว่าด้วยเรื่องการกล่าวคำชั่ว^{๒๕}

ผู้วิจัยเห็นว่าพระวินัยบัญญัติที่ปรากฏในพระปาฏิโมกข์ มีวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติสำหรับพระภิกษุ เพื่อป้องกันความเสียหายอันจะเกิดกับภิกษุหรือเกิดกับสงฆ์หมู่ใหญ่ ความมุ่งหมายหลักก็คือเพื่อความเรียบร้อยแห่งสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท วินัยของภิกษุสงฆ์เป็นเครื่องช่วยให้สงฆ์เจริญงอกงามได้รับประโยชน์ เมื่อวินัยยังอยู่ สงฆ์ก็ยังคงอยู่ ความเคารพสงฆ์ การถือสงฆ์และกิจของสงฆ์เป็นใหญ่ ความรับผิดชอบต่อความมั่นคงและประโยชน์สุขของสงฆ์จึงเป็นเจตนารมณ์ของศีลในทางสังคัม เป็นหลักความประพฤติตามหลักสากล

อานิสงส์ของการรักษาศีล

ในทีฆนิกาย มหาปรินิพพานสูตร ได้กล่าวอานิสงส์แห่งการรักษาศีลไว้ ๕ ประการดังนี้

๑. ทำให้ไม่ประมาทในชีวิต
๒. เกียรติศัพท์อันดีย่อมพุ่งขจรไป
๓. เป็นผู้องอาจแก่กล้าในที่ประชุม
๔. เป็นผู้ไม่หลงลืมสติในกาลเวลา
๕. เมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติ^{๒๖}

ในวิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีล ไว้ดังนี้

๑. เป็นที่พึ่งของกัลยาณมิตรในพระศาสนา หากขาดศีลเสียแล้วพวกกัลยาณมิตรก็จะขาดที่พึ่ง
๒. ศีลย่อมชำระมลทินของสัตว์โลก ได้ดียิ่ง แม่น้ำคงคา ขมุนา เป็นต้นย่อมไม่อาจชำระได้
๓. ศีลมีความเย็น ระวังความเร่าร้อนของสัตว์โลก ซึ่งลมเจือฝนหรือแก่นจันทร์แดง สร้อยคอบูกดา แก้วมณีก็ระงับ ไม่ได้
๔. กลิ่นของศีล ย่อมพุ่งขจรไปได้ทั่วสารทิศทั้งทวนลม ตามลม ไม่มีกลิ่นใดเสมอ
๕. เป็นบันไดขึ้นสู่สวรรค์ หรือเป็นประตูเข้าสู่พระนครเพื่อเยี่ยมชมพระนิพพาน
๖. เป็นเครื่องประดับที่สวยงดงามของนักพรต แม้พระราชผู้ประดับตกแต่งด้วยแก้วมุกดา และแก้วมณีก็ไม่งามเท่า
๗. ศีลย่อมกำจัดภัยต่างๆ เช่น การดำเนินคดีตนเองได้ เป็นต้น

^{๒๕} พระอมรารักษ์ขิต (เกิด), บุษพลิกขาวรรณนา, (พระนคร : พระจันทร์, ๒๕๐๘), หน้า ๘๕.

^{๒๖} ที.ม. ๑๐/๘๐/๑๐๒.

๘. คิดยอมทำให้มีชื่อเสียง และทำความร่าเริงบันเทิงใจ ให้กับผู้มีศีลได้ตลอดเวลา^{๒๓}

ผู้วิจัยมองว่าอานิสงส์คือผลดีที่เกิดอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายผู้รักษาศีลยอมมีอานิสงส์มากมายหรืออย่างน้อยที่สุด เป็นความสุขใจในการดำรงชีวิตในโลกปัจจุบัน ยิ่งกว่านี้ยอมเป็นปัจจัยให้บรรลุมรรคผลนิพพาน หรือแม้แต่ยังมีได้นิพพานสมบัติ การรักษาศีล ย่อมมีอำนาจศักดิ์กันปิดประตูบาปภูมิ ในขณะที่เดียวกันประตูสวรรค์ก็พร้อมที่เปิดรับเมื่อผู้รักษาศีลละ โลก ไปแล้ว ศีลทำให้ไปสู่สุคติ ทำให้มีโลกทรัพย์ และทำให้ไปนิพพาน

สรุป ศีลสิกขาบท ในแต่ละหมวดถือว่าเป็นคุณธรรมเบื้องต้น สำหรับผู้ปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่ความบริสุทธิ์ ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เป็น ๔ หมวดนั้น ก็เพื่อความสะดวกเหมาะสมแก่อินทรีย์ และศรัทธาของพุทธบริษัทผู้ที่จะปฏิบัติตนให้ดำเนินไปตามอริยมรรค ศีล เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ปรับบรรยากาศให้เกื้อกูลต่อการปฏิบัติสมาธิ และเมื่อปฏิบัติศีลสิกขาสมบูรณ์แล้ว ย่อมทำให้การปฏิบัติตามมรรคมืองค์แปด คือ องคัมมรคที่สาม (สัมมาวาจา) องคัมมรคที่สี่ (สัมมาทรมันตะ) องคัมมรคที่ห้า (สัมมาอาชีวะ) บริบูรณ์ตามไปด้วย ทั้งสามองค์นี้รวมลงแห่งศีลทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้น ศีล จึงได้ชื่อว่าเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง บุคคลใดชำระให้บริสุทธิ์แล้ว จักเป็นเหตุให้เว้นจากความทุจริต จิตจะร่าเริงแจ่มใส และเป็นท่าหยั่งลงมหาสมุทร คือ นิพพาน

ผู้วิจัยสรุปว่า ศีล คือ การศึกษาที่ฝึกในด้านการสัมพันธ์ ติดต่อกับปฏิบัติจัดการกับสิ่งแวดล้อมรอบข้างที่เป็นบ่อเกิดของความชั่วด้วยพฤติกรรมทางกาย วาจา ด้วยการมีวิถีชีวิตที่ไม่เบียดเบียนหรือการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคม เปรียบเสมือนเครื่องมือช่วยในการ ปรับสภาพแวดล้อมของเราให้ดูสะอาด สว่าง สงบ เป็นปกติหมดจด แน่นหนามั่นคงมีสภาพพร้อมที่จะทำงานได้คล่อง และสะดวก ศีลจึงเป็นเครื่องละเว้นความชั่วทั้งปวง ถ้าผู้ใดมีศีลผู้นั้นก็เข้าถึงความดีงามอันเกิดจากการประพฤติปฏิบัติทางกายและวาจาของตนเอง

๒.๒.๓ การปฏิบัติตนด้านสมาธิ (Practice Concentration)

การทำสมาธิ คือ การรู้จักกำหนดจิตเข้าออกได้จนเกิดความเคยชินในการปฏิบัติ ในอริยมรรคมืองค์ ๘ ประการ พระพุทธเจ้าตรัสสัมมาสมาธิไว้เป็นองค์ ๘ ซึ่งเป็นองค์สุดท้ายในกระบวนการปฏิบัติธรรมเพื่อดับความทุกข์ทั้งหมดแต่สัมมาสมาธินี้จัดเป็นเพียงวิธีการปฏิบัติขั้นที่ ๒ ในพุทธปรัชญาเถรวาท ๓ ขั้น ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญาในรูปแบบไตรสิกขา^{๒๔} ในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในหลักคำสอนหลายแห่ง ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและตาม

^{๒๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

^{๒๔} อัง.ติก. ๒๐/๕๒๑/๒๑๘.

นักปราชญ์นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวเอาไว้ ถึงความหมายของคำว่า สมาธิ เอาไว้แตกต่างกัน ผู้วิจัยจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของสมาธิ

ผู้วิจัยให้ความหมายของสมาธิโดยทั่วไปว่า หมายถึง สภาวะจิตที่ตั้งมั่นกำหนดอยู่ในอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ซัดส่าย มีความหนักแน่นอยู่ในอารมณ์เดียว และไม่มีความปรารถนาเพื่อให้อะไรเข้าหาใจ กำหนดลมหายใจเข้าออกอยู่เป็นเนืองนิตย์ ไม่ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย มีความสงบ เยือกเย็น ปลอดโปร่งผ่องใส และมีความสุข

ในอุทเทสสนสูตร ได้ให้ความหมายของสมาธิไว้ว่า สมาธิ ได้แก่ ภาวะจิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง หรือมีอารมณ์เดียว^{๒๕}

ในหนังสือ วิมุตติมรรค กล่าวถึงความหมายของสมาธิไว้ดังนี้ สมาธิหมายความว่า โยคีมีจิตบริสุทธิ์ บากบั่นมั่นคง ประกอบด้วยธรรมที่มีความสงบเป็นอานิสงส์ และเป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านนี้เรียกว่าสมาธิ อีกอย่างหนึ่งสมาธินั้นหมายถึงความไม่ยอมให้จิตของตนลู่ไปตามแรงพายุ คือระเคเปรียบได้กับเปลวแห่งประทีปที่สว่างจ้าอยู่ด้านหลังพระราชวัง^{๒๖}

ในพระอภิธรรม ท่านกล่าวถึงความหมายของสมาธิไว้ว่า สิ่งที่ทำให้จิตดำรงมั่น ดำรงอยู่ด้วยดี ตั้งตั้งแน่นอน ไม่ซัดส่ายไป ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถูกรบกวน สงบ ไม่ถูกอารมณ์ยึดไว้ ทำให้สมรรถนะและพลังแห่งสมาธิเข้มแข็งขึ้น เรียกว่าสมาธิ^{๒๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ สมาธิ ไว้ในหนังสือสัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ ดังนี้ สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่นของจิตหรือภาวะจิตที่แน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนดคำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ จิตตเสกักคตา หรือเรียกสั้นๆว่า เอกัคคตา ซึ่งแปลว่าภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน หรือส่ายไป^{๒๘}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๓๕) กล่าวถึง สมาธิ ว่าหมายถึง ความตั้งใจมั่นแห่งจิต ความสำรวมใจให้แน่วแน่ เพื่อเพ่งเล็งในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยพิจารณาอย่างเคร่งครัดเพื่อให้เกิดปัญญาในสิ่งนั้น

^{๒๕} อ.จ.เอก. ๒๐/๓๗.

^{๒๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ฐมมจิตฺโต) และคณะ, วิมุตติมรรค พระอุปติสฺสเถระ รจนา, หน้า ๔๐.

^{๒๗} อภิ.วิ. ๓๕/๑๘๓/๑๔๐.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ, อ้างแล้ว, หน้า ๑.

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (๒๕๓๘) กล่าวถึง สมาธิ ว่าหมายถึง ความมีใจตั้งมั่น ความตั้งมั่นแห่งจิต การทำให้สงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน การมีจิตใจแน่วแน่กำหนดอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะมักใช้เป็นคำเรียกก่ายๆ สำหรับอธิจิตศึกษา

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของสมาธิ ไว้ว่า สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่น หมายถึง การกำหนดไว้เฉพาะ หรือแม้ที่สุด แต่การมีจิตมั่นคงแน่วแน่อยู่ หมายความว่า การทำให้ไม่วุ่นไหวไปตามอารมณ์ต่างๆ แต่ให้สงบด้วยการกำหนดในอารมณ์ที่เข้าไปกำหนดไว้เฉพาะหรือแม้ที่สุด แต่การมีจิตมั่นคงแน่วแน่อยู่ในความมุ่งหมาย หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งติดต่อกันไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรแทรกแซง^{๓๓}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) อธิบายความหมายของ สมาธิ ไว้ว่า สมาธินั้นได้แก่การตั้งจิตและเจตสิก คือธัมมะที่เกิดขึ้นในจิต ในอารมณ์เดียวสม่ำเสมอและชอบ สมาธิมีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ มีการกำจัดความฟุ้งซ่านเป็นรสคือเป็นกิจ มีความไม่กระเพื่อมของจิต เป็นเครื่องปรากฏ มีสุขเป็นบรรทัดฐาน คือเหตุใกล้^{๓๔}

ในคัมภีร์อภิธรรม กล่าวถึงลักษณะของ สมาธิ ว่า สัมมาสมาธิ คือความตั้งอยู่แห่งจิต ความตั้งแน่ว ความมั่นคงไปแห่งจิต ความไม่ส่ายไป ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ซัดส่าย ความสงบ (สมถะ) สมาธิในทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^{๓๕}

ผู้วิจัยเห็นว่า สมาธิ คือ อากาของจิตที่สงบไม่ฟุ้งซ่าน ไม่มีสิ่งอื่นใดเจือปนมีความมั่นคงแน่วแน่อันเกิดจากการกำหนดในอารมณ์ที่เข้าไปกำหนดไว้ เป็นบรรทัดฐานอยู่ในอารมณ์หนึ่งเดียว ผู้ปฏิบัติจะทำให้สมาธิเกิดได้นั้นจะต้องมีการฝึกอบรมอยู่เสมอเป็นนิจ

๒. ระดับของสมาธิ

ในระดับของสมาธินั้นผู้ปฏิบัติมีความแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอารมณ์หนึ่งอารมณ์เดียวโดยไม่ฟุ้งซ่าน ซัดส่ายไปส่ายมา การเจริญสมาธินั้นจึงจะละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ

สมาธิ คือ อากาที่จิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ซึ่งลักษณะของสมาธินั้นมีความประณีตขึ้นไปเป็นลำดับๆ จนถึงสมาธิในวิปัสสนา หรือตวิปัสสนา คือ ความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในนามรูปตามไตรลักษณ์ และเรียกชื่อสมาธิไปตามไตรลักษณ์ ที่ท่านยกนามรูปขึ้นพิจารณา ๑ ประการ ได้แก่

^{๓๓} พุทธทาสภิกขุ, ศิษยาธรรมะอย่างถูกวิธี, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๕.

^{๓๔} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), สมาธิในพระพุทธานุศาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๑.

^{๓๕} อภิ.วิ. ๓๕/๑๘๓/๑๔๐.

๑. สุนทรียธรรม คือ สมมติอันกำหนดพิจารณาเห็นนามรูปว่าเป็นของว่างเปล่า คืออนัตตา นุปัสสนา การตามเห็นนามรูปเป็นอนัตตา เพราะความไม่เป็นไปในอำนาจ เป็นต้น

๒. อนิมิตตสมมติ คือ สมมติอันพิจารณาธรรม ได้แก่ นามรูปว่าเป็นสิ่งหามิตคือเครื่อง กำหนดหมายไม่ได้ เพราะความเป็นอนิจจตา มีความเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป เป็นต้น

๓. อัปป์ถิตสมมติ คือ สมมติอันกำหนดพิจารณาธรรม จนเกิดความเห็นว่า ไม่มีอะไรน่า ประารถนา เพราะทุกข์นั้นเกิดขึ้นทุกข์เท่านั้นตั้งอยู่ทุกข์เท่านั้นดับไปนอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ คือวิปัสสนา ที่ให้ถึงความพ้นทุกข์ด้วยการพิจารณานามรูปว่าเป็นทุกข ตา^{๑๖} ผู้วิจัยเห็นว่าสมมติทั้ง ๓ ลักษณะนี้ จัดได้ว่าเป็นวิปัสสนาสมมติ เพราะทำให้ถึงความหลุดพ้น จากกิเลสด้วยปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องในการพิจารณาธรรมนั่นเอง

๓. สิ่งขัดขวางสมาธิ : นีวรณ ๕

นีวรณ แปลว่า เครื่องกีดกัน เครื่องขัดขวาง สิ่งกีดกันจิตไม่ให้ก้าวหน้าในกุศลธรรม หรือ อกุศลธรรมที่ทำให้จิตเศร้าหมอง และทำให้ปัญญาอ่อนกำลังลง ขัดขวางการทำความคิด^{๑๗} ดังที่พระ ภาวนาวิริยคุณ กล่าวว่า นีวรณ คือ กิเลสที่ปิดกั้นใจไม่ให้บรรลุความดี ไม่ให้ก้าวหน้าในการเจริญ ภาวนา ทำให้ใจซัดส่าย ไม่ยอมให้ใจรวมหยุดนิ่งเป็นหนึ่ง หรือเป็นสมาธิ นีวรณจัดว่าเป็นกิเลสอย่าง กลางมี ๕ ประการ ดังนี้คือ

๑. กามฉันทะ คือ ความหมกมุ่น ครุ่นคิด ความเพ่งเล็งถึงความน่ารักน่าใคร่ในกามคุณอัน ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เนื่องจากใจยังหลงติดในรสของกามคุณทั้ง ๕ นั้นจนไม่สามารถ สลัดออกได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเปรียบเทียบกามฉันทะเหมือน หนี่ คือ ผู้ที่เป็นหนี่เขาแม่จะถูก ทวงถามด้วยคำหยาบก็ไม่อาจ ได้ตอบอะไร ได้ ต้องสู้ทนนิ่งเฉยเพราะเป็นลูกหนี่เขาแต่ถ้าเมื่อใด ชำระหนี่หมดสิ้นแล้ว ย่อมมีทรัพย์เหลือเป็นกำไร มีความรู้สึกเป็นอิสระ และสบายใจอุปมาข้อนี้ฉัน ใด ผู้ที่สามารถละกามฉันทะในจิตใจได้เด็ดขาดแล้ว ย่อมมีความปราโมทย์ยินดีอย่างยิ่ง ฉะนั้น

๒. พยาบาท คือ ความคิดร้าย ความรู้สึกไม่ชอบใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ได้แก่ ความขุ่นใจ ความขัดเคืองใจ ความไม่พอใจ ความโกรธ ความผูกโกรธ ความเกลียด ความรู้สึกเหล่านี้ทำให้ใจซัด ส่ายไม่เป็นสมาธิ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเปรียบเทียบพยาบาทเหมือน โรค ผู้ที่เป็นโรค เช่น โรคดี โรค ดับ เป็นต้น ย่อมฝืนใจดื่มยาที่มีรสขมไว้กินแก้โรคฉนั้นใด ผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจพยาบาทนีวรณ ย่อมฝืน ใจรับโอวาทพระอุปัชฌาย์อาจารย์ผู้หวังดีต่อตน ย่อม ไม่มีความเข้าใจและซาบซึ้งในโอวาทเหล่านั้น ฉนั้นใด ผู้ตกอยู่ในอำนาจพยาบาทนีวรณก็ไม่พบรสพระธรรม ไม่ได้พบความสุขอันเกิดจาก ฉาน ฉนั้น

^{๑๖} ๐.ต.ก. ๒๐/๕๕๕/๒๕๐.

^{๑๗} ที.ที. ๕/๑๖๕/๒๐๖.

๓. ดินมิทระ คือ ความง่วงเหงาซึมเซา ความหดหู่และเซื่องซึม ขาดความกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมต่างๆ ขาดกำลังใจ และขาดความหวังในชีวิต เกิดความเบื่อหน่ายชีวิต ไม่คิดอยากทำสิ่งใด บุคคลที่ใจหดหู่ ข่อมขาดความวิริยะอุตสาหะในการทำสิ่งต่างๆ ได้แต่ปล่อยใจไปเรื่อยๆ จึงทำให้ไม่สามารถรวมใจเป็นหนึ่งได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเปรียบดินมิทระเหมือน การถูกจองจำอยู่ในเรือนจำ คนที่ถูกจองจำอยู่ในเรือนจำนั้น ข่อมหมดโอกาสที่จะได้รับความบันเทิง จากการเที่ยวดูหรือชมมหรสพต่างๆ ในงานนักขัตฤกษ์ฉันใด ผู้ตกอยู่ในอำนาจดินมิทระนิรวันต์ ข่อมหมดโอกาสที่จะได้รับรู้รสแห่งธรรมบันเทิง คือ ความสงบสุขอันเกิดจากฌาน ฉะนั้น

๔. อุทธัจจะกุกกุจจะ คือ ความฟุ้งซ่านและรำคาญ อันเกิดจากการปล่อยใจให้เคลิบเคลิ้มไปกับเรื่องที่มากระทบใจ แล้วจิตก็ปรุงแต่งเรื่อยไปไม่สิ้นสุด บางครั้งก็ทำให้ใจหงุดหงิดงุ่นง่าน ความรำคาญใจและความฟุ้งซ่านเหล่านี้ ข่อมทำให้ใจซัดส่าย ไม่อยู่นิ่ง ไม่เป็นสมาธิ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเปรียบอุทธัจจะกุกกุจจะเหมือน ความเป็นทาส ผู้ที่เป็นทาสเขา ถึงแม้ว่าจะไปพักผ่อนดูหนังดูละครก็ต้องรีบกลับ เพราะกลัวนายจะลงโทษฉันใด ภิกษุเกิดความฟุ้งซ่านรำคาญเรื่องวินัยว่า สิ่งที่คุณทำไปนั้นจะผิดถูกประการใดก็ต้องรีบไปหาพระวินัยธร เพื่อให้ศีลของตนบริสุทธิ์ จึงไม่ได้เสวยสุขอันเกิดจากวิเวก ฉะนั้น

๕. วิจิกิจจา คือ ความลังเล ความสงสัย ความไม่แน่ใจ มีคำถามเกิดขึ้นในใจตลอดเวลาทำให้ลังเลสงสัย ไม่แน่ใจในการปฏิบัติของตนเช่นนี้ ข่อมไม่สามารถทำใจให้รวมเป็นหนึ่งเดียวได้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเปรียบวิจิกิจจาเหมือน บุษย์ผู้มั่งคั่ง เดินทางไกลและกันดารพบอุปสรรคมากมาย บุษย์ที่เดินทางไกล หากเกิดความสะดุ้งกลัวต่อพวกโจรผู้ร้าย ข่อมเกิดความลังเลใจว่า ควรจะไปต่อหรือกลับดี ความสะดุ้งกลัวพวกโจรผู้ร้าย เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางไกลของบุษย์ฉันใด ความลังเลสงสัยในคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าข่อมเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุวิริยภูมิของภิกษุ ฉะนั้น^{๑๔}

๔. ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ

มีพระพุทธพจน์ว่า จิตนี้ประภัสสร (ส่องใส สุกใส บริสุทธิ์) แต่เศร้าหมองเพราะอุปกิเลสที่จรมา^{๑๕} หมายความว่า จิตนี้โดยธรรมชาติของมันเองมิใช่เป็นสภาวะที่แปดเปื้อนสกปรกหรือมีสิ่งเศร้าหมองเจือปน แต่สภาพเศร้าหมองนั้นเป็นของแปลกปลอมเข้ามา ฉะนั้นการชำระจิตให้หมดจดจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ จิตประภัสสรนี้ ได้แก่ ภาวังคจิต ทำหน้าที่รักษาภพชาติ และภาวังคจิตนี้เกิด

^{๑๔} พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว), หลักการบริหารตามพุทธวิธี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กราฟิการ์ต, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

^{๑๕} ม.ม. ๑๒/๕๒/๔๘.

มากมายนับไม่ถ้วนขณะที่ไม่รู้สึกรู้ตัว ไม่คิดนึก ไม่มีอกุศลจิตหรือกุศลจิตขณะที่หลับแล้วฝันจิตขณะนั้นเป็นภวังคจิตขณะตื่นก็มีภวังคจิตเกิดคับนับไม่ถ้วน^{๔๐} และจิตนี้มีหน้าที่ ๔ ประการ ได้แก่

๑. เวทนา คือ การรู้สึก การแยกแยะว่าอะไรเป็น อะไรคือหรือเลว เป็นต้น
๒. สัญญา คือ การรู้จำ การจัดเก็บอารมณ์ต่างๆ ที่รับรู้มาได้
๓. สังขาร คือ การรู้คิด การผสมผสาน คิดปรุงแต่งก่อให้เกิดสิ่งใหม่ๆ เป็นต้น
๔. วิญญาณ คือ การรู้ชัด การใช้งาน หมายถึง การที่เราเอาความรู้ที่ได้มาจากการคิดปรุงแต่ง

บ่อยๆ ของจิตมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในด้านต่างๆ เป็นต้น

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า สมภาที่ศีลทำให้เกิดขึ้น ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มากปัญญาที่สมภาทำให้เกิดขึ้น ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาอบรมแล้วย่อมพ้นอาสวะ^{๔๑} ในสมภาสูตร อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้กล่าวถึงผลของสมภาภาวณา ๔ ประการ คือ

๑. สมภาที่เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็น ไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
๒. สมภาที่เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็น ไปเพื่อได้ เฉพาะซึ่งญาณทัสสนะ
๓. สมภาที่เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็น ไปเพื่อสดีสัมปชัญญะ
๔. สมภาที่เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็น ไปเพื่อความสิ้นอาสวะ^{๔๒}

ผู้ปฏิบัติที่มีจิตเป็นสมภาความมั่นคงแน่วแน่ จนสามารถปฏิบัติให้เกิดความชำนาญในการเข้าออกจากสมภา ที่เรียกว่า วสี เมื่อเกิดความชำนาญไปเป็นลำดับขั้นที่เรียกว่า ฉาน สมภาหรือฉานที่แก่กล้าแล้วก็จะเกิดวิชา ๓ ประการ คือ

๑. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ได้แก่ วิชาคือความระลึกชาติได้
๒. จุตูปปาตญาณ ได้แก่ วิชาคือความรู้การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งปวง
๓. อาสวักขยญาณ ได้แก่ วิชาคือปัญญาที่ทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง^{๔๓}

ผู้วิจัยเห็นว่า การเจริญสมภาที่มุ่งไปที่ความสงบทางจิตใจ สามารถวิเคราะห์สืบสาวหาสาเหตุต่างๆ แล้วยังทำให้เกิดปัญญาความรู้แจ้ง ยังผลให้ใช้ปัญญาพิจารณาธรรมให้ถึงความหลุดพ้นในพุทธปรัชญาเถรวาทได้

การที่จิตจะสงบเป็นสมภาได้ต้องอาศัยการฝึกปรืออบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพชีวิตและรู้จักความสามารถในการปฏิบัติสมาธิจิตที่เป็นสมภาหรือมีคุณภาพดีมีสมรรถภาพสูงนั้นมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

^{๔๐} อภ.สจ.อ. ๔๖/๕๒๕.

^{๔๑} ม.ม. ๑๒/๒๕๘/๒๕๕.

^{๔๒} อจ.จตุกก. ๒๑/๔๑/๔๔.

^{๔๓} วิ.ม. ๑/๓/๕-๖.

๑. แข็งแรง มีพลังมาก เปรียบได้ว่าเหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลไป ฟุ้งไปในทิศทางเดียว ข้อมมีกำลังมากกว่าน้ำที่ถูกปล่อยให้ไหลพรวดกระจายออกไป

๒. ราบเรียบ สงบ ซึ่งเหมือนสระหรือบึงน้ำใหญ่มีน้ำนิ่ง ไม่มีลมพัดต้อง ไม่มีสิ่งรบกวนให้กระเพื่อมไหลออกไป

๓. ไส้กระจ่าง มองเห็นอะไรๆ ได้ชัดเหมือนน้ำสงบนิ่ง ไม่ไหลเป็นคลื่น

๔. นุ่มนวล ควรแก่การงานเหมาะแก่การใช้งานเพราะไม่เครียด ไม่หงุดหงิด ไม่กระด้างไม่วุ่นวายสับสน ไม่เร่าร้อน ไม่กระวนกระวาย^{๔๔}

๕. วิธีการเจริญสมาธิ

การเจริญสมาธิทำได้หลายวิธี วิธีการเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผนในวิสุทธิมรรคนั้นจะต้องปฏิบัติตามขั้นตอน ๕ ประการ ได้แก่

๑. ชำระศีลให้บริสุทธิ์

๒. ตัดปถิโพธ

๓. เข้าหากัลยาณมิตร

๔. รับหรือเรียนกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน

๕. อยู่ในวัดหรือวิหารที่เหมาะสมแก่การเจริญสมาธิ

เมื่อปฏิบัติตามขั้นตอนทั้ง ๕ ประการนี้แล้วจิตก็จะประณีตละเอียดขึ้นเป็นลำดับในที่สุดจะเข้าถึงสถานะที่เรียกว่า ฌาน ฌานมี ๘ ชั้น เรียกว่า สมาบัติ ๘ อันเป็นขั้นสูงสุดของการเจริญสมาธิ แต่สำหรับผู้ที่เป็นพระอนาคามีที่ได้สมาบัติ ๘ หรือพระอรหันต์ประเภทอุกโตภาควิมุตตะจะก้าวขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง คือสามารถเข้านิโรธสมาบัติได้ ส่วนบุคคลนอกจากนี้ไม่ว่าจะเป็นพระอริยบุคคลหรือปุถุชนแม้จะได้สมาบัติ ๘ ก็ไม่สามารถเข้าถึงนิโรธได้ เพราะความสนิทยของสมาธิยังไม่เพียงพอ นิโรธสมาบัตินี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อนุปปพวิหารธรรม ๘ หรืออนุปปพนิโรธ ๘^{๔๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การฝึกอบรมเจริญสมาธินั้น โดยหลักการพูดได้ง่าย แต่ในด้านวิธีการมีเนื้อหาละเอียดมากมายยังเป็นเรื่องการใช้สมาธิ (คือจิตที่เป็นสมาธิ) ซึ่งเป็นสนามปฏิบัติการของปัญญา ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาด้วยแล้ว

^{๔๔} พระธรรมปิฎก, (ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, อ่างแก้ว, หน้า ๘๓๐.

^{๔๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

กลายเป็นเรื่องใหญ่มากมีขอบเขตกว้างขวาง รวมเรียกว่า สมถะและวิปัสสนา^{๔๖} การเจริญสมาธิภาวนานั้นมีสองอย่าง คือ

๑. สมถภาวนา คือ การทำให้จิตตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเป็นกุศล อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอารมณ์เดียวความเป็นจริงแล้วคนเราทุกคนมีนิสัยหรือพื้นเพของจิตใจแตกต่างกันตามแต่จริตของแต่ละคน พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงบัญญัติวิธีการเจริญสมาธิไว้หลายวิธีเพื่อให้เลือกปฏิบัติตามแต่จริตของแต่ละคนให้เหมาะสม อันเป็นเหตุให้ได้รับผลดีในการปฏิบัตินั้นยิ่งขึ้น ไปที่มีมาในวิสุทธิมรรค ๔๐ วิธี ผู้วิจยะไม่ลงในรายละเอียดคลิกกินไปเพราะไม่ใช่วัตถุประสงค์ของสารนิพนธ์ฉบับนี้

๒. วิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญภาวนาเพื่อให้เห็นแจ้งเป็นพิเศษในอารมณ์ต่างๆ ที่มากระทบ โดยมีความเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างนั้นเป็นแต่เพียงรูปกับนามเท่านั้น ไม่มีอะไรนอกเหนือไปจากสองสิ่งนี้ และทุกสิ่งทุกอย่างมีแต่ความเป็น อนิจจัง ทุกขะ อนัตตะ และ อสุภะ เท่านั้น การเห็นแจ้งพิเศษ คือ การมีปัญญาชนิดพิเศษคือ วิปัสสนาญาณ ที่ประกอบด้วยกุศลจิตสามารถพิจารณาไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในรูปและนาม

๕.๑ การเจริญสมาธิตามวิธีธรรมชาติ

การเจริญสมาธิในข้อนี้คือการปฏิบัติตามหลักการเกิดขึ้นของสมาธิในกระบวนการธรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติของธรรมชาติ ซึ่งมีพุทธพจน์แสดงไว้หลายแห่ง และสาระสำคัญของกระบวนการ คือ กระทำสิ่งดีงามอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดปราโมทย์ขึ้น จากนั้นก็จะเกิดปีติ ซึ่งตามมาด้วยปีสัทธิ สุข และสมาธิในที่สุด หรือเรียกว่า เกิดความปลาบปลื้มบันเทิงใจ จากนั้นก็จะเกิดความเอิบอิ่มใจ ร่างกายอ่อนคลายสงบ จิตใจสบาย มีความสุข และสมาธิก็จะเกิดขึ้นได้ตามกระบวนการนี้

(ปราโมทย์ = ปีติ = ปีสัทธิ = สุข = สมาธิ)

กระบวนการนี้ เกิดขึ้นได้ตามปรกคิมิตีลเป็นฐานรองรับอยู่ก่อน สำหรับคนทั่วไปนั้นคิดหมายเอาแต่เพียง การไม่เบียดเบียนล่วงละเมิดใคร ที่จะเป็เหตุให้ใจวุ่นวาย และคอยละวางหวาดหวั่นกลัวโทษ หรือเดือดร้อนใจในความคิดความชั่วของตน มีความประพฤติสุจริตเป็นที่สบายใจของตน จะช่วยทำให้เกิดความมั่นใจตัวเองได้ ส่วนการกระทำที่จะให้เกิดปราโมทย์นั้นมีหลายอย่าง เช่น การนึกถึงความประพฤติสิ่งดีงามสุจริตของตน แล้วเกิดความปลาบปลื้มบันเทิงใจ การระลึกถึงการบำเพ็ญประโยชน์ของตน การระลึกถึงพระรัตนตรัยและสิ่งดีงาม การนำเอาหลักธรรมบางอย่างมาพิจารณา แล้วเกิดความเข้าใจในความหมาย เป็นต้น ทำให้เกิดความปลาบปลื้มบันเทิงใจ

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สมาธิสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๑.

ได้ทั้งสิ้น องค์ธรรมสำคัญที่เป็นบรรทัดฐาน หรือเป็นปัจจัยใกล้ชิดที่สุดให้เกิดสมาธิขึ้น ได้คือ ความสุข ดังพุทธพจน์ว่า สุขิโน จิตฺตํ สมายิตฺติ แปลว่าผู้มีสุขจิตย่อมเป็นสมาธิ ดังนั้น การเจริญสมาธิ ตามวิธีธรรมชาติ คือ หลีกทั่วไปของการฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นแกนกลางของการฝึกสมาธิก่อนจะได้ ฌาน นั้นเอง

๕.๒ การเจริญสมาธิตามหลักอิทธิบาท

อิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ ประสบความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จมีองค์ประกอบ ๔ อย่างคือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) วิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) อิทธิบาท ๔ นั้นพระพุทธเจ้า ทรงตรัสพัวพันไว้กับเรื่องสมาธิ เพราะอิทธิบาทเป็นข้อปฏิบัติให้เกิดสมาธิ และนำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นจุดหมายของสมาธิ สมาธิเกิดจากอิทธิบาทข้อใด ก็มีชื่อเรียกตามอิทธิบาทข้อนั้น โดยนัยนี้จึงมี สมาธิ ๔ ข้อคือ ๑) ฉันทะสมาธิ ๒) วิริยะสมาธิ ๓) จิตตสมาธิ ๔) วิมังสาสมาธิ

สำหรับผู้ที่น่าเบื่อพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นอารมณ์ประดับกาย หรือเพื่อเป็นพิธีการชนิดหนึ่ง หรือผู้ที่ต้องการฝึกสมาธิเพื่อให้เกิดความสบายใจ จะได้เป็นการพักผ่อนหลังจากการปฏิบัติหน้าที่ภารกิจประจำวัน โดยไม่ปรารถนาจะทำให้ถึงที่สุดแห่งกองทุกข์ ยังคิดอยู่ว่าการอยู่กับบุตร และภรรยา การมีหน้าตาทางโลก การท่องเที่ยวอยู่ในวิภวสงสาร เป็นความสุขมากกว่าการเข้า นิพพาน เสมือนทหารเกณฑ์ที่ไม่คิดจะเอาดีในราชการอีกต่อไปแล้ว การฝึกสมาธิเบื้องต้นเท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็พอเป็นปัจจัยให้เกิดความสุขได้พอสมควร เมื่อปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและไม่ทอดทิ้ง จนได้ดวงปฐมมรรคนั้นแล้ว ให้หมั่นประคองรักษาดวงปฐมมรรคนั้นไว้ ตลอดชีวิตและอย่ากระทำความชั่วอีก เป็นอันมั่นใจได้ว่าถึงอย่างไรชาตินี้ ก็พอมิที่พึ่งที่เกาะพอสมควร ก็เป็นหลักประกันได้ว่าจะไม่ต้องตกนรกแล้ว ทั้งชาตินี้และชาติต่อไปจนกว่าจะมีสภาพจิตที่สมบูรณ์ปราศจากกิเลสเข้าสู่นิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

การเจริญสมาธิจึงเป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติ ในการรักษาสุขภาพจิตใจเป็นสำคัญผู้เจริญสมาธิควรฝึกอบรมปฏิบัติอยู่เสมอเป็นประจำ ย่อมจะเป็นการดีต่อตนเอง และยังเกื้อหนุนให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุธรรมสูงขึ้นไปอีก ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

มโนปุพฺพํคมา ฌมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโมมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมนฺวติ	ฉายาว อนุปายินี ^{๔๖}

มีความหมาย คือ ทุกอย่างมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่สำเร็จแล้วด้วยใจ เมื่อใครมีใจผ่องใส จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความสุขจะตามเขาไป ดูกงาไปตามตัว ฉะนั้น

^{๔๖}พ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๕.

ผู้วิจัยเห็นว่า ลักษณะเด่นของจิตที่เป็นสมาธิ ซึ่งสัมพันธ์กับความมุ่งหมายของสมาธิด้วย คือ ความควรแก่การงาน หรือความเหมาะสมแก่การใช้งาน และงานที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา คือ การงานทางปัญญา อันได้แก่ การใช้จิตที่พร้อมดีเช่นนั้นเป็นสนามปฏิบัติการของปัญญา ในการพิจารณาสภาวธรรมให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริงพิจารณาธรรมให้ถึงความหลุดพ้นในพุทธปรัชญาเถรวาทได้ และโดยนัยนี้ จึงควรย้ำเน้นเพิ่มไว้อีกว่า สมาธิที่ถูกต้อง ไม่ใช่อาการที่จิตหมก ความรู้สึกปล่อยตัวคนเข้าร่วมหายไปไหน แต่เป็นภาวะที่ใจสว่าง โล่ง โปร่ง หลุดออกจากสิ่งบดบังบีบบังคับกันขวางเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเองตั้งอยู่ เบิกบาน พร้อมทั้งจะใช้ปัญญา

๒.๒.๔ การปฏิบัติตนด้านปัญญา (Practice Wisdom)

มนุษย์มีปัญญาเป็นเครื่องนำพาไปสู่ความสำเร็จในชีวิตเพราะการดำเนินชีวิตการทำงานต่างๆ จะประสบผลสำเร็จ ใต้นั้นต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาที่มุ่งแก้ปัญหาด้วยเหตุและผลสิ่งนั้นจึงจะสำเร็จลงได้ ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น ให้ความสำคัญในเรื่องของปัญญาเป็นอย่างยิ่ง โดยจะมีเรื่องของปัญญาสอดแทรกเป็นหลักอยู่ในหลักคำสอนอื่น ที่สามารถนำมาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

ปัญญา เป็นเรื่องของ การฝึกอบรม หรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุและผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบการคิดอย่างสร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริง หรือการรู้เห็นตามที่เป็นจริง ตลอดจนการรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของ โลกและชีวิต ทำให้มีจิตใจที่เป็นอิสระภาพ ปลอดปัญหา ไร้ทุกข์ ไร้พันธนาการ เข้าถึงอิสระภาพโดยสมบูรณ์

๑. ความหมายของปัญญา

ปัญญาเป็นคุณสมบัติที่สำคัญในการแสวงหาความจริง โลกและจักรวาลคือที่สำหรับให้มนุษย์ใช้ความคิดใช้ปัญญาเพื่อตีความในสังขาร กิจกรรมของปัญญา คือ การคิดอย่างมีเหตุผล

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ให้ความหมายของปัญญาไว้ว่า วิปัสสนาญาณอันสัมปยุตด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา^{๔๘} และได้แยกความหมายให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสัญญา วิญญาณ และปัญญาว่า สัญญา เหมือนทารกไร้เดียงสา เห็นกองกหาปณะ ก็รู้แค่ความแปลก ยาว สั้น สีเหลือง กลม วิญญาณ เหมือนชาวบ้านรู้ว่า เป็นอะไร ใช้สอยอย่างไร ปัญญา เหมือนกับเหรียญกลมวงมีความสามารถแยกแยะว่าเหรียญใดแท้หรือปลอมอย่างไร^{๔๙} ปัญญา คือ ความรอบคอบ ญาณการวิจัย

^{๔๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค ภาค ๓ ตอน ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา - มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๔๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค ภาค ๓ ตอน ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๕๒.

ธรรม การจำแนก การกำหนดหมาย การวิจัยที่เป็นการศึกษาอันชำนาญและชาญฉลาดในการ พิจารณาก็เห็นชัดเจนและได้ความรู้ ปัญญาคือความฉลาด ปัญญาชนิดที่ ปัญญาพละ ปัญญา เหมือนกับศัตรารุชและปราสาท ปัญญาคือประทีป ปัญญาคืออรตนะ ความไม่หลง สัมมาทิฏฐิเหล่านี้ เรียกว่า ปัญญา

คัมภีร์พุทธทศนิกาย มหานิทเทศ อธิบายถึง ปัญญา ไว้ว่า

อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญญาประกอบด้วยปัญญาอัน ประเสริฐ หยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลสให้บรรลุดังความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตาม ความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) เธอรู้ตามความเป็น จริงว่า นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติ เครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้อาสวะสมุทัย เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้อาสวนิโรธ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้อาสวนิโรธคา มินีปฏิปทา นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา^{๕๐}

พุทธพจน์ที่ยกมากล่าวนี้ผู้วิจัยเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณา ไคร่ครวญ ตรึกตรองในอริยสัจ ๔ ว่าทุกข์เพราะอะไร ทำไมถึงเกิดทุกข์ จะมีวิธีไหนดับทุกข์ และ ปฏิบัติตามวิธีการเพื่อดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นปัญญาให้ความสำคัญ แก่ศรัทธาเพียงขั้นต้นและใช้ศรัทธาด้วยความระมัดระวังและถือว่าปัญญาเป็นตัวตัดสินใจในการที่จะ เข้าถึงจุดหมายคือการแก้ปัญหของมนุษย์ได้ จุดหมายของพุทธปรัชญาเถรวาทต้องการให้มนุษย์ ไปสู่อิสรภาพ คือ ความหลุดพ้นจากกองกิเลสและความทุกข์ หมายถึง ได้บรรลุเป็นอิสรภาพจาก โลกียธรรม โดยสมบูรณ์ กิจอื่นที่พึงกระทำไม่มีอีกต่อไปแล้ว

ในคัมภีร์สมันตปาสา อันเป็นคัมภีร์ระดับชั้นอรรถกถา ได้กล่าวถึง ปัญญา ไว้ดังนี้ คือ ทรง แสดงปัญญาไว้ในอภิธรรมปิฎก เพื่อเป็นเครื่องปราบกิเลสอย่างละเอียด (อนุสัยกิเลส) เพราะปัญญา เป็นข้าศึกต่ออนุสัยกิเลส^{๕๑}

ในอภิธาน์ปทีปิกา ได้ให้ความหมายของปัญญาไว้ดังนี้ว่า ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว^{๕๒} ศัพท์ ต่างๆ ในอภิธาน์ปทีปิกา นั้นมีมากมายแต่แต่ละคำก็มีความหมายที่เจาะจงลงไปในเรื่องนั้นทำให้ ความลึกซึ้งที่ต่างกันออกไป สรุปแล้วก็คือปัญญาตามนัยพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นเอง

^{๕๐} จ.ม. ๒๕/๑๐/๔๕.

^{๕๑} จ.ม. ๒๕/๑๐/๔๕.

^{๕๒} นาคประทีป, บาลีอภิธาน์ปทีปิกาพร้อมทั้งสุติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไท, ๒๕๖๔), หน้า ๒๔.

ในงานสารนิพนธ์นี้ผู้วิจัยจะได้อธิบาย ปัญหา ตามที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของ ปัญหา เอาไว้ เช่น สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ท่านพุทธทาสภิกขุ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) และบุญมี แทนแก้ว ซึ่งกล่าวไว้แตกต่างกันออกไป มีดังนี้ คือ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๓๕) กล่าวถึง ปัญหา ว่าหมายถึง ความรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแก่การเรียน และการคิด^{๕๓}

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (๒๕๓๘) กล่าวถึง ปัญหา ว่าหมายถึง ความรู้ทั่ว ปรินิพพานรู้เหตุผล ความรู้ความเข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจยังแยกได้ในเหตุ ผล ดี ชั่ว คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในสังขารมองเห็นความเป็นจริง^{๕๔}

พระอุปติสเถระ กล่าวถึงปัญหาไว้ว่า ปัญหาคือ ความรอบคอบ ญาณ การวิชัยธรรม การจำแนก การกำหนดหมาย การวิจัยที่เป็นการศึกษาอันชำนาญและชาญฉลาด ในการพิจารณาที่เห็นชัดเจนและได้ความรู้ปัญหาคือความฉลาด ปัญญาในทฤษฎี ปัญญาผละ ปัญญาเหมือนกับศัตรารุชและปราสาท ปัญญาคือประทีป ปัญญาคืออรัญญะ ความไม่หลง สัมมาทิฎฐิ เหล่านี้ เรียกว่าปัญญา^{๕๕}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) อธิบายความหมายของปัญหาไว้ว่า ปัญหา แปลว่าความรู้ทั่วไป อันหมายความว่า ความรู้ทั่วสาเหตุและผล รู้เหตุถึงผล รู้ผลถึงเหตุ ตามสัจจะคือความจริง เมื่อมีความรู้ดังกล่าวในสิ่งใด ก็เชื่อว่ามีปัญญาในสิ่งนั้น^{๕๖}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของปัญหาไว้ว่า ปัญหาคือความรอบรู้หมายถึงรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ หรือเท่าที่ความรู้โดยเฉพาะได้แก่การรอบรู้ในเรื่องความดับทุกข์^{๕๗}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของปัญหาไว้ว่า ปัญหา แปลว่าความรู้ทั่วไป ปรินิพพานรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจยังแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และที่รู้จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรู้รอบในกองสังขาร

^{๕๓}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๔.

^{๕๔}พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๐.

^{๕๕}พระอุปติสเถระ, วิมุตติมรรค ฉบับแปล โดยคณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๐.

^{๕๖}สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ปัญญาในพุทธศาสนา, อ่างแก้ว, หน้า ๑.

^{๕๗}พุทธทาสภิกขุ, ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี, อ่างแก้ว, หน้า ๑๐๕.

มองเห็นตามเป็นจริง (ข้อ ๓ ในไตรสิกขา ข้อ ๔ ในบารมี ๑๐ ข้อ ๕ ในพละ ๕ ข้อ ๗ ในสังฆกรรม ๗ ข้อ ๕ ในเวสัชชกรณธรรม ข้อ ๑ ในอธิฐานธรรม ๔ ข้อ ๗ ในอริยทรัพย์ ๗)^{๔๔}

บุญมี แทนแก้ว ได้อธิบาย ปัญญา ไว้ในหนังสือความจริงของชีวิตว่า ปัญญา คือ ความรู้ทั่วถึง รอบรู้ รู้แจ่มแจ้ง หมายถึง รู้เหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเจริญ รู้ทั้งเหตุและผลทุกอย่าง หรือพูดง่ายๆ ดังที่ชาวบ้านกล่าวว่า ปัญญา คือวิชาความรู้นั่นเอง^{๔๕}

ผู้วิจัยเห็นว่ามนุษย์มีปัญหาเป็นเครื่องนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต เพราะการดำเนินชีวิต การทำกิจต่างๆ จะประสบผลสำเร็จได้นั้นต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาที่มุ่งแก้ปัญหาด้วยเหตุและผล

๒. บ่อเกิดปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทเกิดขึ้นได้ ๓ ทาง คือ การเล่าเรียนอ่านตำรา การคิดอย่างมีเหตุผล และการลงมือปฏิบัติธรรมจนบรรลุธรรมขั้นสูง

ผู้วิจัยเห็นว่าปัญญาหรือความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทเกิดจากวัตถุที่มาสัมผัสกับอายตนะทั้ง ๕ ความคิดที่กั้นกรงอย่างละเอียด และความรู้หรือปัญญาที่อยู่เหนือโลกีย์วิสัย คือความเข้าใจตามสภาวะของธรรมชาติอันเกิดจากการปฏิบัติธรรมหรือบรรลุธรรม

ในหนังสือวิมุตติมรรค กล่าวถึงปัญญาเกิดขึ้นเพราะความดี ๑๑ อย่างคือการศึกษา ความหมายของคัมภีร์ การทำความคิดต่างๆ การมีศีลบริสุทธิ์ สมณะและวิปัสสนา อริยสัง ๔ ศิลปศาสตร์ การทำจิตให้สงบ การอยู่ในฌานตลอดกาลทุกเมื่อ ทำจิตให้ปราศจากนิรวณ การไม่ครบนคนพาล การคบบัณฑิต^{๖๐} ปัญญาที่ทำให้เกิดความรู้ นั้น ท่านอาจารย์ ประยงค์ แสนบุราณ ได้กล่าวถึงไว้ในหนังสือ ปรัชญาอินเดีย ว่าความรู้หรือปัญญาในพุทธปรัชญาเกิดจากแหล่งแห่งความรู้ ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. สุตมยปัญญา หมายถึง ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะการฟัง และไม่ได้จำกัดขอบเขตแต่เพียงเท่านั้น ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฟัง ท่านอาจารย์ยังรวมไปถึง การศึกษาเล่าเรียน การอ่านตำรา หรือความรู้ที่เกิดจาก การลิ้มรส การสัมผัส คือความรู้ที่เกิดขึ้นทางประสาทสัมผัส เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าความรู้ที่เกิดจากผัสสะนั่นเอง

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแก้ว, หน้า ๑๓๖.

^{๔๕} บุญมี แทนแก้ว, ความจริงของชีวิต, อ่างแก้ว, หน้า ๓๒.

^{๖๐} พระราชวรมุนี (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) และคณะ, วิมุตติมรรค พระอุปติสฺสเถระ รจนา, อ่างแก้ว, หน้า ๒๑๑.

๒. จินตตามยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล ความรู้หรือปัญญาชนิดที่สองนี้ไม่ใช่ขุติ เพราะมีประสบการณ์กับสิ่งนั้นเท่านั้น แต่ต้องใคร่ครวญ ตรึกตรอง หาเหตุผล วิเคราะห์ สังเคราะห์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โยนิโสมนสิการ เพราะคิดหาเหตุผล โดยไม่อาศัยประสบการณ์ หรือหากจะมีประสบการณ์อยู่บ้าง ก็มีเพียงข้อมูลในเบื้องต้นเท่านั้น

๓. กาวนตามยปัญญา หมายถึง ปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการฝึกฝน อบรม และลงมือปฏิบัติ คำว่า ปฏิบัติ คือ การปฏิบัติกรรมฐานหรือทำสมาธิ ความรู้ชนิดนี้พุทธปรัชญาถือว่าสำคัญที่สุด เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากมาน ไม่ใช่ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสและไม่ใช่ความรู้ที่เกิดจากการครุ่นคิดตรึกตรอง เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะความสงบแห่งจิตและความรู้ประกายวาบในดวงจิตด้วยอำนาจแห่งฌาน^{๖๐}

และพุทธปรัชญาเถรวาทได้แบ่งระดับของปัญญาได้ ๒ ระดับคือ ๑) ปัญญาระดับโลกียะ คือปัญญาระดับต่ำ ระดับปุถุชน ๒) ปัญญาระดับโลกุตระ คือ ปัญญาระดับสูง ของพระอริยบุคคล

ผู้วิจัยเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเน้นไปที่ตัวบุคคลเป็นสำคัญ ว่าบุคคลจะทำอะไรให้สำเร็จลงได้นั้น ก็ด้วยมีปัญญาเป็นเครื่องมือพิจารณาไตร่ตรอง ใคร่ครวญ อย่างลึกซึ้งใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาต่างๆได้และสามารถปกครองตน ครองคน และครองงาน สร้างความเจริญก้าวหน้า การดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงจะมีความสุขได้ และสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ต่อประเทศชาติได้เป็นอย่างดี

๓. คุณประโยชน์ของปัญญา ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงคุณประโยชน์ของปัญญา ซึ่งเป็นผลของปัญญาภาวนาไว้กล่าวคือ กำจัดกิเลสต่างๆได้ ได้เสวยรสแห่งอริยผล ความเป็นผู้สามารถในการเข้านิโรธสมาบัติความสำเร็จแห่งความเป็นอริยคุณ ความเป็นอาหุไนยบุคคล^{๖๑}

บุญมี แทนแก้ว ได้กล่าวถึงคุณประโยชน์อันเกิดจากอานิสงส์ของปัญญา พอสรุปได้ว่าปัญญามีอยู่ในหมวดนาคณธรรม คือ ธรรมอันเป็นที่พึง ธรรมสร้างคุณภาพชีวิต มี ๑๐ ประการคือ

๑. ความรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยที่เรียกว่า ศีล
๒. ความเป็นผู้สดับตรับฟังมามากหรือได้ศึกษามาก ที่เรียกว่าพหุสัจจะ
๓. ความเป็นผู้มีมิตรที่ดีที่เรียกว่า กัลยาณมิตรตตา

^{๖๐} ประยงค์ แสนบุราณ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๑.

^{๖๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค ภาค ๓ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๗๑.

๔. ความเป็นผู้ว่าง่ายที่เรียกว่า โสวจิตตสสคา
๕. ความเป็นผู้รู้ในกิจการที่ควรทำของญาติและมิตร ที่เรียกว่า กิงกรณียะสุทัทกขคา
๖. ความเป็นผู้ใคร่ในธรรมหรือรักษธรรม คือความนิยมในความถูกต้องความชอบ
ที่เรียกว่า ชัมมกามตา
๗. ความเป็นผู้มีความเพียรอันปรารถนาแล้ว ที่เรียกว่า อารัททวิริยตาหรือวิริยารัมภ
๘. ความสันโดษ คือ ความยินดีมีความสุขพอใจด้วยปัจจัยสี่ที่มีอยู่หรือที่หามาได้ด้วยความ
เพียรอันชอบธรรมของคน ที่เรียกว่า สันตุฎฐิ
๙. ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกในสิ่งที่ทำในคำที่พูดไว้ได้ไม่มีความประมาทที่
เรียกว่า สติ
๑๐. ความมีปัญญาข้งรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็น
จริง ที่เรียกว่า ปัญญา^{๖๖}

การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทไม่ว่าจะมองในแง่ของมรรค หรือไตรสิกขาก็ตามจะมีปัญญาเกี่ยวข้องกับด้วยเสมอ โดยล้วนเริ่มต้นด้วยปัญญา และจบลงด้วยปัญญา เพราะตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้วสอนให้เชื่อ โดยใช้ปัญญาและเหตุผล การปฏิบัติให้เกิดปัญญานั้น ในทางพุทธศาสนาเถรวาทเกิดได้ด้วยการปฏิบัติ คือฝึกปรือจิตใจ หรือการอบรมจิตใจให้เจริญขึ้น ให้เข้มแข็งมั่นคงขึ้น ด้วยคุณธรรมต่างๆ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือให้เกิดปัญญาที่เห็นชอบ มีปัญญารู้เท่าทันสังขารหรือในโลกยุคปัจจุบันนั้นควรมีปัญญาให้รู้เท่าทันโลกและชีวิต หรือมีโลกทัศน์ที่ถูกต้อง ดังพุทธพจน์ว่า ปญญา ย ปริสุทฺถติ แปลว่า คนจะบริสุทธิ์ได้ก็ด้วยปัญญา

๔. ประเภทของปัญญา

ในวิสุทธิมรรคได้กล่าวประเภทของปัญญาไว้ว่า ปัญญาถ้าจะรวมเป็นอย่างเดียวก็น่าได้ โดยดูจากลักษณะ คือ ความตรัสรู้สภาวะแห่งธรรม กระบวนการความรู้ หรือปัญญาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. ความรู้อย่างต่ำ เรียกว่า โลกียะปัญญา เป็นความรู้ที่อยู่ในวิสัยปุถุชน ซึ่งเป็นปัญญาที่เกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา) และปัญญาที่เกิดจากการคิด (จินตมยปัญญา)

๒. ความรู้ที่สูง เรียกว่า โลกุตระปัญญา คือ ความรู้ที่เหนือวิสัยของปุถุชน เป็นความรู้ของพระอริยบุคคล ขึ้นไปตั้งแต่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี จนถึงพระอรหันต์ เป็นปัญญาที่เกิดจากการเจริญภาวนา (ภาวนามยปัญญา) เป็นปัญญาที่พ้นจากอำนาจของกิเลส

^{๖๖}บุญมี แท่นแก้ว, ญาณวิทยา “ทฤษฎีความรู้”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

๕. การจำแนกระดับของปัญญา

กระบวนการของความรู้ในพระพุทธศาสนา อาจจำแนกออกได้เป็นสองประเภท คือ ความรู้ อย่างต่ำเรียกว่า โลกียะปัญญา และความรู้ที่สูง เรียกว่า โลกุตระปัญญา อย่างแรกเป็นความรู้ที่อยู่ในวิสัยปุถุชน อย่างหลังเป็นความรู้ของพระอรหันต์ ตั้งแต่พระโศกบัณฑิต จนถึงพระอรหันต์ ซึ่งพ้นจากอำนาจของกิเลส การจัดเรียงความรู้ตั้งแต่อย่างต่ำไปหาอย่างสูงแบ่งออกได้เป็น ๖ ระดับ คือ

๑. ความรู้ระดับวิญญาณหรือการรับรู้ (Consciousness) คือ ความรู้แจ้งในอารมณ์เป็นความรู้แรกเริ่มเมื่อได้เห็น ได้ฟัง ได้กลิ่น ได้รส ได้กระทบ เป็นต้น ซึ่งต่อไป จะกลายเป็นรูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามลำดับ ความรู้ระดับวิญญาณนี้เกิดการสัมผัสกันระหว่างอายตนะทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรม

๒. ความรู้ระดับสัญญา (Perception) คือ ความกำหนดได้หมายรู้ เป็นความรู้ระดับรู้อาการ เครื่องหมาย ลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นได้ เช่น รู้ลักษณะ รู้สี รู้สัณฐาน รู้ทรวดทรง ตลอดจนชื่อเรียกและสมมติบัญญัติต่างๆ ว่าเป็น เขียว ขาว หนัก เบา อ้วน ผอม นาฬิกา ปากกา เป็นต้น

๓. ความรู้ระดับทฤษฎีหรือมโนภาพ (Conception) คือ ความเห็น ความเชื่อถือ ความเข้าใจ ตามนัยเหตุผล ทศคติในการมองโลกและชีวิต ตลอดจนค่านิยมต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ความเห็นความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่า กับความเห็นความเข้าใจเกี่ยวกับความจริง ความรู้ระดับทฤษฎีนี้เป็น ทฤษฎี เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองหาความจริงที่ อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ เช่น การพิจารณาเห็นความเป็นมา ที่อยู่เบื้องหลังคนทุกคน เห็นความเป็นอนิจจัง คือ ความเปลี่ยนแปลงที่อยู่เบื้องหลังสรรพสิ่งทั้งปวง เห็นความทุกข์ที่อยู่เบื้องหลังของชีวิตทั้งหลาย เป็นต้น

๔. ความรู้ระดับอภิปัญญา (Extrasensory perception) ความรู้ชนิดนี้ เป็นความสามารถพิเศษของจิต คือ การรับรู้อารมณ์ต่างๆ ของจิต โดยอาศัยพลังจิตโดยตรง ไม่ต้องอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ขึ้นกับกาลเทศะ (Time and space) ความรู้ชนิดนี้เกิดจากการพัฒนาจิตตามหลักสมาธิ จนถึงขั้น ฌาน หรือเรียกว่า วิชา ๘ ประการ คือ

ก. วิปัสสนาญาณ คือ ญาณในวิปัสสนา ที่จะช่วยพุงจิตของผู้บรรลukaiกรรมโคตรภูขึ้น ไปสู่ กายกรรมพระโศกบัณฑิต กายกรรมพระสกทาคามี กายกรรมพระอนาคามี และกายกรรมพระอรหันต์ ไปตามลำดับ

ข. มโยมยิทธิ คือ อภินิหารแห่งจิตที่เป็นสมาธิแน่นแนบวิสุทธิ คือ ฤทธิ์ทางใจ ทำให้สามารถนิรมิตกายอื่นจากร่างกายของตนได้ซึ่งก็คือ การเข้าถึงภายในกาย สำเร็จได้ด้วยใจนั่นเอง

ก. อิทธิวิธี คือ อภินิหารแห่งจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่บริสุทธิ์ สามารถแสดงฤทธิ์ได้ เช่น นIRMิตกายคนเดียวให้เป็นหลายคนได้

ง. ทิพโสถ คือ หูทิพย์ สามารถฟังเสียงใกล้ไกล เสียงเทวดา หรือวิญญาณ ได้

จ. เจโตปริยญาณ คือ การกำหนดรู้ความคิดจิตใจของคนอื่น สามารถทาบใจคนอื่นได้

ฉ. ทิพจักขุ หรือ จุศุปปาทญาณ คือ ญาณที่ทำให้รู้เรื่องการเกิดและการตายของสัตว์ทั้งหลาย หรือญาณพิเศษที่ทำให้ดูอะไรเห็นได้หมดตามความปรารถนา

ช. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ คือ ความรู้ที่สามารถทำให้ระลึกชาติได้

ฌ. อาสวักขณญาณ คือ ปัญญา รู้จักทำอาสวะกิเลสให้สิ้นไป อาสวะ หมายถึง เครื่องหมักคองจิตใจให้เศร้าหมอง เกิดความทุกข์เดือดร้อนนานาประการ และยอมรับรัฐธรรมนูญหลักอริยสัจสี่ พ้นจากกาม ความขุ่นข้อง และอวิชชา เมื่อจิตหลุดพ้นก็เกิดปัญญาหยั่งรู้ว่า พ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง มีภาวะเป็นความสะอาด สว่าง สงบ

๕. ความรู้ระดับญาณ (Intuitive insight) ความรู้ชนิดนี้ เป็นความหยั่งรู้สภาวะแห่งความจริง รวบรวมที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทั้งหลายตามความเป็นจริงสัมพันธ์กับภาคปฏิบัติโดยตรง กล่าวคือ ความรู้ระดับนี้เป็นผลของการปฏิบัติตามมรรคมีองค์แปด หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผลจากการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ตามลำดับ

๖. ความรู้ระดับการตรัสรู้ (Enlightenment) เป็นความรู้ระดับญาณขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาเถรวาท อันเป็นเหตุให้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง รู้ว่าตนหลุดพ้นจากสภาวะธรรมฝ่ายชตะแล้วเรียกว่า วิมุตติญาณทัสสนะ และเมื่อบรรลุโลกุตระธรรมแล้ว ก็รู้ว่าตนได้อยู่พรหมจรรย์จบรอบแล้ว กิจที่พึงกระทำได้กระทำเสร็จแล้ว ได้บรรลุเป็นอิสรภาพจากโลกียะธรรมโดยสมบูรณ์แล้วกิจอื่นที่พึงกระทำไม่มีอีกต่อไปแล้ว

ปัญญา คือ การฝึกฝนหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง ด้วยความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง รู้จักหาความรู้ รู้จักการคิดพิจารณา วินิจฉัยไตร่ตรอง ตรวจสอบหยั่งรู้ด้วยเหตุด้วยผล ปัญญาหรือประทีปธรรมชาตินี้มีอยู่ในตัวคนทุกคนแตกต่างกันแต่เพียงว่าใครจะรู้จักขัดเกลาปัญญาให้กระจ่างแทนความสว่างของหู ตา ที่คอยแต่จะรับสัมผัสจากภายนอก และรู้เท่าทันความจริงตามธรรมชาติ

สรุปได้ว่า ปัญญา หรือความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ โลกียะปัญญา อันเป็นความรู้ในวิสัยแห่งสังสารวัฏ ต้องเวียนว่ายตายเกิด จักอยู่ในระดับของปุถุชนที่สามารถรู้ได้จากการศึกษาเล่าเรียนในทางโลก เป็นปัญญาที่ใช้ในการประกอบสัมมาอาชีพต่างๆ และโลกุตระปัญญา คือปัญญาระดับพระอรหันต์ของผู้หมดกิเลสเครื่องร้อยรัดต่างๆ เป็นปัญญา

ที่อยู่เหนือวิสัยโลกก็จะเป็นความรู้ที่ทำให้ผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้เป็นสิ่งเดียวกันทำให้ปุณฺชนกับนิพพานเป็นสิ่งเดียวกัน แล้วในที่สุดกลายเป็นพระอรหันต์บุคคลหรือพระอรหันต์

ผู้วิจัยเห็นว่าหากนำปัญญามาใช้กับการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกันกับทางโลกเพื่อให้เกิดความรู้ทั่วไป หรือรู้ชัด ได้แก่ความเข้าใจยังรู้เหตุผล หรือความรู้ประเภทคัดแยกจัดสรรและวินิจฉัยได้ว่า จริงเท็จ ชั่วดี ควรไม่ควร มีคุณมีโทษ เป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผล โดยมีความมุ่งหมายในการใช้งานทางปัญญา ที่จะสนับสนุนให้การดำเนินชีวิต และประกอบกิจการงานต่างๆ ให้ประสบผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี และที่จำเป็นที่สุด คือการนำปัญญามาใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตของตนเองปัญญานี้ไม่เพียงแต่สนับสนุนให้บุคคลประสบความสำเร็จเท่านั้น แต่ปัญญายังเป็นฐานรองรับให้ความถูกต้องแก่สังคม มีส่วนช่วยส่งเสริม สร้างสรรค์ นำพาสังคมให้มีความสุขสงบอีกด้วย

ผู้วิจัยสรุปว่า ไตรสิกขา คือ สติ สมาธิ และปัญญา เมื่อบุคคลได้รับการฝึกหัดอบรม และปฏิบัติได้ดีแล้วสามารถประยุกต์ใช้เข้ากับการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดียิ่งและจะเกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ดังนี้

๑. ทำให้มีความสำรวมระมัดระวังในการแสดงออกทางกายและวาจา ไม่กระทำในสิ่งที่เป็นทุจริต และเกิดโทษแก่ตนเองและผู้อื่น โดยสติจะเป็นสิ่งที่ช่วยควบคุมรักษา ในการประพฤติปฏิบัติ

๒. มีจิตที่เป็นสมาธิและมีพลังฝึกใฝ่อยู่ในธรรมไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสสามารถประกอบกิจการงานต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีส่วนช่วยเสริมสร้างให้สุขภาพร่างกายให้แข็งแรงมีโรคเบียดเบียนน้อย จิตที่เป็นสมาธิ มีความสงบเย็นนั้นพร้อมที่จะใช้งานทางปัญญา

๓. ทำให้เกิดปัญญาที่เห็นชอบ อันเกิดจากจิตที่เป็นสมาธิ สามารถคิดและพิจารณาไตร่ตรองสิ่งต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผล ส่งผลให้การตัดสินใจได้อย่างถูกต้องไม่เกิดข้อผิดพลาด

๒.๓ หลักการบูชาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ได้กล่าวถึงการบูชาไว้ว่า เป็นกิจที่ค้ำจุน ที่เหมาะสม ถือว่าเป็นกิจที่ทุกคนควรจะทำต่อปุณฺชนียบุคคล หรือปุณฺชนียวัตถุ เพราะการบูชานั้น ถือได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงความเคารพอ่อนน้อมถ่อมตน ของบุคคลผู้ที่ทำการบูชา แสดงให้เห็นถึงความจริงใจของบุคคลนั้นๆ บูชาด้วยวัตถุสิ่งของ เช่น ดอกไม้ธูปเทียน และปฏิบัติเพื่อบูชาหรือกระทำตามแบบอย่างคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

การบูชา เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท และจัดว่าเป็นมงคลอันสูงสุด บุคคลควรให้ความสำคัญและตระหนักในใจด้วยการบูชาบุคคลที่ควรบูชาและวัตถุที่ควรบูชา ชาวพุทธควรบูชาพระรัตนตรัย ยึดมั่นในคุณพระรัตนตรัยเป็นหลัก เพราะแม้แต่พระพุทธ

องค์ยังทรงบูชา สักการะ เคารพ นับถือ เช่น สังฆเวชนียสถาน ได้แก่ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความ
สังเวช เหล่านี้ เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่าชาวพุทธมีความเชื่อว่า การกราบไหว้ สักการะ เคารพ บูชา ต่อปูชนียบุคคลและ
ปูชนียวัตถุย่อมทำให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิต และมีการบูชาในพิธีกรรมต่างๆที่สำคัญในพุทธศาสนาเถร
วาท เพื่อแสดงถึงประเพณีและวัฒนธรรมที่ได้สืบทอดมาอย่างช้านาน เพื่อเป็นการนำหลักประพจน์
ปฏิบัติให้เกิดผลต่อตนเองและผู้อื่น การนำไปปฏิบัติในที่นี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการศึกษาให้เข้าใจ
ถึงสิ่งที่ควรบูชา การบูชาพระพุทธเจ้าโดยการกราบไหว้และรำลึกถึงพระคุณ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ
ต้องปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนที่พระองค์ทรงชี้แนะไว้ให้

ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทและนักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา เอาไว้
แตกต่างกัน ดังนี้คือ

ในอรรถกถาปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐวณณา ปรากฏว่า การทำสักการะ การเคารพนบ
น้อมและไหว้ ชื่อว่า บูชา^{๖๔}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า
การบูชา ได้แก่ การแสดงความเคารวะ ความนับถือ ด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ เป็นต้น หรือด้วย
ปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีวิต และด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอน^{๖๕}

สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร) ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า การบูชา
ได้แก่ การยกย่อง เคารพ เช่น กราบไหว้ หรือแสดงความนับถืออย่างอื่น คือ ลูกขึ้นยืนต้อนรับให้นั่งที่
นั่งที่สมควรหลีกเลี่ยงให้เดินตลอดถึงให้สิ่งของ หรือรับใช้ด้วยความเคารพนับถือ^{๖๖}

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ รมุขโร) ได้ให้ความหมายของการบูชาไว้ว่า การบูชาถือว่าเป็น
เป็นหลักธรรมข้อหนึ่งซึ่งช่วยให้มนุษย์เราอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ให้เกียรติ เคารพนับถือกัน
และกัน เพราะว่ามีมนุษย์นั้นเป็นสัตว์สังคม (Social animal) ไม่สามารถจะอยู่คนเดียวได้ ต้องอยู่
รวมกันเป็นหมู่ เป็นคณะ เริ่มตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับ โลก เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงต้องมีการเครา
รพบูชากันและกัน เช่นผู้ที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้ความสามารถมีคนบูชาทั่วไปทุกแห่งหนและ

^{๖๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลที่ปณี แปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, ๒๕๓๓, หน้า ๘๑.

^{๖๕} สุขาวี พลอยขุม, สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหา
สมณเจ้ากรมวชิรญาณวโรรส, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕), หน้า ๒๖๗.

^{๖๖} สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายีมหาเถร), มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์กิตติวรรณ ปิ่นเกล้า, ๒๕๓๐), หน้า ๑๔.

ผู้น้อยต้องบูชาผู้ใหญ่ ส่วนผู้ใหญ่ก็ต้องบูชาคอบแก่ผู้น้อย นี่คือธรรมเนียมเก่าแก่และเป็นธรรมเนียม
นำสมัย มิใช่ธรรมเนียมคร่ำคร่าล้าสมัย^{๖๘}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า บูชา ไว้ว่า บูชา ได้แก่ ก.
(กริยา) แสดงความเคารพบุคคลหรือสิ่งที่มีนัยด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น เช่น
บูชาพระ บูชาเทวดา บูชาไฟ ยกย่องเทิดทูนด้วยความนับถือ หรือเลื่อมใสในความรู้ความสามารถ
เช่น บูชาวีรบุรุษ บูชาความรู้ บูชาฝีมือ (ป.ส. บูชา) บูชากันต์เทศน์ ก. ดิถกัณฑ์เทศน์ด้วยจุดปัจจัย
ไทยธรรม เป็นต้น บูชานัน น. การบูชาของพราหมณ์อย่างหนึ่ง การเช่นสรวงด้วยวิธีฆ่าคน หรือสัตว์
เป็นเครื่องบูชา ก. เช่นสรวงด้วยวิธีฆ่าคนหรือสัตว์เป็นเครื่องบูชา^{๖๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่าบูชา ไว้ว่า การบูชา หมายถึง การ
แสดงออกถึงความเคารพ นับถือ เทิดทูน^{๗๐}

วคิน อินทสระ กล่าวไว้ว่า ในหมู่กฤหัสถ์ด้วยกัน ที่เป็นปุชนิยบุคคลของน้อง มารดาบิดาก็
เป็นปุชนิยบุคคลของบุตรธิดา สามีและพ่อค้าแม่ค้าเป็นปุชนิยบุคคลของสะใภ้ ในหมู่บรรพชิตด้วย
อาจารย์และอุปัชฌายะเป็นปุชนิยบุคคลของสัททวิหาริกและอันเดวาสิก ภิกษุผู้มีพรรษาแก่กว่าเป็น
ปุชนิยบุคคลของภิกษุผู้มีพรรษาน้อยกว่า บรรพชิตทั้งหมดเป็นปุชนิยบุคคลของกฤหัสถ์^{๗๑}

ผู้วิจัยเห็นว่าการบูชาจึงเป็นการแสดงออกถึงความอ่อนน้อมถ่อมตนทำความเคารพที่พึง
ปฏิบัติต่อวัตถุและบุคคลที่ควรบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิต

บุคคลที่ควรบูชา (ปุชนิยบุคคล) มีอยู่หลายชั้นแม้วัตถุที่ควรบูชา (ปุชนิยวัตถุ) ก็มีมิใช่น้อย
เช่นกัน แต่เมื่อจัดเข้าประเภทแล้วคงมีอยู่ ๒ คือ บุคคลควรยกย่อง และวัตถุควรยกย่อง การยกย่อง
บุคคลควรยกย่องนี้เอง ชื่อว่าบูชาบุคคลควรบูชา แม้การยกย่องวัตถุควรยกย่อง ก็ชื่อว่าบูชาวัตถุควร
บูชา พึงสังเกตประเภทและชั้นของบุคคลและวัตถุ สรุปได้ว่า

^{๖๘} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), มงคลยอคชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร
: ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๕๕.

^{๖๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, อ่างแล้ว, หน้า
๖๓๔.

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่
๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๐.

^{๗๑} วคิน อินทสระ, สารคำคัญแห่งมงคล ๓๗, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนัก
พิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

๒.๓.๑ บุคคลที่ควรบูชา

หลักการบูชาที่ชาวพุทธควรบูชาหลักๆ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาปริณีพพานสูตรถึงเรื่องสถานที่ควรบูชา และบุคคลที่ควรบูชา ความปรากฏ ดังนี้ว่า

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาครับสั่งกับพระอานนท์ในเรื่องของการบูชาว่าบุคคลผู้บูชาตถาคตด้วยอามิสบูชาถึงเพียงนี้ ก็ยังไม่นับว่าบูชาตถาคตอย่างแท้จริง แต่ผู้ใดปฏิบัติตามธรรมอันเราตรัสดีแล้ว ผู้นั้นชื่อว่าบูชาตถาคตอย่างแท้จริง พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่าอานนท์ ชนเหล่าใดจักบูชาด้วยดอกไม้ ของหอม จมูกอภิวาท หรือทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำของชนเหล่านั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขตลอดกาลนาน ต่อจากนั้นพระอานนท์ได้ทูลถามต่อไปว่าเมื่อออกพรรษาแล้วพุทธบริษัททั้งหลายจากทิศต่างๆ ย่อมเดินทางมาเฝ้าพระองค์ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้ทักทายเป็นที่เจริญจิต ครั้นพระองค์ปรินิพพานแล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้โอกาสเช่นนั้นอีกต่อไปแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า อานนท์ สังฆเวชนียสถาน คือ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชใจ ๔ ตำบล คือ^{๖๑}

๑.สถานที่ตถาคตประสูติ คือ ที่สวนลุมพินี เมืองกบิลพัสดุ์

๒.สถานที่ตถาคตตรัสรู้ คือ ที่คันพระศรีเมหาโพธิ์ ตำบลพุทธคยา

๓.สถานที่ตถาคตแสดงปฐมเทศนา คือ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ตำบลสารนาถ เมืองพาราณสี

๔. สถานที่ตถาคตปรินิพพาน คือ ที่สาละวนททยาน เมืองกุสินารา

เพราะในสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้นยังไม่มีการสร้างสิ่งบูชาต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนามากเท่าใดนัก จะมีที่กล่าวถึงสิ่งอันควรพบเห็นควรบูชาไว้บ้าง ก็ในตอนที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระอานนท์เมื่อครั้งที่ใกล้จะปรินิพพานว่า ผู้ใดที่ได้บูชาสักการะสังฆเวชนียสถานทั้ง ๔ แล้วผู้นั้นเมื่อตายไปจะมีสุคติสวรรค์เป็นที่ไป

สถานที่ทั้ง ๔ ตำบลนี้แลควรที่พุทธบริษัท ๔ ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในตถาคตจะให้เห็นให้เกิดความสังฆเวชนียสถานเหล่านี้ด้วยความเลื่อมใส ชนเหล่านั้นครั้งทำกาละไปแล้วจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๖๒}

ผู้วิจัยเห็นว่า การที่ชาวพุทธ ได้มีโอกาส บูชา กราบ ไหว้ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแล้วย่อมเกิดอานิสงส์และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตอย่างแท้จริง

ลำดับต่อมาพระอานนท์ได้ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติในพุทธสรีระของพระองค์ว่า ข้าพระองค์จะพึงปฏิบัติในพระสรีระของพระองค์อย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า อานนท์ เธอทั้งหลายอย่าขวนขวาย

^{๖๑}ที่.ม. ๑๐/๑๓๑/๑๖๓.

^{๖๒}ที่.ม. ๑๐/๒๐๒/๑๕๐-๑๕๗.

เลข จงคั้งหน้าคั้งคานำเพ็ญเพียรมุ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์เกิด บรรดากษัตริย์พราหมณ์ และคหบดี ทั้งหลายผู้เลื่อมใสในตถาคตมีอยู่ การปฏิบัติในสรีระของตถาคต เป็นหน้าที่ของเขาเหล่านั้น พระอานนท์ได้ทูลถามต่อไปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็กษัตริย์เป็นต้นเหล่านั้น จะพึงปฏิบัติในพุทธสรีระ โดยวิธีเช่นใด พระพุทธองค์ตรัสว่า ชนทั้งหลายย่อมปฏิบัติในสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ เช่นใด แม้ในสรีระของตถาคตก็พึงปฏิบัติเช่นนั้น คือ พันสรีระด้วยผ้าขาวใหม่แล้วจับด้วยสำลี ห่อด้วยผ้าขาวใหม่อย่างนี้ ๕๐๐ คู่ แล้วเชิญพระสรีระลงในหีบทองอันเต็มด้วยน้ำมันหอม แล้วปิดลอบด้วยหีบทองอีกใบ แล้วอันเชิญขึ้นสู่จิตกาธานที่ทำด้วยไม้หอม ถวายพระเพลิงแล้วอัญเชิญพระอัฐิธาตุไปทำพระสถูปบรรจุไว้ ณ ที่ประชุมแห่งถนนใหญ่ทั้ง ๔ เพื่อเป็นสถานที่สักการะ บูชา กราบไหว้ ของมหาชนและเป็นอนุสรณ์เตือนใจของคนที่ยังจรผ่านไปมาอันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่มหาชนเหล่านั้นสิ้นกาลนาน

จากเนื้อความในพระสูตร จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสถานที่ ที่ซึ่งควรบูชา และบุคคลที่ควรบูชา การที่คนเรามีความปรารถนาความสุขความเจริญ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าจึงควรตระหนักให้ดีในเรื่องของการบูชา โดยเฉพาะการบูชาคุณความดีของคนที่ยควรบูชา เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยะสงฆ์สาวก พระมหากษัตริย์ เหล่านี้ เป็นต้น

หลักการบูชาใหญ่ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีดังนี้คือ

๑. การบูชาพระพุทธเจ้า

สามารถปฏิบัติได้โดยกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ สิ่งสำคัญที่สุดกว่าการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระคุณ คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนที่พระพุทธองค์ทรงชี้แนะแนวทางเอาไว้ให้ เพราะพระองค์ทรงเป็นปูชนียบุคคลของพุทธบริษัท ในฐานะทรงถึงพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ และทรงตั้งพระศาสนาประกาศสั่งจรรยาให้มวลมนุษยโลก

ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะของพระพุทธเจ้าถือว่าเป็นผู้บูชา กราบไหว้ เคารพพระองค์ นอกจากนี้พระพุทธองค์ยังทรงมีคุณสมบัติหลายอย่าง กล่าวคือ มีคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ บุคลิกภาพ และคุณสมบัติภายใน ได้แก่ คุณธรรมต่างๆ^{๑๓} ในบทสวดระลึกถึงพระพุทธคุณ ได้แสดงพระพุทธลักษณะของพระองค์ไว้ ๘ ประการ มีดังนี้

๑. อรหิ	เป็นพระอรหันต์
๒. สมมาสมพุทโธ	ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ
๓. วิชชาจรณสมปณฺโณ	เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
๔. สุกโต	เสด็จไปดี

^{๑๓}ที่.ม. ๑๐/๒๐๖/๑๕๓-๑๕๔.

๕. โลกวิทู	รู้แจ้งโลก
๖. อนุตตรโร ปริสทมฺมสารถิ	เป็นสารถิฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม
๗. สตฺตา เทวมนุสฺसानิ	เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๘. พุทฺโธ	เป็นพระพุทธเจ้า
๙. ภควา	เป็นพระผู้มีพระภาค ^{๑๔}

พระพุทธคุณ ๙ บทนี้ แยกเป็นพระคุณ ๓ ประการคือ ๑) พระปัญญาคุณ ได้แก่ พระคุณคือปัญญา ๒) พระวิสุทธิคุณ ได้แก่ พระคุณคือความบริสุทธิ์ ๓) พระมหากรุณาคุณ ได้แก่ พระคุณคือพระมหากรุณา^{๑๕} พระพุทธคุณ ๙ ประการนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นวาราหิคุณ (คุณของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ มี อรหิ เป็นต้น) บางทีเลื่อนมาเป็น นวรคุณ หรือ นวาราหิคุณ แปลว่า คุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ ๙ ประการ^{๑๖}

กล่าวสรุปได้ว่า พระองค์ทรงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ดังนี้

๑. เป็นผู้ค้นพบอริยสัจ ๔
๒. เป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา
๓. เป็นเจ้าของธรรมวินัย
๔. เป็นผู้ให้กำเนิดพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
๕. เป็นผู้มิพระคุณ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ
๖. เป็นผู้เสียดละโดยทรงบำเพ็ญพระจริยา ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก) ญาตัตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ) และพุทธัตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า)^{๑๗}

การปฏิบัติตนต่อพระพุทธเจ้าเคารพอ่อนน้อมด้วยจิตใจเลื่อมใส โดยการบูชาพระพุทธเจ้าแบ่งออกเป็น ๒ สมัย คือ

^{๑๔} อจ. นก. ๒๒/๑๐/๒๗๕.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแก้ว, หน้า ๑๕๑.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๒๖๓.

^{๑๗} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๑.

๑. สมัยที่พระพุทธองค์ทรงพระชนม์อยู่ ปฏิบัติดังนี้ คือ

- ๑.๑ ไปสู่วันรุ่ง ๓ กาล คือ เช้า เพล เย็น
- ๑.๒ เมื่อพระพุทธองค์ไม่สวมรองเท้าทรงรถ เราก็ไม่สวมรองเท้าทรงรถ
- ๑.๓ เมื่อพระพุทธองค์ทรงรถอยู่ในที่ทรงรถต่ำ เราก็ไม่ทรงรถอยู่ในที่สูง
- ๑.๔ เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่เบื้องต่ำ เราไม่ไปอยู่ในที่สูง
- ๑.๕ ไม่ห่มคลุมบ่าทั้ง ๒ ในที่ทอดพระเนตรเห็น
- ๑.๖ ไม่สวมรองเท้าในที่ทอดพระเนตรเห็น
- ๑.๗ ไม่กั้นร่มในที่ทอดพระเนตรเห็น
- ๑.๘ ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ในที่ทอดพระเนตรเห็น

๒. เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ปฏิบัติ ดังนี้ คือ

- ๒.๑ ไปไหว้พระเจดีย์ตามโอกาสอันสมควร
- ๒.๒ ไปไหว้สังฆเวณิสาสถาน ๔ แห่ง คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม และปรินิพพาน
- ๒.๓ บูชา กราบไหว้ เคารพต่อพระพุทธรูป
- ๒.๔ บูชา ย่าเริง เคารพต่อพุทธทาส
- ๒.๕ ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์
- ๒.๖ ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์
- ๒.๗ เวลาใกล้พระเจดีย์ไม่เดินพลางเจรจาพลาง
- ๒.๘ เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าคลุมไหล่ หุบร่ม ถอดรองเท้า
- ๒.๙ ไม่ทำอการะทุกอย่าง อย่างเท่าที่ตนเห็นว่าไม่สมควร
- ๒.๑๐ กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์
- ๒.๑๑ เปล่งวาจาว่าคำระลึกถึงพระพุทธคุณ
- ๒.๑๒ ตามระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยใจอันบริสุทธิ์ผ่อง
- ๒.๑๓ ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตย์ด้วยจิตเคารพจริงๆ^{๗๘}

๒. การบูชาพระธรรม

การบูชาพระธรรม คือ บูชาพระธรรมโดยองค์ธรรม ได้แก่ บูชาพระไตรปิฎก คือ พระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม โดยการเรียนรู้และปฏิบัติตาม จนได้ผลตามพุทธประสงค์ การบูชาพระธรรมสามารถปฏิบัติได้ ดังนี้

^{๗๘} พระธรรมชิรราชมหามุนี (โฆดก ญาณสิริ), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗๕-๑๗๗.

๑. เมื่อมีการประกาศฟังธรรมก็ไปฟังธรรม
๒. นั่งฟังธรรมในโรงธรรมโดยเคารพ
๓. ไม่นั่งหลับ
๔. ไม่ฟังซ่าน
๕. ไม่สนทนากันถึงเรื่องอื่นๆ ตั้งใจฟังจริงๆ
๖. ไม่วางหนังสือบรรจุพระธรรมไว้ในที่ต่ำ ไม่เหยียบขำคัมภีร์
๗. ไม่พูดคุมหินพระธรรม
๘. ตั้งใจปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา^{๗๖}

พระพุทธเจ้าทรงให้การบูชา ความเคารพ ขำเกรงพระธรรม ให้มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีคนเป็นที่พึ่งยิ่งกว่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีพระธรรมเป็นที่ระลึก พระธรรมจึงเป็นหลักแห่งรัตนะทั้งสาม แม้แต่พระอานนท์ก็ยืนยันแก่วัสสการพราหมณ์ ถึงการที่พระพุทธองค์ทรงบูชา ขำเกรง ให้ความเคารพ ธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ว่า..พราหมณ์ ไม่มีภิกษุสักรูปเลยที่สงฆ์สมมติ คือภิกษุที่ภิกษุผู้เป็นเถระจำนวนมากแต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย ซึ่งภิกษุทั้งหลายพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้...พราหมณ์อาตมาภาพทั้งหลายมิใช่คน ไม่มีที่พึ่ง อาตมาภาพทั้งหลายเป็นคนมีที่พึ่ง คือมีธรรมเป็นที่พึ่ง^{๗๗}

การบูชาพระธรรมนั้น มีวิธีการปฏิบัติหลายอย่างด้วยกัน เช่น เมื่อมีโอกาสฟังธรรมก็ตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ไม่นั่งหลับ ไม่ขูดหรือขีดพื้นแผ่นดินในขณะที่นั่งฟัง นอกจากนี้แล้ว หนังสือพระไตรปิฎกซึ่งเป็นที่ยอมรับรวบรวมทั้งหลักธรรมและวินัยไว้ ไม่ควรวางไว้ในที่ต่ำ การตีความหมายหลักธรรมที่ผิดเพี้ยนไปจากหลักการจริงถือว่าไม่เป็นการบูชา ไม่นับถือ ไม่เคารพพระธรรมและเป็นการดูหมิ่นพระธรรมด้วย ซึ่งในอนาคตผู้ที่ไม่รู้เนื้อหาแห่งธรรมอย่างแท้จริง ก็จะเขวตามไปด้วย ผู้ที่บูชาพระธรรม ด้วยความถูกต้องย่อมจะประสบผลสำเร็จในชีวิต เพราะธรรมะย่อมรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว และผู้ประพฤติธรรม โดยเคารพยอมอยู่เป็นสุข

๓. การบูชาพระสงฆ์

การบูชาพระสงฆ์ คือการรู้จักตระหนักถึงคุณงามความดีของพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เป็นเนืองนาบุญของปวงชนชาวโลก เป็นผู้มียุคุณอุปการต่อศาสนา เป็นผู้สืบอายุพระพุทธศาสนา มีความขำเกรง อ่อนน้อม กราบไหว้ บูชา เชื้อฟัง และปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของท่าน โดยแสดงการบูชา กราบไหว้ ความเคารพ ดังนี้

^{๗๖} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), มงคล ๓๘ ประการ, อ่างแก้ว, หน้า ๑๗๘.

^{๗๗} ม.อ. ๑๔/๘๐/๖๑.

๑. เวลาไปสู่วัดที่บำรุงของพระสงฆ์ต้องไหว้หรือกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์โดยกิริยาอาการเรียบร้อยก่อนแล้วจึงนั่ง

๒. นั่งเรียบร้อย ไม่นั่งเอามือรัดเข่า

๓. ไม่นั่งเอาเท้ารัดเข่า

๔. ไม่สวมรองเท้าในท่ามกลางพระสงฆ์

๕. ไม่กั้นร่มในท่ามกลางพระสงฆ์

๖. ไม่กระนองมือ ไม่กระนองเท้าต่อหน้าพระสงฆ์

๗. เมื่อพระสงฆ์ไม่เชิญ ไม่แสดงธรรม

๘. เมื่อพระสงฆ์ไม่เชิญ ไม่อวดรู้แก้ปัญหาธรรม

๙. ไม่เดิน ขึ้น นั่ง เบียดพระสงฆ์

๑๐. ดื่มน้ำด้วยไทยธรรมตามมีตามเกิด หรือตามศรัทธา

๑๑. แลดูพระสงฆ์ด้วยจิตเลื่อมใส ด้วยนัยน์ตาน่ารัก^{๕๑}

แม้ว่าพระสงฆ์จะประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบก็ตาม การบูชากราบไหว้ และให้ความเคารพพระสงฆ์เหมือนอย่างที่เคยปฏิบัติมาเริ่มมีที่ท้าวว่าจะลดน้อยถอยลงเนื่องมาจากสาเหตุหลายอย่าง เช่น การศึกษาและเข้าใจเรื่องพระพุทธศาสนาสำหรับคนรุ่นใหม่มีน้อยมาก การที่เข้าใจหน้าที่ของพระสงฆ์ก็ไม่มี จึงทำให้มองไม่เห็นบทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ จนในที่สุดมองพระสงฆ์เป็นเพียงแค่คนธรรมดาคนหนึ่ง ครั้นจะบูชา กราบไหว้ แสดงความเคารพก็มีความตะจิตตะขวงใจ ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมควรใส่ใจในเรื่องนี้ให้มากรวมทั้งการปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้องด้วย มิใช่ปล่อยให้วัฒนธรรมหรือค่านิยมสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยมากเกินไป จนทำให้วัฒนธรรมหรือค่านิยมเก่าที่ถือปฏิบัติกันมาอย่างดีเสื่อมหายไป และพระสงฆ์ควรจะมีบทบาทและทำหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขทั้งส่วนตนและส่วนรวมให้มากกว่านี้ด้วยให้สมกับที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบและเป็นผู้สืบอายุพระพุทธศาสนา

๔. การบูชามารดา บิดา

คำว่า มารดา เป็นคำที่มาจากภาษาบาลี ว่า มาตุ ซึ่งแปลว่า มารดา มีวิเคราะห์ มาตา นาม ชนิกา ๗ แปลว่า สตรีผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่า มารดา ส่วนคำว่าบิดา มาจากภาษาบาลีว่า ปิตุ ซึ่งแปลว่า บิดา มีวิเคราะห์ว่า ปิตา นาม ชนโก บุรุษผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่า บิดา^{๕๒} บิดามารดาเป็นปูชนียบุคคลของบุตรธิดา เป็นพระพรหมและบูรพาจารย์คนแรกของบุตรธิดา

^{๕๑} พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชค ญาณสิทธิ), มงคล ๓๘ ประการ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๕.

^{๕๒} มงคล. ๑/๒๕๒/๒๖๗.

มารดาบิดาเป็นผู้ที่บุตรควรบูชาเพราะท่านเป็นผู้ที่มีพระคุณต่อบุตรอย่างใหญ่หลวงสุดที่จะพรรณนา เพราะถ้าไม่มีบิดามารดาเราก็ไม่มีชีวิตอยู่จนถึงทุกวันนี้ ท่านจึงควรได้รับการเทิดทูนบูชาจากบุตรและบุตรต้องสำนึกในบุญคุณของท่าน

บิดามารดา เป็นผู้ให้กำเนิดเลี้ยงดูบุตรมาตั้งแต่เล็กจนเติบโต ทำหน้าที่ดังนี้

๑. เป็นพระพรหมของลูก เพราะมีพรหมวิหารธรรม ในบุตรทั้งหลาย
๒. เป็นบูรพเทพ คือ เป็นพระชีมาสพงศ์แรกของลูกเพราะทำอุปการ่มาก่อนเทพอื่นๆ
๓. เป็นบูรพาจารย์ คือ เป็นอาจารย์คนแรกของลูก เพราะสอนให้ลูกรู้สิ่งต่างๆก่อนใครอื่นทั้งหมด
๔. เป็นอาหุเนยบุคคล คือ ผู้ควรบูชาของลูก เป็นผู้ควรแก้วัตถุ มีข้าว น้ำ เป็นต้น อันบุตรทั้งหลายนำมาบูชา คือนับจัดแต่ง คือเป็นผู้สมควรได้รับข้าวน้ำเป็นต้น^{๔๓}

กล่าวโดยสรุปแล้ว บิดามารดา มีพระคุณต่อบุตรธิดา สมควรที่บุตรธิดาจะทำตอบแทนคุณท่าน

การบูชามารดาบิดานั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ดังปรากฏในมังคลัตถทีปนี ความว่าถ้าบุตรพึงวางมารดาไว้บนบ่าขวาบิดาไว้บนบ่าซ้ายด้วยหมายจักทำการตอบแทนคุณท่านถึงจะทำการบำรุงท่าน หรือหากท่านนั่งถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนบ่าทั้ง ๒ ของบุตรนั้นอยู่ถึง ๑๐๐ ปีก็ไม่อาจตอบแทนคุณท่านได้เลย

บุตรธิดาควรทำการบูชาพระคุณของมารดาบิดาดังที่กล่าวมาก็ได้ชื่อว่าเป็นคนที่มีความกตัญญูกตเวที คือผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน เรื่องนี้พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

บุตรธิดา ควรสนองคุณมารดาบิดาอย่างสูงในฐานะ ๔ ประการคือ

๑. ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในศรัทธา
๒. ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีศีลให้ตั้งอยู่ในศีล
๓. ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีจาคะให้ตั้งอยู่ในจาคะ
๔. ชักนำบิดามารดาผู้ไม่มีปัญญาศรัทธาให้อบรมตั้งอยู่ในปัญญา^{๔๔}

ดังนั้นบุตรธิดา ควรทำการบูชา กราบไหว้ เคารพ มารดาบิดาให้ตั้งอยู่ในศรัทธา ตั้งอยู่ในศีล ตั้งอยู่ในจาคะ มีปัญญาเป็นที่ตั้ง ดังที่กล่าวมาจึงจะได้ชื่อว่าสักการะ บูชามารดาบิดาด้วยความกตัญญูรู้คุณท่าน ในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาตั้งแต่เกิดออกมานจนเติบโตใหญ่ เป็นพระพรหมและบูรพาจารย์ของบุตรธิดา

^{๔๓} มงฺกล. ๑/๒๕๒/๑๕๖.

^{๔๔} อัง.ทุก. ๒๐/๓๔/๖๑.

๕. การบูชาครู อาจารย์

คำว่า ครู นี้ เป็นศัพท์แผลงมาจากมูลศัพท์ ๓ อย่าง คือ

๑. มาจาก ครู แปลว่า นัก ขำเกรง เอาใจใส่ เอื้อเพื่อ ขยายความให้ตรงกับจุดหมายที่ว่า ผู้หนักในการศึกษาหาวิชาเพื่อตน และผู้หนักให้การศึกษาแก่ศิษย์ โดยความก็ถือเป็นผู้ชอบ การศึกษา และชอบให้การศึกษาแก่ศิษย์ อีก ๓ คำนอกนี้ หมายความว่า ผู้เกรงในผู้มีอำนาจเหนือตน ผู้เอาใจใส่ในการศึกษาของศิษย์ ผู้เอื้อเพื่อในศิษย์เหมือนลูกหลาน นักปราชญ์โบราณ จึงเรียกผู้เรียน อยู่ในสำนักของตนว่าลูกศิษย์

๒. คำว่า ครู มาจากคำว่า ครู แปลว่า เชิดชูและเปิดเผย ซึ่งได้แก่ผู้เชิดชูแก่ปวงศิษย์ที่จมอยู่ใน ภาวะต่ำคือความ โง่ ให้ขึ้นสู่ขีดสูงคือความฉลาด และผู้เปิดเผยวิชาที่มีอยู่ในตนให้แก่ศิษย์โดยไม่มี ลับลมคมใน หรือปิดบังซ่อนไว้เพราะตระหนี่วิชา

๓. คำว่า ครู มาจากคำว่า ครู แปลว่า กล่าวหรือเปล่ง ถือเอาความว่า ผู้สั่งสอนและอบรมศิษย์ แต่ คำว่าหนัก ในอย่างหนึ่งมีผู้ตีความหมายไปต่างๆ นานาว่า ผู้มีใจหนักแน่น ไม่ฉุนเฉียวโกรธง่าย ใจเร็วบ้าง ผู้ที่ต้องทำงานหนักบ้าง ผู้ที่รับภาระหนักบ้าง ผู้ที่เคารพนับถือของลูกศิษย์บ้าง^{๔๕}

จะอย่างไรก็ตาม ในที่นี้ขอสรุปลงเอาแต่เพียงว่า ผู้ใฝ่การศึกษาหาวิชาเพื่อตน ผู้หนักในทาง ให้การศึกษาแก่ปวงศิษย์ ผู้ยำเกรงในท่านที่มีอำนาจเหนือตน ผู้เอาใจใส่ในการศึกษาของปวงศิษย์ผู้ เอื้อเพื่อนับถือปวงศิษย์เหมือนลูกของตน ผู้เชิดชูศิษย์ให้ฉลาดขึ้นจากโง่ ผู้เปิดเผยวิชาให้แก่ปวงศิษย์ และผู้สั่งสอนอบรมปวงศิษย์ เหล่านี้แหละชื่อว่า ครู^{๔๖}

ผู้วิจัยเห็นว่าศิษย์เมื่อได้รับความรู้จากครู อาจารย์ของคนแล้วก็ควรที่จะบูชา กราบไหว้ แสดงความเคารพ นับถืออ่อนน้อมด้วยการปฏิบัติ ตามคำสอนของท่าน ด้วยความจริงใจ

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือรุ่งอรุณแห่งการศึกษาว่า

๑. มีศรัทธาเข้าไปหาครู
๒. ศึกษาคำสอนของท่าน
๓. จดจำเรื่องที่ศึกษา
๔. พิจารณาความหมายของคำที่จดจำมา
๕. เกิดความเข้าใจเพราะเห็นความเชื่อมโยงกันเป็นระบบ
๖. เกิดฉันทะ คือความพอใจ การศึกษาต้องสร้าง ฉันทะให้ได้

^{๔๕} อจ.ทุก. ๒/๓๔/๓๒.

^{๔๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (กรมหลวงชินวราลงกรณ), หน้าที่ของครูและนักปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑-๓๒.

๑. อุตสาหะ คือรับไปปฏิบัติ^{๘๘}

ผู้วิจัยเห็นว่า ทรัพย์สมบัติอันล้ำค่านอกจาก เงิน ทอง บ้าน ที่ดิน รถหรรษาแพงแล้ว ยังไม่มีความรู้ที่ได้จาก ครู อาจารย์ ซึ่งเป็นทรัพย์สมบัติอันประเสริฐค่ามิได้

๒.๓.๒ สิ่งที่ควรบูชา

พระพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะปรินิพพาน ได้ทรงปรารภสถานที่ ๔ แห่ง ที่เรียกว่าสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล สมควรที่พุทธบริษัทผู้มีศรัทธา จะทำการสักการะ บูชาด้วยความเลื่อมใสดังที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อน ภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายมาเฝ้าพระศาสดา ข้าพระองค์ทั้งหลาย ย่อมได้พบ ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จ ล่วงลับ ไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบ ไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ (อีก)

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวมที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควร ไปดู) คือ

๑. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควร ไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคต ประสูติในที่นี้
๒. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควร ไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคต ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้
๓. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควร ไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคต ทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้
๔. สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควร ไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคต ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในที่นี้

นอกจากสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ซึ่งเป็นสถานที่อันควรเคารพบูชาแล้วในพระพุทธศาสนา เถรวาทยังได้กล่าวถึงเจดีย์ ๔ ซึ่งเป็นสถานที่หรือสิ่งที่เคารพบูชาอันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนาไว้ด้วย ได้แก่^{๘๙}

สถานที่ซึ่งชาวพุทธนิยมสร้างถวายเป็นพุทธบูชาและใช้บรรจุสิ่งสำคัญที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเช่นพระบรมสารีริกธาตุ บริหาร ๘ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดศรัทธา แก่ผู้ทำการบูชา

^{๘๘} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), รุ่งอรุณแห่งการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๔๖.

^{๘๙} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๕๓๕, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๖.

กราบไหว้ พุทธศาสนิกชนมีความเคารพอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้าจึงทำการถวายทาน บำรุงวัด สร้างโบสถ์ และสถูป เจดีย์ ซึ่งเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าดังมีปรากฏให้เห็นในปัจจุบันมากมาย ในสถานที่สำคัญๆ เช่น

๑. สถูป

คำว่า สถูป เป็นศัพท์ที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต บาลีใช้ ฐูป สันสกฤต สถูป หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่ซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุของควรรูปนามีกระดูกแห่งบุคคลที่นับถือเป็นต้น^{๔๘}

พระสถูปนั้น เดิมสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมธาตุ เมื่อพระสงฆ์สาวกเดินทาง ไปประกาศศาสนาที่ใด หากนำพระบรมธาตุไปด้วย ก็จะนำพระบรมธาตุบรรจุในพระเจดีย์ที่ก่อไว้เพื่อให้คนเคารพ บูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจในประเทศนั้นๆ^{๔๙} สถูปสมัยก่อนเป็น โครงสร้างซึ่งเป็นที่นับถือสูงสุด เพราะใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ โดยสมัยหลังใช้สำหรับบรรจุอัฐิของกษัตริย์ บุคคลที่มีความศักดิ์สิทธิ์ หรือผู้มียศศักดิ์ สถูปบางครั้งใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือสิ่งของที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าเช่น บาตร จีวร พระธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระอรหันต์

๒. เจดีย์

สิ่งที่ชาวพุทธทุกคนควรรู้อาณาในพุทธศาสนาเถรวาท ไม่ว่าจะเป็นสังฆเวชนียสถาน ๔ ซึ่งเป็นสถานที่พุทธศาสนิกชนอันควรรู้อาณา กราบไหว้แล้ว ในพระพุทธศาสนาเถรวาทยังได้กล่าวถึงเจดีย์ ๔ ซึ่งเป็นสถานที่หรือสิ่งที่ควรเคารพบูชา กราบไหว้ไว้ด้วย คือ

เจดีย์ หมายถึง สิ่งก่อสร้างในพระพุทธศาสนาอันควรค่าแก่การเคารพบูชา มีทั้งสร้างเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ หรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป หรือเพื่อเป็นที่ระลึก^{๕๐} หรือเพื่อใช้ในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ สิ่งใดก็ตามที่ใช้เพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าหรือคำสอนของพระองค์ สิ่งนั้นเรียกได้ว่าเป็นเจดีย์^{๕๑} พุทธเจดีย์ คือสิ่งที่ระลึกถึงในพระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๔๘}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๑๘.

^{๔๙}น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง), สถูปเจดีย์ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานคร พิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๔.

^{๕๐}สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

^{๕๑}เอเดรียน สอนอกราส, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, แปลโดย ภัทรพร สิริกาญจนและคณะ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕๐.

การสร้างเจดีย์ก็เพื่อจะใช้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือบรรจุอัฐิธาตุของบุคคลสำคัญ เช่นเดียวกับสถูปเพื่อให้ประชาชนได้ระลึกถึง และบูชา สักการะคุณงามความดีของบุคคลนั้น นิยมสร้างที่ทางสี่แพร่งในสี่มุมเมือง เพื่อสะดวกแก่การกราบไหว้บูชาของประชาชนทั่วไป ในมหาปริณิพพานสูตรและมิลินทปัญหาได้แบ่งพระเจดีย์ออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ธาตุเจดีย์ ได้แก่ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อครั้งที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปแล้ว ได้แบ่งแจกจ่ายกันไปตามหัวเมืองต่างๆ ในอินเดียที่นับถือพระพุทธศาสนา ๘ แห่งด้วยกันและผู้ครองนครนั้นๆ ได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการะบูชาต่อไป

๒. บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สังฆนิยสถาน ๔ แห่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสให้พุทธศาสนิกชนไปกราบไหว้บูชาเพื่อปลงธรรมสังเวช เมื่อระลึกถึงพระองค์คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ ปริณิพพานแสดงปฐมเทศนาแม่ที่สุคตเครื่องบริขารของพระพุทธเจ้ามีบาตร จีวร เป็นต้น บรรจุไว้ให้ประชาชนได้กราบไหว้บูชา

๓. ธรรมเจดีย์ ได้แก่ การจารึกข้อธรรมไว้บูชา ในชั้นเดิมมักเลือกเอาข้อธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เช่น คาถาแสดงอริยสัจ ๔ มาจารึกไว้บูชา ต่อมาเมื่อภายหลังมีการจารึกอักษรแล้วก็นับพระไตรปิฎกเป็นธรรมเจดีย์ด้วยเช่นเดียวกัน

๔. อุเทสิกเจดีย์ ได้แก่ พุทธเจดีย์อย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับสามอย่างข้างต้น เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น แต่ชั้นเดิมในอินเดียยังหาไม่มีการสร้างรูปเคารพไม่ จึงทำเป็นเครื่องหมายแทนพระองค์ เป็นต้นว่า รูปม้าผูกเครื่องอานเปล้า แทนคอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ รวมไปถึงประติมากรรมต่างๆ ที่สร้างด้วยถาวรวัตถุมีค่ามากบ้าง น้อยบ้าง เช่น ทำด้วยเงิน ทอง แก้วมณี ศิลา โลหะ ดิน ปูน และไม้ เป็นต้น ผู้วิจัยเห็นว่าการบูชาที่ได้กล่าวมานี้เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งชีวิต และข้อสำคัญอยู่ที่การรู้จักเลือกบูชาบุคคลหรือวัตถุที่ควรบูชา เพื่อประโยชน์และความสุขอย่างแท้จริง

๒.๓.๓ วิธีการบูชา

การบูชานั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในมหาปริณิพพานสูตร ซึ่งพอสรุปความได้ว่า ดังนี้ คือ ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าตรัสเรียกท่านพระอนนทมาแล้วตรัสว่า อนนท! ดินสาละหึ่งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้นดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นไปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศไปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคตจตุรณแห่งจันทร์อันเป็นทิพย์นั้นก็ร่วงหล่นจากอากาศไปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต คนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยเครื่องสักการะ

เพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้ที่นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่าง ยอดเยี่ยม ฉะนั้น อานนทฺ์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่าเราจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ อานนทฺ์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล^{๕๓}

พระผู้มีพระภาคตรัสการุณาว่ามิ ๒ ประการเท่านั้น คือ

๑. อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ
๒. ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอน

๒.๓.๓.๑ ผลของการบูชา

ในหนังสือมงคลดัตถทีปนี ภาค ๑ พระสิริมังคลาจารย์ได้รวบรวมคำสอนที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในเรื่องการบูชาว่า อามิสบูชายังมีผลมากถึงเพียงนี้ มิจำต้องกล่าวถึงปฏิบัติบูชา เพราะผู้ใดบูชาตลาคดด้วยการถึงสรณะ รับศีล สมาทานอุโบสถศีล ใครจะสามารถพรรณนาผลของการบูชาของกุลบุตรนั้น ชื่อว่าบูชาตลาคดอย่างยิ่งยวด แท้จริงเมื่อครั้งที่พระตลาคดเจ้าบรรทมได้ทอดพระเนตรคุมหาสักการะ ที่พุทธบริษัทตั้งแต่พื้นปฐพีจนถึงขอบจักรวาล ตั้งแต่ขอบจักรวาลจนถึงพรหมโลก ทำสักการะเราด้วยความพยายามอย่างยิ่งใหญ่ แล้วทรงแสดงสักการะนั้นแก่พระอานนทฺ์แล้วตรัสว่า อานนทฺ์ บริษัทชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ พระองค์ตรัสอีกว่า เรามีได้ทำการหมอบกราบแทบบาทมูลของพุทธเจ้าที่ปึงกรแล้วทำอภินิหารย์ เพื่อต้องการมาลา ของหอม คนตรี และสังคีตก็หาไม่ เรามีได้บำเพ็ญบารมีเพื่อสิ่งนี้ เพราะฉะนั้นเราจึงไม่เป็นผู้ที่บริษัทบูชาด้วยเหตุอันน่ายกย่องที่ครัสอย่างนี้เพราะประสงค์ความตั้งมั่นแห่งพระศาสนา ก็ถ้าพระองค์ไม่ทรงคัดค้านอย่างนั้นต่อไปในอนาคตพวกภิกษุจะไม่รักษาศีล ไม่เจริญสมาธิให้เต็มที จักมีวุ่นวายชกชวนอุปัทวากของตนทำอามิสบูชา เพราะอามิสบูชาไม่อาจจะดำรงพระศาสนาแม้เพียงคัมข้าวยาตุ ถึงวิหาร หรือเจดีย์ตั้งพัน ก็ไม่อาจดำรงพระศาสนาไว้ได้ ผู้ทำได้เฉพาะอานิสงส์เท่านั้น ส่วนสัมมาปฏิบัติเป็นการปฏิบัติที่สมควรด้วย ฉะนั้น จึงทรงคัดค้านอามิสบูชาแล้วทรงอนุญาตปฏิบัติบูชาจึงตรัสว่า อานนทฺ์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จะเป็นใครก็ตามถ้าปฏิบัติธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรม ชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ตลาคดด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ฉะนั้นอานนทฺ์เธอทั้งหลายจงปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมเถิด^{๕๔}

เรื่องการปฏิบัติบูชานั้นท่านได้กล่าวไว้ในอรรถกถามหาปริณิพพานสูตรว่า การปฏิบัติธรรมสมควรแก่โลกุตรธรรม ๕ อย่าง ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ธรรมโดยความได้แก่ บัญญัติทางมารยาทคือศีล การสมาทานธุดงค์ สัมมาปฏิบัติจนถึงโคตรภูญาณ ใครปฏิบัติได้พระองค์ตรัสว่าเป็นผู้ปฏิบัติ

^{๕๓}ที.ม. ๑๐/๑๕๕/๑๔๘.

^{๕๔}ม.จ.ล. ๑/๓๐/๑๑๔-๑๑๕.

สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง เพราะฉะนั้นบรรพชิตผู้ล่วงละเมิดการวาระ ๖ เลี้ยงชีวิตด้วยการแสวงหาที่ไม่เหมาะสมมหาชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ ส่วนบรรพชิตผู้ไม่ละเมิดสิกขาบทเลี้ยงชีพโดยชอบ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม ส่วนผู้ทำเวร ๕ อุกุศลกรรมบถ ๑๐ ไม่ชื่อว่าปฏิบัติสมควรแก่ธรรมส่วนผู้ใดถึงสภาวะ รักษาศีล รักษาอุโบสถเดือนละ ๘ ครั้ง ให้ทานทำการบูชาด้วยของหอม ด้วยระเบียบดอกไม้ บำรุงมารดาบิดาและสมณะชีพราหมณ์ผู้ทรงธรรมชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม และทรงครัสติกว่า ธรรมดาว่าการบูชาที่ไม่อิงอามิส ย่อมจะสามารถดำรงพระศาสนาเราไว้ได้ เพราะว่าบริษัท ๔ นี้ยังบูชาเราอยู่ด้วยการปฏิบัติบูชานี้ ศาสนาของเราก็จะรุ่งเรือง คุณพระจันทร์เต็มดวงกลางท้องฟ้าฉะนั้น แม้ว่าในกาลก่อนพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็สรรเสริญปฏิบัติบูชาเหมือนกัน^{๕๕}

การบูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชาดอกไม้เป็นต้นยังไม่ชื่อว่าเป็นการบูชาที่แท้จริงแต่ผู้ใดที่ประพฤติปฏิบัติธรรม ตั้งตนชอบในคลองธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เคารพหลักการบูชาพระคณาต ด้วย การบูชาอันขอดเยียม เป็นการแสดงให้เห็นว่าปฏิบัติบูชาหรือธรรมบูชานั้นเป็นการบูชาที่สูงสุกว่า การบูชาด้วยวัตถุ เช่นดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น

การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยอามิสบูชาแม้พระองค์จะไม่สรรเสริญเพราะไม่เป็นเหตุตั้งมั่นแห่งพระศาสนาชาวพุทธก็ควรบูชาเพราะเป็นการบำเพ็ญบารมีให้แก่ตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้บูชาบุคคลที่ควรบูชา หรือสถานที่ซึ่งควรบูชา นับเป็นบุญอย่างยิ่งแก่ผู้บูชาเมื่อละ โลกไปแล้วย่อมไปสู่โลกสวรรค์ การบูชาอย่างนี้ก็ล้วนเป็นประโยชน์แก่ผู้บูชาทั้งใน โลกนี้และโลกหน้า

การบูชานั้นเราสามารถทำได้หลายลักษณะด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการให้วัตถุสิ่งของตลอดจนถึงการเชื่อฟังคำสั่งสอน ก็จัดเป็นการบูชาทั้งนั้น แต่ในทางพระพุทธศาสนาได้กำหนดประเภทของการบูชาไว้ ๒ ประเภท ได้แก่

๑. อามิสบูชา คือ บูชาด้วยอามิส
๒. ปฏิบัติบูชา คือ บูชาด้วยการปฏิบัติตาม^{๕๖}

การบูชาด้วยอามิส หมายถึง เหยื่อที่มალ่อมมาจูงใจเราให้เกิดความรู้สึกตื่นเต้น ทำให้เราเข้าใจว่ามันเป็นความสุข ความสนุกสนาน ความเพลิดเพลินไปกับสิ่งนั้น ในทางพุทธศาสนาแล้ววาท คือ วัตถุสิ่งของที่นำมาบูชาพระรัตนตรัย ได้แก่ การบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ของหอม และปัจจัย ๔ ต่อ ปุชณียบุคคลที่มีอานิสงส์มากเท่านั้น การบูชา หรือทำความเคารพบูชาสถาน และบูชาวัตถุได้แก่ พระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุต่างๆ ย่อมเป็นมหานิสงส์ คือ ให้ผลเป็นความ

^{๕๕} มจ.ล. ๑/๗๐/๗๗.

^{๕๖} อ.จ.ท.ก. ๑๒/๔๐๑/๘๖.

เจริญรุ่งเรืองและสันติสุข ทั้งระดับโลกียะสุขและโลกุตระสุขอย่างนับประมาณมิได้^{๕๗}

การบูชาด้วยการปฏิบัติ หมายถึง การบูชาด้วยการปฏิบัติตาม บูชาด้วยการทำกาย ทำวาจา ทำใจของเราให้ถูกให้ตรงตามหลักศีลธรรมคำสอนในทางพระศาสนาเรียกว่าเป็นการบูชาด้วยการปฏิบัติ^{๕๘} การบูชาด้วยการปฏิบัติ เป็นกิริยาที่เหมาะสมกับพุทธศาสนิกชนผู้ที่มีศรัทธาตั้งมั่นต่อพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระภิกษุสงฆ์ ผู้สมบูรณ์ด้วย วิชา ความรู้ และจรณะความประพฤติเรียบร้อยถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย ประพฤติตนตาม ปาฏิสุทธิศีล ๔ ประการ คือ

๑. ปาฏิโมกขสังวรศีล ดำรวมในพระปาฏิโมกข์
๒. อินทริยสังวรศีล ดำรวมอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
๓. อาชีวกปาฏิสุทธิศีล เลี้ยงชีพโดยทางที่ชอบ
๔. ปัจจยัสสนิสิตศีล พิจารณา ก่อนจึงบริโภคปัจจัย^{๕๙}

ผลของการบูชาหรือที่เรียกว่าอานิสงส์ในพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเกิดจากการกระทำที่ดีมากหรือน้อย ตามระดับของการกระทำ และเชื่อว่า ผลที่เกิดจากการกระทำของตนเองนั้นย่อมเป็นการเพิ่มหรือสั่งสมเป็นบารมีแก่ตนเองให้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เช่น การบูชาด้วยการปฏิบัติ เมื่อรักษาศีล ย่อมเกิดผลในทางสมาธิที่มีจิตตั้งมั่นได้ง่าย คิดใคร่ครวญ ได้ดี และเมื่อฝึกสมาธิได้ดี มีความตั้งมั่นแล้ว ย่อมเกิดผลทำให้ปัญญาแตกฉาน รู้เห็นเข้าใจความเป็นจริงด้วยปัญญาเพราะมนุษย์เป็นผู้มีจิตใจสูงกว่าสัตว์ทั้งหลายในโลก

ผู้วิจัยสรุปว่า ชาวพุทธมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการบูชาดังนี้ คือ

๑. การได้บูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น บูชาพระพุทธเจ้าโดยตรงเป็นการระถึงพระพุทธคุณที่ทรงมีต่อสัตว์โลกทั้งพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณและพระมหากรุณาคุณ และการบูชาต่อพระอรหันตสงฆ์สาวก เชื่อว่าผลของการบูชาจะทำให้เกิดในสุคติ
๒. การได้บูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น มารดาบิดา ครู อาจารย์ พระมหากษัตริย์เพราะท่านเหล่านี้เป็นผู้มีพระคุณต่อเรา จัดเป็นนาบุญของผู้บูชาเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีต่อ

^{๕๗}วิชา ประทุมธารารัตน์ และคณะ, พระบรมสารีริกธาตุ, (กรุงเทพมหานคร : ชารบัวแก้ว, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓๕-๓๓๖.

^{๕๘}ธรรมสภา, พจนานุกรมธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา), ของท่านปัญญานันทะ จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในมงคลกาลที่หลวงพ่อบุญญานันทะ มีชนมาบูชา ๘๒ พรรษา, หน้า ๖๑.

^{๕๙}วิสุทธิ. ๑/๑๕/ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ท่าน ซึ่งการบูชากันและกันอย่างนี้ กลับกลายเป็นสายสัมพันธ์ที่กลมเกลียว ที่มีต่อกันของคนในสังคม

๓. ได้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เพราะเชื่อว่า การได้สร้างสถานที่ควรบูชา การได้สักการะ นับถือ เคารพ บูชา การปฏิบัติธรรม เป็นพุทธบูชา เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

๒.๔ การปฏิบัติกรรมฐานในพุทธปรัชญาเถรวาท

กรรมฐานเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาสามารถกล่าวได้ว่าผู้ที่ยังไม่เข้าใจหรือยังไม่ปฏิบัติกรรมฐาน ผู้นั้นเชื่อว่ายังไม่รู้จักพระพุทธศาสนาเลยก็ว่าได้

กรรมฐาน แปลว่า ที่ตั้ง (ฐาน) แห่งการงาน (กรรม) แต่หมายถึงการงานทางใจและเป็นงานที่มีคุณค่าสูงมากฉะนั้นกรรมฐานจึงเป็นงานที่ประเสริฐของใจเป็นงานที่ทำให้จิตมีค่าสูงขึ้นเพราะใจที่ไม่มีกรรมฐานเป็นใจที่ไม่ฝึกฝน มักวุ่นวายฟุ้งซ่าน ไร้สมรรถภาพและอ่อนแอ ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่ตนเองและสังคมได้ง่าย เหมือนกับคนที่ว่างงาน ไม่มีงานทำ ย่อมไม่ก้าวหน้าไปได้ เพราะปล่อยให้เวลาให้ผ่านไปโดยไร้ประโยชน์แต่ใจที่มีกรรมฐานเป็นใจมีค่าสูง ฉะนั้นการบำเพ็ญกรรมฐานก็คือ การทำความดีขั้นพิเศษให้แก่ใจนั่นเอง งานที่ทำให้ใจให้ประเสริฐนั้นนอกจากจะเรียกว่า กรรมฐาน แล้วก็มีศัพท์เรียกอีกอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาว่า ภาวนา ซึ่งหมายถึงการอบรมใจหรือการพัฒนาจิต

กรรมฐานหรือภาวนามี ๒ อย่าง คือ

๑. สมถกรรมฐาน หรือ สมถภาวนา

๒. วิปัสสนากรรมฐาน หรือ วิปัสสนาภาวนา

การบำเพ็ญสมถกรรมฐานหรือสมถภาวนาก็เพื่อทำจิตให้สงบ ส่วนการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนาก็เพื่อให้เกิดปัญญา เพื่อกำจัดอวิชชาซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งปวงลงได้ในที่สุด สมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชา (ภาวนา) มี ๒ คือ สมถะและวิปัสสนา^{๑๑๑}

๑. สมถภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ

๒. วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง^{๑๑๑}

^{๑๑๑} อจ.เอก. ๒๐/๒๗๕/๗๗.

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว,

๒.๔.๑ การปฏิบัติด้านสมถกรรมฐาน

สมถกรรมฐาน หรือสมถภาวนา หมายถึงอุบายที่ทำให้จิตสงบ หรือธรรมที่ทำให้จิตสงบจากนิวรณ์ ฉะนั้น การบำเพ็ญสมถกรรมฐาน ก็คือ การปฏิบัติอยู่ในจิตตสิกขาและจิตตสิกขานี้คือการทำให้สมาธิเพื่อกำจัดกิเลสอย่างกลางนั่นเอง การที่ทางพุทธศาสนาเรียกสมาธิว่า จิตตสิกขา ก็เพราะว่าเป็นการฝึกจิตโดยตรง^{๑๑๒} สมถะ แปลง่ายๆ ว่า ความสงบ แต่ที่ใช้ทั่วไปหมายถึง วิธีทำใจให้สงบ ขยายความว่าข้อปฏิบัติต่างๆ จุดมุ่งหมายของสมถะ คือ สมาธิ ซึ่งหมายถึงสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดฌาน หลักการของสมถะ คือ กำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเรียกว่าอารมณ์ ให้แน่วแน่งนิจน้อมตั้งอยู่ในสิ่งนั้นสิ่งเดียว เรียกกันว่าจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งหรือจิตมีอารมณ์อันเดียว ความแน่วแน่งหรือตั้งมั่นของจิตนี้เรียกว่าสมาธิ เมื่อสมาธิแนบสนิทเต็มที่แล้ว ก็จะเกิดภาวะจิตที่เรียกว่าฌาน

ฌานนี้แบ่งเป็นระดับต่างๆ ระดับที่กำหนดเอารูปธรรมเป็นอารมณ์เรียกว่ารูปฌานหรือเรียกง่ายๆ ว่า ฌาน มี ๔ ชั้น ระดับที่กำหนดเอาธรรมเป็นอารมณ์เรียกว่าอรูปฌานมี ๔ ชั้น ทั้งรูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ รวมเรียกว่า สมาบัติ ๘ ภาวะจิตในฌานนั้น เป็นภาวะที่สุขสงบผ่องใส ไม่มีความเศร้าหมองขุ่นมัว ไม่มีสิ่งรบกวนให้สะดุ้งหรือคิดข้อย่างใดๆ เรียกว่า ปราศจากนิวรณ์ ท่านอนุโลมเรียกว่า เป็นความหลุดพ้นจากกิเลสตลอดเวลาที่ยังอยู่ในฌานนั้นๆ แต่เมื่อออกจากฌานแล้ว กิเลสกลับมีได้อย่างเดิม ท่านจึงเรียกว่าเป็นวิกขัมภณนิโรธ หรือวิกขัมภณวิมุตติ คือ ดับกิเลส หรือหลุดพ้นด้วยเอาสมาธิข่มไว้ นอกจากฌานแล้วสมถะยังมีผลพลอยได้ที่สืบเนื่องจากฌานนั้นอีก คือ อาจทำให้เกิดความสามารถพิเศษที่เรียกว่า อภิญญา ๕ อย่าง ได้แก่ แสดงฤทธิ์ได้อ่านใจคนได้ระลึกชาติได้และหูทิพย์ ตาทิพย์^{๑๑๓}

ผู้วิจัยเห็นว่าการปฏิบัติสมถะก็เพื่อลดความเครียด ความวิตกกังวล เบื่อหน่าย ท้อแท้ หวาดกลัว อันเกิดจากจิตใจเร่าร้อนกระวนกระวาย ปฏิบัติเพื่อทำให้จิตสงบและมีความสุขชั่วคราวเหมือนเป็นไข้แล้วกินยาก็จะทำให้อาการทุเลาลง

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงอารมณ์ของสมถกรรมฐาน หรือวิธีปฏิบัติกรรมฐานไว้ ๔๐ อย่าง โดยแบ่งเป็น ๗ หมวด ดังนี้

๑. กสิณ ๑๐

๒. อสุภะ ๑๐

^{๑๑๒} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตฺตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑-๔๒.

^{๑๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๕.

๓. อนุสสติ ๑๐
๔. พรหมวิหาร ๔
๕. อาหาเร ปฏิกุศลสัญญา ๑
๖. จตุรธาตุวัตถาน ๑
๗. อรูปฌาน ๔^{๑๑๔}

ผู้บำเพ็ญกรรมฐานในพุทธศาสนาหรืออาจารย์กรรมฐาน ผู้สอน ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าใจในเรื่องจริตของตนหรือของบุคคลนั้นๆ เสียก่อนว่าเหมาะกับกรรมฐานประเภทใด แล้วจึงลงมือปฏิบัติกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตนหรือให้กรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของบุคคลนั้นๆ การศึกษาเรื่องจริตจึงเป็นวิธีการทางจิตวิทยา ที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพราะมนุษย์เป็นผู้ที่มีจิตใจสูงกว่าสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายทรงใช้และใช้มากในการสอนกรรมฐาน หรือการสอนทั่วไป

จริตหรือจริยามี ๖ ประการ คือ

๑. รากจริต ประพฤติหนักไปในทางรักสวยรักงาม
๒. โทสจริต ประพฤติหนักไปในทางโทสะ มักโกรธง่าย
๓. โมหจริต ประพฤติหนักไปในทางโมหะ มักหลงมกมาย
๔. สัทธาจริต ประพฤติหนักไปในทางความเชื่อ มักเชื่อง่าย
๕. พุทธิจริต ประพฤติหนักไปในทางความรู้การใช้ความคิดพิจารณา มักเชื่อแต่ความรู้ของตน

๖. วิตกจริต ประพฤติหนักไปในทางวิตกกังวล มักฟุ้งซ่าน^{๑๑๕}

ในจริตทั้ง ๖ นี้เมื่อมาปนคละกันให้มีส่วนที่ใกล้เคียงหรือเสมอกัน แล้วก็มีเพียง ๓ อย่างเท่านั้น คือ

- คู่ที่หนึ่ง รากจริตกับสัทธาจริต
- คู่ที่สอง โทสจริตกับพุทธิจริต
- คู่ที่สาม โมหจริตกับวิตกจริต^{๑๑๖}

^{๑๑๔}พระพุทธ โฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสโภ), อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๒-๑๘๓.

^{๑๑๕}วิสุทธิ. ๑/๑๒๗/ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัย.

^{๑๑๖}พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณ โณ), การพัฒนาจิต, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑.

การฝึกจิตให้สงบจนเกิดสมาธิโดยใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้จิตยึดเกาะเป็นอารมณ์ คือสิ่งที่จิตใช้ยึดเหนี่ยวในขณะที่เจริญกรรมฐานหรือสิ่งที่เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับเจริญกรรมฐานนั่นเอง

กรรมฐานที่เหมาะสมกับจริต

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า กรรมฐานอะไรบ้างเหมาะสมกับจริตนั้นๆ ซึ่งผู้วิจัยจะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ เพื่อสะดวกสำหรับผู้ปฏิบัติจิตคภาวมา ดังนี้

๑. คนราคจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๑๑ คือ อสุภ ๑๐ และ กายคตาสติ ๑

๒. คนโทสจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๘ คือ วัณณกสิณ ๔ และพรหมวิหาร ๔

๓. คนโมหจริต และวิตกจริต ควรเจริญอานาปานสติกรรมฐานอย่างเดียว

๔. คนสัทธาจริต ควรเจริญอนุสสติ ๖ ข้อข้างต้น

๕. คนพุทฺธิจริต ควรเจริญกรรมฐาน ๔ คือ มรณัสสติ อุปสมานุสสติ อาหารปฏิภูณัสสติ และจตุธาตววัตถาน

ลักษณะของจริตทั้ง ๖ และกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตนั้น ท่านกล่าวไว้ค่อนข้างละเอียดในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกและในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวไว้ตามแนวของอาจารย์ทั้งหลายทางพระพุทธศาสนาในยุคหลังเท่านั้น จึงไม่ควรถือเป็นเกณฑ์ตายตัวทีเดียวว่า คนจริตนั้นเท่านั้นเหมาะสมกับกรรมฐานชนิดนี้ จะเจริญกรรมฐานอย่างอื่นไม่ได้ แต่ท่านก็ได้บอกลักษณะของจริตนั้นๆ ไว้อย่างมีเหตุผลและน่าสนใจมาก^{๑๑๑}

เมื่อกล่าวถึงการฝึกจิต หรือสถานที่บำเพ็ญสมาธิ พระพุทธเจ้าจึงทรงชี้ไปที่ป่าโคนไม้หรือเรือนว่าง ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระพุทธศาสนานี้ไปสู่ราวป่า ไปสู่โคนไม้หรือสุญญาคาร (เรือนว่าง) แล้วนั่งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น^{๑๑๒}

ในเรื่องสัพปายะและไม่เป็นสัพปายะนี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวสรุปไว้ว่า

ผู้ฝึกจิตพึงเว้นจากเหตุอันไม่สัพปายะ ๗ อย่างเหล่านี้ คือ ที่อยู่ ๑ โจร ๑ ถ้อยคำ ๑ บุคคล ๑ โภชนะ ๑ ฤดู ๑ อิริยาบถ ๑ พึงเสพเฉพาะเหตุอันเป็นสัพปายะ ๗ อย่างเพราะเมื่อผู้ฝึกจิตท่านใดปฏิบัติคืออยู่อย่างนี้โดยกาลไม่นานนัก อปปนาสมาธิก็ยังมีบังเกิดมีขึ้น^{๑๑๓}

^{๑๑๑} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตมาตย์), การพัฒนาจิต, อ่างแล้ว, หน้า ๕๕-๕๖.

^{๑๑๒} ที.ม. ๑๐/๒๗๔/๓๒๔.

^{๑๑๓} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อาจ อาสโภ) แปลและเรียบเรียง, อ่างแล้ว, หน้า ๑๗๓.

การเจริญสมถกรรมฐานจิตจะประณีตขึ้นตามลำดับเป็นขั้นๆ ภาวะจิตจะสงบเป็นสมาธิถึงขั้นอัปนาสมาธิ เป็นสมาธิที่เกิดจากองค์ฌานหรืออาจกล่าวได้ว่า ผลจากการเจริญสมถกรรมฐานจะทำให้ได้ฌานสมาบัติ ได้แก่ รูปฌาน ๔ และอรุณฌาน ๔ เป็นเพียงวิธีที่ทำให้จิตสงบและจะมีความสุขอยู่เฉพาะในเวลาที่เป็นสมาธิเท่านั้นเป็นการชนะกิเลสชั่วคราวแต่ไม่สามารถเอาชนะกิเลสได้อย่างเด็ดขาด การเจริญวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น ที่จะสามารถเอาชนะกิเลสได้เด็ดขาดทำให้ความทุกข์หมดไปได้

สรุปว่า ฌานต่างๆ ทั้ง ๘ นั้น แม้จะเป็นภาวะจิตที่ลึกซึ้งก็ยังเป็นเพียงโลกีย์เท่านั้นยังไม่ใช่จุดหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาในภาวะแห่งฌานที่เป็นผลของสมาธิจริงนั้นกิเลสต่างๆ จะสงบระงับไปชั่วคราว และถอยกลับสู่สภาพเดิมได้ ไม่ยั่งยืนแน่นอนคือกิเลสระงับไปเพราะถูกกำลังสมาธิข่มไว้ เหมือนเอาหินทับหญ้าที่ยืนขึ้นเมื่อใด หญ้าย่อมงอกขึ้นมาใหม่ได้ แต่สามารถนำเอาฌานไปเป็นบาทเจริญวิปัสสนาได้ เพราะจิตที่เป็นสมาธิ เหมาะแก่การงานควรแก่การงาน เมื่อจิตพร้อมต่อการงานแล้วก็ง่ายต่อการพัฒนาให้สูงยิ่งขึ้น นับว่าผลของสมาธิหรือฌานมีประโยชน์ต่อการเจริญวิปัสสนาเป็นอันมาก การนำเอาฌานที่ได้จากการเจริญสมถกรรมฐาน ไม่เป็นบาทเจริญวิปัสสนาต่อเรียกว่า สมถยานิก สมถยานิก แปลว่า เอากรรมฐานเป็นยานพาหนะนำพาไปสู่วิปัสสนาแล้วนำเอาวิปัสสนาเป็นทางนำไปสู่มรรค ผล นิพพานต่อไป^{๑๑๑}

๒.๔.๒ การปฏิบัติด้านวิปัสสนากรรมฐาน

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสามารถเอาชนะกิเลสได้เด็ดขาด ทำให้ความทุกข์หมดไป (นิพพาน) เป็นวิธีการจัดการกับสิ่งแวดล้อมที่มากระทบทางอายตนะอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความสุขในชีวิตตลอดเวลา เพราะรู้เท่าทันผัสสะที่เกิดขึ้นทางอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส ทำให้เกิดความสุขในชีวิตตลอดเวลา

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง คือ เห็นปัจจุบัน รูปนาม พระไตรลักษณ์ มรรค ผล นิพพาน การเจริญสมถกรรมฐาน เมื่อจิตเป็นสมาธิ และบรรลุถึงฌานต่างๆ มีปฐมฌาน เป็นต้นแล้ว เอาฌานเป็นบาทเจริญวิปัสสนาต่อ โดยยกจิตขึ้นพิจารณาพระไตรลักษณ์ ดังพุทธคำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มีลักษณะ ๓ อย่าง คือ อนิจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ และ อนัตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน^{๑๑๑} หรือมองทุกสิ่งในโลกให้เป็นสามัญลักษณะ ๓ ประการ คือ

^{๑๑๑}พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), หลักปฏิบัติสมถะ-วิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๑๑๑}ส.สพ. ๑๘/๑/๑.

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน เป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยดับไปสิ่งนั้นก็ดับ การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนี้ ได้ถือแนวปฏิบัติตามหลัก มหาสติปัฏฐานสูตร คือ สูตรที่ว่าด้วยการเจริญสติ

หลักปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานนี้ ถือว่าเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญ เป็นทางสายเดียวเท่านั้นที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติพ้นทุกข์ได้ ดังพุทธคำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเอก เพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อข้ามพ้นความโศกและปริเวระ เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์และโทมนัสเพื่อบรรลุลोकุตระมรรค เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนี้ คือ สติปัฏฐาน^{๑๒}

ผู้วิจัยให้ความหมายของสติปัฏฐานดังนี้ว่า สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง

สติปัฏฐาน ๔ มีหลักการปฏิบัติดังนี้

๑. กายานุปัสสนา การพิจารณาหรือตามดูรู้ทันกาย โดยมีสติพิจารณาว่า กายนี้สักแต่ว่ากาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา กายนี้เกิดขึ้นและดับไปตามเหตุปัจจัย การตั้งสติพิจารณากาย มีวิธีปฏิบัติหลายอย่างได้แก่ การกำหนดลมหายใจเข้าออก กำหนดอริยาบถมีความรู้สึกตัวในการกระทำทุกอย่าง พิจารณาร่างกายของตนให้เห็นเป็นของปฏิภูล พิจารณาร่างกายของตนให้เป็นที่สักว่าเป็นเพียงธาตุ ๔ ที่มาประชุมกัน อันจะต้องแตกสลายไป พิจารณาซากศพที่อยู่ในสภาพต่างๆ ๘ ระยะ คือ ตั้งแต่ตายใหม่ๆ ไปจนถึงกองกระดูกผุพังไป

๒. เวทนานุปัสสนา การพิจารณาควเวทนา กล่าวคือ เมื่อเกิดความรู้สึกสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี ทั้งที่เป็นอามิสสุข และนิรามิสสุข หรือเฉยๆ ก็ดีก็ให้รู้ชัดตามที่เป็นอยู่ในขณะนั้นๆ

๓. จิตตานุปัสสนา การพิจารณาจิต คือ พิจารณาจิตของตนในขณะนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร เช่น จิตมีราคะ มีโทสะ มีโมหะก็รู้ หรือไม่มีก็รู้ คิดฟุ้งซ่านก็รู้ เป็นสมาธิก็รู้ จิตหลุดพ้นก็รู้ ไม่หลุดพ้นก็รู้ เป็นต้น

๔. ธัมมานุปัสสนา การตามดูรู้ทันธรรมทั้งส่วนที่เป็นกุศล และอกุศลที่เกิดขึ้นกับจิตของตน ธรรมต่างๆ ได้แก่ นีวรณ วัชระ อายตนะ โพชนงค์ และอริยสัจ ๔^{๑๓}

ผู้วิจัยเห็นว่า สติปัฏฐาน ๔ โดยหลักการสำคัญบอกให้เราทราบว่ามีจุดที่เราควรใช้สติคอยกำกับดูแลทั้งหมดเพียง ๔ เท่านั้น คือร่างกายและพฤติกรรมของร่างกาย หรืออริยาบถต่างๆ เวทนาความรู้สึกและสภาวะทางจิตต่างๆ ตลอดจนจนถึงความรู้สึกนึกคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรอง ถ้าดำเนินชีวิตโดยมีสติคุ้มครองทั้ง ๔ แล้วก็จะปลอดภัยไร้ทุกข์มีความสุขและนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงได้

^{๑๒}ที่.ม. ๑๐/๔๐๕/๒๖๕.

^{๑๓}ม.ม. ๑๒/๑๓๘/๕๗.

สรุปว่า วิปัสสนากรรมฐาน คือ การฝึกจิตให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันต่อปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เข้าไปเกี่ยวข้องโดยไม่ตกเป็นทาสของปรากฏการณ์เหล่านั้นหรือการฝึกจิตให้มีสติสัมปชัญญะรับรู้อารมณ์ตรงตามความเป็นจริง ไม่เข้าไปปรุงแต่งและยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจอวิชชา คัมภีระ อุปาทาน การเจริญวิปัสสนากรรมฐานมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำลายกิเลส อันเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์และนิสสัยความเคยชินแบบปุถุชน ที่รับรู้ต่อปรากฏการณ์ภายนอก โดยมีอนุสัยกิเลสเป็นตัวคอยกำกับอยู่ทำให้การรับรู้ต่อปรากฏการณ์ต่างๆ เป็นไปอย่างมีอคติ และบิดเบือนจากความจริง การเจริญวิปัสสนากรรมฐานจึงมีหลักการปฏิบัติคือการพิจารณาสังเกตตนเองและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง ทั้งภายในกายและภายนอกกายอย่างมีสติสัมปชัญญะ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าการเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็คือการเจริญปัญญา^{๑๔}

๒.๕ ประโยชน์ ๓ ระดับในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากพื้นฐานความเชื่อของพุทธปรัชญาเถรวาทที่ว่าชีวิตของมนุษย์ที่ยังมีกิเลสนั้นต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพนี้ และภพต่อไปเป็นสังสารวัฏ จนกว่าจะได้บรรลุประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่งคือ นิพพาน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีภพไม่มีชาติคือไม่ต้องกลับมาเกิดเพื่อแสวงหาประโยชน์อื่น ๆ อีกต่อไป พุทธปรัชญาเถรวาทสอนให้มนุษย์แสวงหาและบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสาม คือ ประโยชน์ตนเอง ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้สมบูรณ์ ตั้งแต่ประโยชน์ระดับต้น คือ ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ในภพเบื้องหน้าคือ สัมปรายิกัตถะ ไปจนถึงประโยชน์ในระดับสูงคือ ปรมัตถะซึ่งเป็นผลของการปฏิบัติ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ตถาคคเป็นเพียงผู้บอก แต่ท่านทั้งหลายเป็นผู้ปฏิบัติ^{๑๕}

ผู้วิจัยเห็นว่าพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นให้มนุษย์เป็นผู้ตัดสินใจที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยตัวของมนุษย์เองในการวิเคราะห์ว่าสิ่งใดมีประโยชน์สิ่งนั้นก็ควรนำมาปฏิบัติสิ่งใดไม่มีประโยชน์สิ่งนั้นก็ควรละเสียและการที่จะได้บรรลุประโยชน์ในแต่ละระดับนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทก็ได้วางหลักการและขอบข่ายของการแสวงหาและบำเพ็ญเพื่อให้บรรลุประโยชน์ในแต่ละระดับ ดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ ขอบข่ายการแสวงหาทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์

ทิฏฐธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันนี้ ที่เป็นรูปธรรมหรือวัตถุธรรมเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องแสวงหาในการดำรงชีวิตประจำวันนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อความ สุขสมบูรณ์ทางด้านร่างกาย เพื่อความมั่นคงมั่งคั่งทางทรัพย์สิน เงินทอง เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับจากบุคคลทั่วไป และสังคมเท่านั้น

^{๑๔} อ.จ.น.ก. ๓๖/๓๐๐/๓๖๓.

^{๑๕} พ.ธ. ๒๕/๕๕๐/๓๕๐.

ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นเรื่องธรรมดาที่ทุกคนในโลกนี้ต่างมุ่งหมาย ทัศนคติที่มีกตละประ โยชน์จึงจัดเป็น ประโยชน์ในระดับโลกิยะ และการจะได้สำเร็จประ โยชน์ในระดับนี้ได้ พุทธปรัชญาเถรวาทสอนว่า ต้องดำเนินไปตามหลักจริยธรรม ๔ ประการนี้ คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบกิจการงานต่างๆ ด้วยความสุจริต หรือเป็นสัมมาอาชีวะ แสวงหาความรู้และฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ และรู้จักใช้ ปัญญา ในการหมั่นตรวจสอบพิจารณา และตรวจตราหาคลวิธี ในการประกอบกิจการงานบริหารจัดการให้กิจการนั้นประสบความสำเร็จตามเป้าหมายคือเป็นผู้ประพฤติตามคุณธรรมอันเป็นเครื่อง ให้สำเร็จตามความประสงค์ ที่เรียกว่าอิทธิบาทธรรม และดำเนินชีวิตตามหลักธรรม ที่เปรียบประคอง ล้อรถที่นำไปสู่ความเจริญธรรมที่เรียกว่าจักรธรรม เป็นต้น

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้แล้ว และการทำงานที่ตนเองได้ทำไว้แล้วด้วยความอุตสาหพากเพียรมาแล้ว อย่างสุจริต ชอบธรรมให้คงอยู่ มิให้เสื่อมสลายหรือสูญหายไปและต้องเป็นผู้เว้นขาดจากอบายมุขทั้งปวง^{๑๑๖} และต้องเป็นผู้ที่ ประจบด้วยคุณธรรมคือ กุศลรัฐฉิธรรม^{๑๑๗} เป็นต้น

๓. กัลยาณมิตตหรือกัลยาณมิต^{๑๑๘} คือการคบมิตรที่ดีได้แก่การรู้จักเลือกคบหาสมาคมกับ บุคคลในถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่หรือในสังคมนั้นๆ เลือกคบหาเสวนากับคนดีที่เกื้อกูลแก่กิจการงาน และชักนำไปแต่ในทางที่ดี ที่เรียกว่า สัตบุรุษ หรือ สัตตบุรุษ

๔. สมชีวิตา การมีความเป็นอยู่หรือดำเนินชีวิตและใช้ชีวิตที่เหมาะสมกับฐานะ หน้าที่ ตำแหน่ง และรายได้ของตนไม่ฟุ่มเฟือย สรุ่ยสุร่าย ไม่มีริสนิยมสูงเกินรายได้ของตนเอง และก็ไม่ เป็นคนที่มีริสนิยมต่ำใช้จ่ายอย่างฝืดเคืองขณะที่มีรายได้สูงหรือมีฐานะรายได้พอจะใช้จ่ายได้^{๑๑๙} เป็น ต้น

ผู้วิจัยเห็นว่าประ โยชน์ในระดับทัศนคติเหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นเบื้องต้นของชีวิต คือ การมี ทรัพย์ ยศ เกียรติ สรรเสริญ ไฉฉริ และชีวิตคู่ครองที่เป็นสุขสบายในการดำรงชีวิต และการจะทำ ประ โยชน์นี้ให้ถึงพร้อม ได้นั้นนอกจากจะต้องอาศัยการประพฤติปฏิบัติตามหลักคุณธรรมด้วยความ เพียรพยายามด้วยตนเองแล้ว ยังต้องอาศัยหรือเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วย โดยเฉพาะบุคคลที่เป็น กัลยาณมิตร

^{๑๑๖}ที่.ป.า. ๑๑/๑๓๘/๑๖๔.

^{๑๑๗}อง.จตุกก. ๒๑/๒๕๘/๒๘๓.

^{๑๑๘}ที่.ป.า. ๑๑/๑๕๗/๑๖๕.

^{๑๑๙}อง.อุฎฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๕๖.

๒.๕.๒ ขอบข่ายการแสวงหาสัมปราชัยกตประโยชน์

สัมปราชัยกตตะ เป็นประโยชน์ในระดับนามธรรม ซึ่งในโลกแห่งความเป็นจริงแล้วเราจะพบว่าประโยชน์นั้นมีได้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์เสมอไป เพราะเมื่อมนุษย์หิวหรือต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มนุษย์ก็แสวงหาสิ่งเหล่านั้น มาสนองความต้องการ ครั้นเมื่อได้ตามต้องการอย่างเพียงพอ หรืออึดมีมาแล้ว มนุษย์ก็จะไขว่หา เกียรติยศ สรรเสริญ และบารมี หรือการเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและสังคมต่อไป ดังนั้น ประโยชน์ในระดับขั้นนี้ จึงเป็นเสมือนเงาที่ต้องคอยวิ่งตามอยู่ตลอดเวลา หรือเป็นสิ่งที่ต้องเสพยาศัยสิ่งอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา ครอบงำจิตใจที่มนุษย์เราซึ่งมีความโลภ ความหลง อยู่ในโลกธรรมอันเป็นสัญชาตญาณเดิม ของผู้ที่ยังคิดยึดอยู่ในกิเลสตัณหาและถูกอวิชชาครอบงำอยู่ ตามทัศนของพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าเมื่อบุคคลยังมีกิเลสอยู่ บุคคลนั้นเมื่อตายแล้วย่อมกลับมาเกิดอีก หรือ ไปเกิดในพบใหม่ในอนาคตอีก ดังเช่นที่พระ โภทฺธิฐิตะถามพระสารีบุตรว่า ความเกิดในภพใหม่ในอนาคตมีได้ อย่างไร พระสารีบุตรตอบว่า ความยินดีในอารมณ์นั้นๆ ของเหล่าสัตว์ทั้งหลายผู้ยังมีอวิชชาเป็นเครื่องก้ำกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องประกอบไว้ ความเกิดในภพใหม่ในอนาคตย่อมมีได้ดังนี้^{๑๒๐}

ดังนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทจึงสอนให้เราแสวงหาประโยชน์ที่สูงขึ้นกว่าไปอีก เพื่อป้องกันมิให้เกิดทุกข์กับความไม่เที่ยงแท้ของประโยชน์ ในระดับขั้นต้นที่ต้องอาศัยวัตรธรรม และเพื่อเป็นหลักประกันในอนาคต โดยอาศัยหลักจริยธรรม ๔ ประการนี้ คือ

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา หรือมีความเชื่อที่ถูกต้อง
๒. สติสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล หรือมีความประพฤติที่ดีงาม
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความเสียสละ
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา หรือมีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม^{๑๒๑}

ผู้วิจัยเห็นว่าประโยชน์เบื้องต้นหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต คือ ความเจริญงอกงามในชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ คือ ศรัทธาสัมปทา สติสัมปทา จาคะสัมปทา ปัญญาสัมปทา ดำรงอยู่ในศีลธรรม และจริยธรรม ย่อมเป็นเหตุให้บุคคลที่ปฏิบัติตามให้ได้สำเร็จประโยชน์ตามความปรารถนา จึงได้ชื่อว่าคุณธรรมเป็นเหตุให้สมหมายหรือสมความปรารถนาได้ในภพหน้า ซึ่งถ้าสามารถทำให้เกิดมีในตนเองอย่างสมบูรณ์ จนสามารถทำจิตใจให้ผ่องใสไม่ขุ่นมัวปราศจากความเศร้าหมองก็จะสามารถปรารถนา และทำให้บรรลุประโยชน์ในภพเบื้องต้น คือสุคติภพในเบื้องต้นได้ตามปรารถนา

^{๑๒๐} ม.ม. ๑๒/๔๕๘/๔๔๔.

^{๑๒๑} อภ.อภ. ๒๓/๕๔/๓๔๓.

๒.๕.๓ ขอบข่ายการแสวงหาปรมาตตประโยชน์^{๒๒}

ปรมาตตะ คือ ประโยชน์สูงสุดหรือประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นประโยชน์ที่มีความแตกต่างจากประโยชน์ทั้งสองระดับข้างต้นนั้น เพราะว่าประโยชน์ระดับที่หนึ่งนั้นต้องอิงอาศัยวัตถุหรืออาศัยการยอมรับของผู้อื่นส่วนประโยชน์ระดับที่สองก็ยังต้องอิงอาศัยคุณธรรมหรือความดีงามในคุณธรรมของตนเองอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทจึงถือว่าประโยชน์ทั้งสองระดับที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ยังไม่เป็นอิสระยังขึ้นอยู่กับวัตถุธรรม คุณธรรมและคุณค่านิยมต่างๆ ทางสังคม เป็นประโยชน์สุขชั้นโลกียะ คือยังเป็นสิ่งที่ตกอยู่ในสภาพ อนิจจัง ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นทุกข์ ส่วนปรมาตตะประโยชน์นั้นเป็นสิ่งที่เบญจสสารหรือเป็นแก่นแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตหรือเป็นเป้าหมายขั้นสุดท้าย อันได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคิธรรมดาของสังขารธรรม และไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตตลอดทั้งสภาวะธรรมทั้งหลายด้วย จึงเป็นผู้ที่มีจิตปลอดโปร่งเป็นอิสระสะอาด สว่าง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัวและเศร้าหมองด้วยกิเลสหมดจกอย่างบริบูรณ์สิ้นเชิงที่เรียกว่า นิพพาน ประโยชน์อย่างยิ่งหรือสูงสุด ปรมาตตะประโยชน์จัดเป็นประโยชน์ในระดับโลกุตตระ ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต คือ ความรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

พระพุทธองค์จะทรงแสดงวิธีปฏิบัติหรือปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดคือนิพพานไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งจิตชอบ เป็นหนทางที่เป็นไปเพื่อความรู้ซึ่งเห็นจริงเพื่อการบรรลุนิพพาน^{๒๓}

สรุปว่า แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าประโยชน์สูงสุดในชีวิตของฆราวาสและบรรพชิตคือการบรรลุพระนิพพานและพุทธปรัชญาเถรวาทยังได้แบ่งประโยชน์สูงสุดออกเป็นสองระดับ คือความสุขที่อยู่ในโลกียวิสัยจัดอยู่ในระดับโลกียะสุข และความสุขสูงสุดจัดอยู่ในระดับโลกุตตระสุข ดังนั้นเป้าหมายของชีวิตจึงแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ระดับโลกียะสุข และ ๒) ระดับโลกุตตระสุข

๑. เป้าหมายระดับโลกียะสุข หมายถึงชีวิตที่เข้าถึงจุดหมายในขั้นแรก ที่ยังเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินสมบัติทางโลก หรือคุณค่าสำหรับชีวิตของผู้ครองเรือน ที่สามารถบรรลุประโยชน์ในปัจจุบันที่สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม (ทิฎฐธัมมิกัตถประโยชน์)

๒. เป้าหมายระดับโลกุตตระสุข หมายถึง คุณค่าของผู้ที่ได้บรรลุความเป็นพระอรหันตบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป จนถึงพระอรหันต์หรือบรรลุพระนิพพาน อันเป็นคุณค่าสูงสุดในชีวิต

^{๒๒}ที่.มหา. ๑๐/๒๕๕/๒๗๔.

^{๒๓}วิ.มหา. ๔/๑๓/๑๘,

คุณค่าดังกล่าวเป็นคุณค่าทางจิตใจล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติทางโลก^{๒๔}

ผู้วิจัยเห็นว่าประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ เป้าหมายของชีวิตที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาและต้องเพียรพยายามไปให้ถึง ไม่ว่าจะเป็นการทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง ให้เป็นประโยชน์ผู้อื่นและเพื่อเป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายคือทั้งตนเองและผู้อื่นด้วยก็ตาม ทั้งทฤษฎีธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และปรมาตถะ ดังนั้น พุทธปรัชญาเถรวาทจึงสอนให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์เหล่านี้ไปตามอรรถภาพของตนเองอย่างเต็มกำลังความพากเพียรด้วยความไม่ประมาท และได้วางหลักการและขอบข่ายไว้อย่างเป็นระบบและเป็นขั้นตอนอย่างเหมาะสมตามระดับขั้นของประโยชน์ตามกำลังและอุปนิสัยของแต่ละคน นั่นคือ หลัก ศีล สมာธิ และปัญญา หรือหลักไตรสิกขา ไปจนกว่าจะได้บรรลุประโยชน์สูงสุดของชีวิต คือนิพพาน นั่นเอง

๒.๖ แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธศาสนายึดหลักปฏิบัติและเน้นให้มนุษย์เป็นผู้ตัดสินใจที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยตัวของมนุษย์เอง โดยใช้เสรีภาพของคนที่มี ในการเลือกที่จะสามารถก้าวล่วงความทุกข์ บรรลุความสุขที่เรียกว่า นิพพาน คือ สภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง พุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติที่ชัดเจน โดยจะเห็นได้ว่าการปฏิบัติในพุทธศาสนาข่อมเป็นการปฏิบัติเพื่อให้รู้สิ่งทั้งปวงตามที่เห็นจริงนั่นเอง เพราะถ้าเราปฏิบัติจนถึงกับรู้ว่า สิ่งทั้งปวงคืออะไรเสียแล้วก็ไม่มีความจำเป็นจะต้องปฏิบัติอะไรอีกต่อไป การปฏิบัติอย่างที่เรียกกันว่า ปฏิบัติศีล สมာธิ ปัญญา ดังที่ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตรว่า สมာธิที่ศีลหนุนแล้วข่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมာธิหนุนแล้วข่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาหนุนแล้วข่อมหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย โดยถูกต้องทีเดียว คือ หลุดพ้นจากกามาสวะ (อาสวะคือกาม) ภวาสวะ (อาสวะคือภพ) อวิชชาสวะ (อาสวะคืออวิชชา) และการปฏิบัติกรรมฐานภาวนาอะไรก็ตาม ทั้งหมดนั้น ล้วนแต่มุ่งผลในที่สุด เพื่อให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงคืออะไร เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงคืออะไร ก็ข่อมหมายถึงการบรรลุมรรคผล ชั้นใดชั้นหนึ่ง หรือถึงที่สุด เพราะว่าคุณธรรมนั้นเองเป็นตัวทำลายกิเลสไปในตัว และเป็น การรู้ผลของการหมดกิเลสไปในตัว

เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรจริงๆ แล้ว การเบื่อหน่ายคลายกำหนดและความหลุดพ้นที่เรียกว่า นิพพาน วิราคะ และวิมุตตินั้นข่อมเกิดขึ้นเองเป็นอัตโนมัติ ไม่ต้องทำความเพียรหรือปฏิบัติอะไรต่อไปอีก เรามีหน้าที่ ที่จะทำความเพียรหรือปฏิบัติ ก็แต่ขั้นที่ว่ายังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร

^{๒๔}วิทย์ วิศทเวทย์, มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๒.

เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือไม่รู้ว่ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นการกล่าวตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อการปฏิบัติกรรมฐานภาวนานั้น ได้เป็นไปจนกระทั่งได้เกิดความเห็นแจ้งสิ่งทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เต็มขาด ลึ้นเชิงลงไปจริงๆ แล้วนั้นย่อมหมายถึงที่สุดของความรู้และการปฏิบัติ เพราะว่าความรู้เช่นนั้นย่อมทำลายกิเลสเองในตัวจนหมด ไปในตัว เราไม่ต้องทำความพยายามในข้อที่จะให้ความรู้ที่ทำลายกิเลส เราพยายามแต่เพียงให้เกิดความรู้อันนั้นขึ้นมาคือให้เป็นความรู้ที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถึงที่สุดจริงๆ เท่านั้น^{๑๒๕} และพุทธศาสนาให้เสรีภาพในการปฏิบัติ จะเห็นได้ว่า การกระทำของมนุษย์ไม่ว่าจะดีหรือชั่ว จึงขึ้นอยู่กับมนุษย์เอง โดยเฉพาะหลักการแห่งความหลุดพ้น หรือความบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสซึ่งถือเป็นหลักชั้นสูงหรือโลกุตระธรรม พุทธศาสนาถือว่ารู้ไว้ด้วยตนเองเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ดังพุทธภาษิตว่า บุคคลทำชั่วด้วยตนเองย่อมที่จะเศร้าหมองเอง บุคคลเว้นชั่วด้วยตนเองย่อมบริสุทธิ์เอง ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เป็นเรื่องเฉพาะบุคคลหนึ่งไม่อาจจะทำให้อีกบุคคลหนึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ได้^{๑๒๖}

แนวคิดที่เป็นปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การจะทำสิ่งใดให้ประสบผลสำเร็จจะต้องมีจุดประสงค์หรือเป้าหมายของการกระทำก่อนว่า จะทำไปทำไม ทำไปเพื่อประโยชน์อะไร ต่อมาก็คิดหาวิธีที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้นแล้วลงมือปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายนั้นให้ได้ ถ้าเห็นว่าเป้าหมายมีประโยชน์มากเท่าใด ก็จะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความเพียรพยายามมากขึ้นเท่านั้น แม้จะต้องใช้เวลานานมีความลำบากในการกระทำเพียงใด ต้องอดทนขนาดไหน หรือบางครั้งต้องเสี่ยงต่อการเสียชีวิตก็ยังต้องทำ เพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์ พุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะมุ่งไปที่ผลของการปฏิบัติด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น การปฏิบัติด้าน ศีล ในพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งหมายถึง การประพฤติดี ประพฤติถูกต้องตามหลักทั่วๆ ไป ไม่ทำให้อื่นเดือดร้อนและไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อนเป็นการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อย ปราศจากโทษขั้นต้นๆ ทางกาย ทางวาจาของตน ที่เกี่ยวกับสังคมและส่วนรวม หรือเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะเน้นที่การปฏิบัติซึ่งก็คือการดำเนินตามหรือกระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า โดยเคารพด้วยการกระทำสิ่งที่ดีงาม อันเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิต ในการปฏิบัติที่ถูกต้องนั้น พุทธศาสนาจะกล่าวไว้เสมอว่า เมื่อเราปฏิบัติไปถูกต้องแล้วจะเกิดภาวะจิตที่ดีงาม เกื้อกูลเป็นกุศล อย่างที่หนึ่งคือเกิดปราโมทย์ มีความร่าเริงเบิกบานใจคนที่มาถึงระดับแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนาแล้วจะมีความรู้สึกที่เรียกว่าความร่าเริงเบิก

^{๑๒๕} พุทธทาส อินทปัญโญ, คู่มือมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : เพชรประกาย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗๒.

^{๑๒๖} พ.บ. ๒๕/๓๗/๔๐๕.

บานใจนี้เกิดขึ้น พอมีปราโมทย์ มีความร่าเริงเบิกบานใจแล้ว ก็จะตามมาด้วยภาวะจิตอย่างที่สองคือ ปิติ ความอิ่มใจ ต่อจากความอิ่มใจมีภาวะแห่งความผ่อนคลายไม่เครียดเรียกว่า ปัสสัทธิ

ดังนั้นการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญา รวมเรียกว่าระบบ ไตรสิกขา หรือการศึกษา ๓ อย่าง ระบบไตรสิกขาเป็นหลักกลางสำหรับการปฏิบัติธรรมเต็มตามกระบวนการ พระภิกษุสงฆ์เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติธรรมเต็มรูปแบบนี้ หลักปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา นี้เรียงจากข้างนอกเข้าหาข้างใน กล่าวคือ ศีล เป็นส่วนที่แสดงออกภายนอกทางกายและวาจา สมาธิ เป็นส่วนของจิตใจ ปัญญา เป็นขั้นอินทรีย์จิตใจแล้วจิตใจที่มีความรู้ มีปัญญา มีคุณภาพ จะใช้ในการปรับปรุงชีวิต ด้านกาย วาจา อีกต่อหนึ่ง การปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นวิธีการออกจากทุกข์ พระพุทธองค์ตรัสว่าการจะพ้นทุกข์ได้ก็ต้องรู้ว่า อะไรเป็นความทุกข์ อะไรเป็นต้นเหตุของมัน การดับทุกข์คือดับอะไร หรือปฏิบัติอย่างไรจึงจะดับทุกข์ได้ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาแล้วจนเกิดผลจึงได้ทรงนำมาสั่งสอน และการสอนก็ไม่ได้สอนโดยเผด็จการแต่ได้สอนแบบพื้นฐานของความเชื่อ คือ ให้พิจารณาตามหลักเหตุผลจนเห็นจริงแล้วจึงเชื่อ ด้วยวิธีทดสอบ ทดลอง คุณผลของการปฏิบัตินั่นเอง

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระอุปติสสะเถระได้เขียนอธิบายความหมายเพิ่มเติมของไตรสิกขาไว้ดังนี้

ไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา มีรายละเอียดดังนี้

๑. อธิศีลสิกขา คือ นิจศีลสำหรับคนทั่วไปเรียกว่าศีลสิกขา นิพเพธภาคิยศีล (ศีลห้าแรกกิเลส) เรียกว่า อธิศีลสิกขา

๒. อธิจิตตสิกขา คือ สมาธิอันเป็นกามาวจรเรียกว่าจิตตสิกขา นิพเพธภาคิยสมาธิ และมัคคสมาธิ เรียกว่า อธิจิตตสิกขา

๓. อธิปัญญาสิกขา คือ โลกียะปัญญา เรียกว่าปัญญาสิกขา ญาณหยั่งรู้ในอริยสัจ ๔ โปธิ ปักขิยธรรม ญาณ และมรรคญาณ เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^{๒๖}

ความหมายของไตรสิกขา ที่พระอุปติสสะเถระได้รจนาไว้ในวิสุทธิมรรคนั้นแสดงให้เห็นถึงความละเอียดลึกซึ้ง ในการปฏิบัติธรรมตามหลักไตรสิกขา การปฏิบัติธรรมตามหลักของไตรสิกขาอย่างแท้จริงนั้นจะต้องอยู่ในระดับ อธิศีล อันเป็นศีลที่ห้าแรกกิเลสให้หมดไป ไม่ใช่แค่การรักษาศีลตามที่รักษากันอยู่เป็นประจำทั่วไป ต้องอยู่ในระดับ อธิจิต อันเป็นสมาธิที่ห้าแรกกิเลสให้หมดไป เป็นสมาธิอันเป็นทางสู่ความดับทุกข์ ไม่ใช่แค่สมาธิในระดับกามาวจรทั่วไป ต้องอยู่ใน

^{๒๖} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๘), หน้า ๓-๔.

ระดับ อธิปัญญา อันเป็นปัญญาญาณหยั่งรู้ในอริยสัจ ๔ จนดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงไม่ใช่ปัญญาความฉลาดทางโลกทั่วไป^{๒๔}

ผู้วิจัยเห็นว่าหลักไตรสิกขาถือได้ว่าเป็นวิธีการปฏิบัติธรรมที่สำคัญในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มุ่งเน้นไปสู่การดับทุกข์ ทำลายกิเลสในใจให้หมดสิ้นไป จนเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นจุดหมายที่สำคัญที่สุดในพุทธปรัชญาเถรวาทในที่สุด โดยตรง คือ สติ สมาธิ และปัญญา คือ การปฏิบัติธรรมตั้งแต่พื้นฐานของไตรสิกขาโดยอนุโลม ส่วนการปฏิบัติธรรมขั้นสูงในระดับไตรสิกขาของพุทธปรัชญาเถรวาทคือ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา อันเป็นแนวทางสำคัญในการปฏิบัติธรรมที่จะช่วยให้สามารถเข้าถึงซึ่งพระนิพพานความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธานุศาสนนาเถรวาทที่ชาวพุทธทุกคนปรารถนาไปให้ถึง

ฉะนั้นพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีลักษณะเป็นปฏิบัตินิยมเพราะถือว่าความคิดใดๆ จะมีความหมายหรือไม่ ต้องขึ้นอยู่กับผลในการปฏิบัติของความคิดนั้นๆ ความคิดและความเชื่อที่คิดนั้นควรนำมาปฏิบัติได้และอำนวยความสะดวกแก่มวลมนุษย์ได้ด้วยกัน ในสมัยเมื่อใกล้จะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทรงปรารภกับพุทธบริษัทที่มานุชาพระองค์ว่า การบูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชา มีดอกไม้เป็นต้น ยังไม่เชื่อว่าเป็นการบูชาที่แท้จริง แต่ผู้ใดที่ประพฤติปฏิบัติธรรม ตั้งตนชอบในคลองธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเคารพสักการบูชาพระศาสดาด้วยการบูชาอันยอดเยี่ยม (มหาปรินิพพานสูตร เล่ม ๑๐ หน้า ๑๖๐) คือ ผลที่เกิดจากผู้ปฏิบัติย่อมมีแก่ผู้ปฏิบัติเองเป็นประโยชน์โดยตรง ส่งผลให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าปฏิบัติบูชาหรือธรรมบูชาเป็นการบูชาที่สูงสุดกว่าการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น การปฏิบัติบูชาเป็นการบูชาที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเป็นการปฏิบัติที่เกิดเพราะแรงศรัทธา เช่น การสมาทานศีล ๕ การรักษาศีลอุโบสถ และการเจริญภาวนา สิ่งเหล่านี้ชาวพุทธควรประพฤติปฏิบัติเพื่อประโยชน์สูงสุดทั้งในโลกนี้และโลกเบื้องหน้า

๒.๖.๑ สรุป

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพุทธปรัชญาเถรวาทชื่นชมการปฏิบัติเพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในอรรถกถา มหาปรินิพพานสูตรว่า ชื่อว่าการบูชาด้วยการปฏิบัติทำให้พระศาสนาของเรานั้นคงอยู่ได้ เพราะบริษัท ๔ ยังบูชาเราด้วยการปฏิบัติบูชานี้อยู่ตราบใจ พระศาสนาของเราก็จะเจริญ คุณพระจันทร์วันเพ็ญลอยเด่นอยู่ท่ามกลางท้องฟ้าตราบนั้น และเดือนมิให้คนเชื่ออะไรง่าย ๆ หรือมีศรัทธาแบบตาบอด ๑๐ ประการ ในกาลามสูตร ดิग्นิบาตร อังคุตรนิกาย มีดังนี้

^{๒๔} ครอบทิศ ไวยสุตฺติ, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, อ่างแก้ว, หน้า ๒๐๔.

๑. อย่างเชื่อเพียงเพราะฟังตามกันมา
๒. อย่างเชื่อเพียงเพราะได้เรียนตามกันมา
๓. อย่างเชื่อเพียงเพราะ ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา
๔. อย่างเชื่อเพียงเพราะเสียงเล่าลือ
๕. อย่างเชื่อเพียงเพราะอ้างตำรา
๖. อย่างเชื่อเพียงเพราะตรรกะ
๗. อย่างเชื่อเพียงเพราะอนุমানเอา
๘. อย่างเชื่อเพียงเพราะคิดตรงตามแนวเหตุผล
๙. อย่างเชื่อเพียงเพราะนับถือตัวผู้พูดว่าควรเชื่อได้
๑๐. อย่างเชื่อเพียงเพราะผู้บอกเป็นครู อาจารย์ของคน^{๒๕}

คือ พิจารณาสິงใดต้องรอบคอบและถี่ถ้วนมากที่สุด มีการทดสอบ ทดลอง ตรวจสอบหรือปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดความแน่ใจและเชื่อด้วยตนเอง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ความว่า คุณกริกขุทั้งหลาย ก็เมื่อใดแล ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงของเรา ในอริยสัจ ๔ นี้ มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ หมกจดคิดแล้ว คุณกริกขุทั้งหลาย เมื่อนั้น เราจึงยืนยันได้ว่าเป็นผู้ตรัสรู้ สัมมาสัมโพธิญาณ อันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์^{๒๖}

พระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า ความจริงนั้นพระพุทธองค์ได้ลงมือปฏิบัติจริง ทรงค้นพบประจักษ์แจ้งแล้วพระองค์จึงได้นำมาสั่งสอน เพราะฉะนั้นคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่เรียกว่าพระพุทธศาสนาจึงเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับความจริงที่มีเหตุผลสมบูรณ์ ผ่านการพิสูจน์ ทดลองมาแล้ว ไม่ได้เกิดจากการคาดการณ์ หรือสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นความจริงที่ได้ค้นคว้าประจักษ์ชัดแล้วจึงนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติและเป็นวิถีทางแห่งการตรัสรู้ อันจะนำไปสู่ความสิ้นทุกข์ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งหลักธรรมนั้นเป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่ประดิษฐ์หรือคิดขึ้นตามอารมณ์เพื่อฝัน

เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาที่มุ่งอบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติตามหลักแห่งความเป็นจริง โดยอาศัยหลักการพิจารณาและการเรียนรู้ความจริงต่างๆ เพื่อทำให้เกิดปัญญา เรียกว่าไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ และปัญญา พุทธศาสนาเถรวาทไม่เชื่อความมีอยู่จริงของเทพเจ้าในฐานะที่เป็นตัวตนหรือบุคคลหรือที่เรียกกันว่า อเทวนิยม และไม่มีอำนาจหรือเทพเจ้าองค์ใดที่จะบันดาลสุขหรือทุกข์ให้แก่คนเราได้ เพราะเชื่อว่าสุขหรือทุกข์เกิดขึ้นเพราะการกระทำ

^{๒๕} อก.ติก. ๒๐/๕๐๕/๒๔๑.

^{๒๖} วิ.ม. ๔/๑๖/๑๘.

ของตนเอง โดยกล่าวว่า การกระทำหรือกรรมนี้เป็นกฎของธรรมชาติไม่มีผู้ใดสร้างหรือทำให้เกิดขึ้น แต่เกิดขึ้นตามเหตุและปัจจัยเมื่อทำสิ่งใดไว้ย่อมได้รับสิ่งนั้นตอบแทน

แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมีหลักการปฏิบัติที่ชัดเจนและมุ่งสู่ผลของการปฏิบัติ คือ สมมติสังขะและปรมาตตะสังขะ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงวิธีปฏิบัติหรือปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุด คือ นิพพาน ทั้งโลกียะสุขและโลกุตระสุข เป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังนั้น การปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. การปฏิบัติในระดับโลกียะ ผลที่ได้รับในปัจจุบันขณะคือปราศจากนิวรณ์กิเลสรบกวน มีสมรรถภาพและคุณภาพสูงขึ้นตามลำดับมีความทุกข์น้อยลงมีความสุขมากขึ้น มีภาวะทางปัญญาเข้มแข็งกว่าปุถุชนทั่วไป ดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทันตามความเป็นจริง ในสิ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้เกิดคุณค่าและประโยชน์ ในการดำเนินชีวิต และช่วยพัฒนาสังคม การที่สังคมเดือดร้อน วุ่นวายเอารัดเอาเปรียบกันอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะคนในสังคมขาดความเมตตากรุณาต่อกัน ไม่ใส่ใจที่จะประพฤติตามหลักธรรมทางศาสนา ถ้าคนในสังคมประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมอยู่เสมอก็จะมีส่วนช่วยเสริมสร้างพัฒนาสังคมให้มีความสงบร่มเย็นมากขึ้น ดังนั้น หลักปฏิบัติระดับโลกียะจึงมีจุดประสงค์เพื่อการเข้าถึงจุดมุ่งหมายในขั้นแรกหมายถึงชีวิตที่ยังเกี่ยวข้องกับทรัพย์สมบัติทางโลก (ยังมีกิเลสหนา) ชีวิตที่บรรลุเป้าหมายในระดับสังคม คือ เป็นผู้มีความสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง สง่างาม ไร้โรคภัยไข้เจ็บตลอดจนมีอายุยืน เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม มีสถานภาพดี มีชื่อเสียงเกียรติยศพร้อมด้วยบริวารทรัพย์สมบัติ

๒. การปฏิบัติในระดับโลกุตระ คือ หลักการพัฒนาจิตระดับสูงหรือหลักวิธีการกำจัดความโลภภายใน ในพุทธปรัชญาเถรวาทมีกระบวนการกำจัดความโลภภายในหรือการกำจัดกิเลสภายในจิตใจอย่างละเอียดเรียกว่า ไตรสิกขา เป็นขั้นตอนการเรียนรู้พัฒนาจิต คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลเป็นเครื่องมือกำจัดความทุจริต ทางกาย และวาจา สมาธิเป็นเครื่องมือกำจัดตัณหาอันเกิดจากความอยาก และปัญญาคือเครื่องมือกำจัดทิฏฐิ อันเกิดจากความเห็นผิด หลักปฏิบัติระดับโลกุตระถือเป็นการบรรลุเป้าหมายสูงสุดเป็นสภาพความหลุดพ้นแห่งจิตจากการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา เป็นสภาพที่มีอิสรภาพแห่งจิต มีสันติ และความสุขอย่างสูงสุด ที่เกิดจากความรู้แจ้งเห็นจริง โลกและชีวิต มีสภาวะจิตมั่นคงไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรม ด้วยการมีจิตมั่นคงผ่องใส เบิกบาน เป็นสุขและสะอาดบริสุทธิ์ได้ตลอดทุกเวลาวิถีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ฉะนั้นหลักการปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะมุ่งให้ผู้ปฏิบัติหลีกเลี่ยงจากโลกีย์ คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนความวุ่นวายแก่โลกส่งเสริมให้เกิดสันติธรรมและความผาสุกแก่มวลมนุษยโลก

บทที่ ๓

ทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์

ในระบบปรัชญาตะวันตกที่ผ่านมา มีมากมายหลายระบบ และแต่ละระบบก็พยายามตอบปัญหาเรื่องความจริงสูงสุด หรือความจริงแท้ของจักรวาล (Ultimate reality) ซึ่งเป็นปัญหาของอภิปรัชญา แต่ก็ไม่มีใครเห็นพ้องต้องกัน ต่างคนต่างก็คิดสร้างระบบปรัชญาของตนขึ้นมา เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็มักมีคนพวกหนึ่งเห็นว่าการค้นหาความจริงสูงสุดไม่มีประโยชน์ เพราะไม่มีใครคิดตรงกัน เราไม่สามารถตัดสินใจได้ว่า อะไรจริง อะไรถูก อะไรผิด หามาตรฐานหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตรงกันไม่ได้ นักคิดกลุ่มนี้จึงคิดว่าถ้าเช่นนั้นก็ป่วยการ จะไปค้นหาว่าความจริงแท้คืออะไรแน่ แต่ควรหาทางยุติปัญหาและข้อโต้แย้งเหล่านี้จะเหมาะกว่า เนื่องจากคิดไปก็ไม่มีจุดจบ นักคิดกลุ่มนี้คือพวกปฏิบัตินิยม นักปรัชญาปฏิบัตินิยมได้พยายามตีความ ความคิดที่มีมาแต่ละปัญหาโดยใช้วิธีการทางปฏิบัติและเหตุผลที่เกิดขึ้นเป็นหลักแทน

ปรัชญาปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาสมัยใหม่ต่อกับสมัยปัจจุบันเป็นความคิดที่แพร่หลายในสหรัฐอเมริกา เมื่อเรากล่าวถึงปรัชญาอเมริกันก็มักจะหมายถึงปรัชญาปฏิบัตินิยม (แม้ว่าปรัชญาปฏิบัตินิยมจะไม่ใช่ปรัชญาสำนักเดียวในสหรัฐอเมริกาก็ตาม) ระบบความคิดปรัชญาในสหรัฐอเมริกาคือการปฏิวัติความคิดเก่าของยุโรป ปรัชญาปฏิบัตินิยมจะแทรกซึมเข้าไปในระบบความคิดและวัฒนธรรมของคนอเมริกันทุกระดับ ทั้งนี้จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ไม่ว่าจะมีความคิดทางการเมือง การศาล เศรษฐกิจ สังคม คุณค่า และการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากสมัยอพยพมาจากยุโรปและเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศสหรัฐอเมริกาในปัจจุบันคนเหล่านั้นต้องค้นหาทางต่อสู้กับสภาพแวดล้อมเพื่อความอยู่รอดของตน ต้องปรับความคิดเห็น ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ที่ต้องเผชิญ แนวความคิดที่รับมาจากยุโรปอาจจะเข้าไม่ได้กับสภาพของคนอเมริกันในขณะนั้นก็เป็นได้*

ถ้าคุณย้อนกลับไปในอเมริกาสมัยเมื่อประธานาธิบดีโทมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) ประกาศ Declaration of Independence ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ นั้น ถือได้ว่าเป็นก้าวแรกของคนอเมริกันที่ก้าวไปสู่ปรัชญาแห่งเสรีภาพนอกจากเจฟเฟอร์สันแล้วยังมีเอเมอร์สัน (Emerson)

---

*ประทุม อังกูร โรหิต, ปรัชญาปฏิบัตินิยม : รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

และวิทแมน (Whitman) ที่ถือได้ว่าเป็นบุคคลสำคัญของแนวความคิดแบบประชาธิปไตย แนวความคิดของบุคคลดังกล่าวได้รับการปรับปรุงและต่อเติมในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยนักปรัชญาที่สำคัญ คือ วิลเลียม เจมส์ (William James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ปรัชญาปฏิบัตินิยมนี้บางทีก็เรียกว่า Instrumentalism หรือ ไม่ก็ Experimentalism ในหนังสือของคานท์ (Immanuel Kant) เรื่อง The Moral Law คานท์แบ่งคำว่า Pragmatic ออกจากกันดังนี้คือ คำว่า Practical ใช้กับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมซึ่งเขาถือว่าเป็นสิ่งที่มีความก่อนประสบการณ์ (A priori) ส่วนคำว่า Pragmatic ใช้กับกฎเกณฑ์ทางศิลปะและเทคนิคต่างๆ ด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งมีรากฐานจากประสบการณ์^{๑๖}

แม้ว่าเราจะถือว่าปรัชญาปฏิบัตินิยมเป็นปรัชญาสมัยปัจจุบัน แต่ก็มีนักวิจารณ์บางคนมีความเห็นว่าถ้าเราศึกษาความคิดของนักปรัชญากรีกโบราณและนักปรัชญาสมัยใหม่บางคนอาจทำให้ตีความได้ว่า ความคิดของนักปรัชญาเหล่านั้นจะเป็นต้นเค้าของปรัชญาปฏิบัตินิยมได้ นักปรัชญาดังกล่าวได้แก่ เฮราคลิตุส (Heraclitus) พวกโสฟิสต์ (Sophists) ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) และ โอกุสต์ กองต์ (Auguste Comte) เป็นต้น

๓.๑ แนวคิดที่เป็นต้นเค้าของปรัชญาปฏิบัตินิยม

๓.๑.๑ เฮราคลิตุส (Heraclitus)

เฮราคลิตุสเกิดเมื่อใดไม่ทราบแน่ชัด แต่ประมาณกันว่าระหว่าง ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล เป็นบุตรของตระกูลที่มีชื่อเสียงแห่งเมืองเอเฟซุส (Ephesus) เรารู้ทัศนะของเฮราคลิตุสจากงานเขียนบางส่วนของเขาที่เหลืออยู่และจากนักปรัชญาท่านอื่นที่เขียนอ้างถึงเขา เช่น เปลโต และอริสโตเติล เป็นต้น ส่วนความคิดที่สำคัญของเฮราคลิตุสที่เห็นได้ชัด คือ เรื่องการเปลี่ยนแปลง และการแปรสภาพ (Changing and becoming) ของสรรพสิ่ง เฮราคลิตุสเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงและการแปรสภาพเท่านั้นที่เป็นจริง ทุกสิ่งในจักรวาลเปลี่ยนแปลงไปสู่แบบและรูปร่างใหม่ๆ ตลอดเวลา ไม่มีสิ่งใดหยุดนิ่ง ไม่มีสิ่งใดตายตัว ไม่มีสิ่งใดคงสภาพอยู่เช่นเดิม การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ลักษณะภายนอกของสิ่งต่างๆ ที่เรารับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสไม่ใช่ความจริงแท้ (Reality) โดยปกติคนมักเชื่อว่าสิ่งต่างๆ มีความคงที่อยู่อย่างน้อยก็บางขณะ เช่น กงที่ในระยะเวลานึงชั่วโมง หรือหนึ่งปี เป็นต้น แต่สำหรับ เฮราคลิตุส ไม่มีอะไรที่คงที่เหมือนเดิม

^{๑๖}John Dewey, *Philosophy and Civilization*, (Gloucester : Peter Smith, 1968), p. 13-34.

^{๑๗}Sheldon P. Peterfreund and Theodore C. Denise, *Contemporary Philosophy and Its Origins* (New York : D. Van Nostrand Company, Inc., 1976).

การปรากฏตัวของสิ่งต่างๆที่เราเห็นว่าคงที่ถาวรนั้นก็เนื่องมาจากสิ่งที่ไหลเข้าไปในสิ่งนั้นมีจำนวนเนื้อหาสาระเท่ากับสิ่งที่ไหลออก

สิ่งทั้งหลายไม่เพียงแต่เปลี่ยนแปลงจากขณะหนึ่ง ไปสู่อีกขณะหนึ่งเท่านั้น แม้ในขณะเดียวกันก็เป็นทั้งสิ่งเดียวกันและไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ความเป็นและความเป็นโดยฉับพลันทันที ในขณะเดียวกันนั้นแหละคือความหมายของคำว่า การแปรสภาพ^๔

บางคนมีทัศนะว่าการเปลี่ยนแปลงและการแปรสภาพมีรูปเพียงสองสถานะคือการ เริ่มต้น และการสิ้นสุด เช่น กลางวันกับกลางคืน เด็กกับคนแก่ แต่เฮราคลิตุสได้ชี้ให้เห็นอีกว่ายังมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากกลางวันค่อยๆ กลายเป็นกลางคืน หรือจากเด็กค่อยๆ เจริญเติบโตขึ้นจนกลายเป็นคนแก่และตายในที่สุด ผู้วิจัยเห็นว่าในความคิดของเฮราคลิตุสนั้น ความจริงแท้ของโลกไม่ได้เป็นสาระ (Substance) ที่คงที่ แต่เป็นกระบวนการไหล (Flux) เหมือนกระแสน้ำในแม่น้ำที่ไหลอยู่ตลอดเวลา ดังที่เฮราคลิตุสกล่าวว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะก้าวลงไปใต้มันน้ำสายเดียวกันได้สองครั้ง^๕ เพราะเมื่อเราก้าวเท้าลงไปแล้วกระแสน้ำก็ไหลผ่านเลยไป กระแสน้ำที่ไหลผ่านมาใหม่ก็มีใช้กระแสน้ำเดิมอีกความคิดของเฮราคลิตุสเรื่องการเปลี่ยนแปลงและการแปรสภาพนั้นเป็นสิ่งที่นักปรัชญาปฏิบัตินิยมต่างก็เห็นพ้องด้วยเป็นอย่างยิ่ง

๓.๑.๒ พวกโสฟิสต์ (The Sophists)

พวกโสฟิสต์เป็นกลุ่มนักคิดในเอเธนส์ราวๆ ๔๐๐ ปีก่อนคริสตกาล พวกโสฟิสต์ไม่ใช่ นักปรัชญาในสายตาของเพลโตและนักปรัชญาบางคน คำสอนของพวกโสฟิสต์ไม่ได้เป็นระบบเหมือนนักปรัชญากรีกที่สำคัญๆ ในสมัยนั้น คำสอนส่วนใหญ่เน้นทางปฏิบัติ มิได้มุ่งแสวงหาความเป็นจริงเกี่ยวกับจักรวาล อาชีพของพวกโสฟิสต์ คือ สอนให้ประชาชนในเอเธนส์ของเขาก้าวเข้าไปสู่ตำแหน่งต่างๆ ในรัฐ พวกเขาสอนโดยคิดค่าเล่าเรียนซึ่งสังคมกรีกในสมัยนั้นถือว่าเป็นสิ่งไม่ดีเพราะในเอเธนส์ยุคนั้น ไม่มีใครสอนโดยเก็บค่าเล่าเรียนมาก่อน จึงทำให้มองเห็นไปว่าการสอนคือย่ำค่าลง กลายเป็นการค้าเพื่อเงิน อย่างไรก็ตามพวกโสฟิสต์ก็มีส่วนทำให้คนสนใจในการศึกษา และได้แย้งกันในเรื่องต่างๆ มากขึ้น

พวกโสฟิสต์ต่างจากนักปรัชญากรีกกระยะแรกๆ ตรงที่หันมาสนใจตัวมนุษย์และอารยธรรมของมนุษย์มากกว่าสนใจจักรวาลซึ่งเป็นเรื่องนอกตัว ดังคำกล่าวของโสโพลีตีส (Sophocles) ที่ว่า

^๔ คับบิว ที สเตซ, ปรัชญากรีก, แปลจาก A Critical History of Greek Philosophy โดย ปรีชา ช้างขวัญยืน, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๔๐.

^๕ Kathleen Freeman, Ancilla to The Pre-Socratic Philosophers ; A Complete Translation of the Fragments in Diels (Oxford : Basil Blackwell, 1947), p. 33.

สิ่งอัศจรรย์ในโลกมีมากมาย แต่ไม่มีอะไรจะอัศจรรย์มากไปกว่ามนุษย์^๖ เพราะมนุษย์เป็นสิ่งที่รู้สำนึกตัวเอง ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่ง คือวิธีการหาความรู้ นักปรัชญากรีกโบราณส่วนใหญ่ใช้วิธีนิรนัย (Deduction) กล่าวคือ หลังจากหาเหตุผลทั่วไปอันเป็นกฎพื้นฐานได้แล้วก็ใช้กฎนั้นอธิบายปรากฏการณ์เฉพาะอื่นๆ ต่อไป ส่วนพวกโสฟิสต์จะพยายามหาข้อมูลและข้อสังเกตต่างๆ มารวบรวมเอาไว้และจากข้อมูลที่รวบรวมได้นี้ก็เสนอข้อสรุปออกมา บ้างก็เป็นทฤษฎี บ้างก็เป็นไปในเชิงปฏิบัติ เนื่องจากในคลังข้อมูลเหล่านั้นประกอบด้วยความเห็นความเชื่อที่ต่างกัน จึงอาจมีข้อสรุปที่เป็นความรู้เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตหรือลักษณะสังคมที่แตกต่างกันออกไปบางทีข้อสรุปที่ได้มาอาจไม่เป็นความรู้ที่แน่นอนตายตัวใดๆ เลยก็อาจเป็นได้ วิธีการของพวกโสฟิสต์อาจเทียบได้กับวิธีอุปนัย (Induction) ของฟรานซิส เบคอนในเวลาต่อมานั่นเอง

อย่างไรก็ตามมีข้อที่พึงสังเกตประการหนึ่ง คือ ข้อสรุปเชิงปฏิบัติของพวกโสฟิสต์นั้นมิได้เป็นไปเพื่อสร้างความจริงแบบปรนัยหรือแบบวัตถุวิสัย (Objective truth) ข้อนี้ต่างจากนักปรัชญากรีกในสมัยเดียวกัน ที่พยายามแสวงหาความจริงเกี่ยวกับจักรวาลในลักษณะที่เป็นปรนัย จุดมุ่งหมายของพวกโสฟิสต์ คือสอนเรื่องต่างๆ ที่เป็นความต้องการของคนทั่วไป เช่น ไวยากรณ์ การตีความบทประพันธ์ศาสนา แต่ที่สำคัญที่สุด คือวาทวิทยา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตการเมือง ในยุคนั้น พวกโสฟิสต์ที่สำคัญคนหนึ่งซึ่งจะยกมากล่าวเป็นตัวอย่างในที่นี้ คือโปรทาโกรัส (Protagoras)

๓.๑.๓ โปรทาโกรัส (Protagoras)

โปรทาโกรัสแห่งอับเดรา (Abdera) มีชีวิตระหว่างปี ๔๘๐-๔๑๐ ก่อนคริสตกาล โดยประมาณ เชื่อกันว่าเขาได้เดินทางเข้ามาในเอเธนส์ตอนกลางของศตวรรษ ความคิดของโปรทาโกรัสเป็นที่รู้จักกันดีในปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่เรารู้คำสอนของเขาจากงานของเพลโตในเรื่องโปรทาโกรัส ซึ่งแทบจะกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้ เป็นภาพสะท้อนความคิดของโสฟิสต์ผู้นี้ อย่างเต็มที่เขาเป็นเจ้าของวลีที่ว่า มนุษย์เป็นเครื่องวัดทุกสิ่ง ในสิ่งที่ถือว่าเป็น และในสิ่งที่ไม่เป็นที่ไม่เป็น ข้อความนี้เพลโตตีความว่า ความรู้ขึ้นกับผู้รู้แต่ละคนกล่าวคือ มนุษย์ ที่กล่าวถึงในที่นี้หมายถึงปัจเจกชนมิใช่มนุษย์โดยส่วนรวมหรือชุมชน คนแต่ละคนเป็นมาตรฐานของสิ่งที่เป็นจริงต่อตัวเขาเอง สิ่งปรากฏต่อประสาทสัมผัสของใครย่อมเป็นจริงสำหรับบุคคลนั้น เช่น เมื่อคนหนึ่งกล่าวว่าวันนี้อากาศเย็น และอีกคนหนึ่งกล่าวว่าวันนี้อากาศอบอุ่น อากาศเย็นย่อมเป็นจริงต่อประสาทสัมผัสของคนแรก และอากาศอบอุ่นย่อมจะเป็นจริงต่อประสาทสัมผัสของคนหลัง และไม่มี ความ

^๖Antigone, 332 ff. quoted in Frederick Copleston, S.J., A History of Philosophy Vol. I Part I (Garden City : Image Books, 1962), p. 102.

จำเป็นต้องโต้แย้งกันในเรื่องนี้อีกต่อไป ข้อความของโปรทาгорัสที่กล่าวมานี้ เท่ากับการยอมรับว่า การรับรู้ทางผัสสะ (Sense-perception) แต่ละครั้งถือได้ว่าเป็นการเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงที่มนุษย์ สามารถมีได้อย่างใกล้เคียงที่สุด

จอห์น คิวอี้ (John Dewey) ซึ่งเป็นนักปรัชญาปฏิบัตินิยมที่สำคัญคนหนึ่ง มีความคิด เช่นเดียวกับเฮราคลิตุสและโปรทาгорัสเรื่องการเปลี่ยนแปลงและการแปรสภาพ แต่คิวอี้ไม่ยอมรับ ว่าการรับรู้ทางผัสสะของคนแต่ละคนเป็นความรู้ที่แท้จริง เขาถือว่าสมมติฐานใดก็ตามที่ทดสอบได้ ด้วยการทดลองจึงจะเป็นการเข้าถึงความรู้ที่ใกล้เคียงที่สุดและวิธีนี้เองเป็นวิธีที่เหมาะสมสำหรับทุกคน เพราะการทดลองไม่ใช่ประสบการณ์ของคนใดคนหนึ่ง โดยเฉพาะ แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่ ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมได้ สำหรับคิวอี้ นั้น จิตของสังคม (Social mind) ที่มีความสามารถในการ ทดลองเป็นเครื่องวัดทุกสิ่งมีใช้คนแต่ละคนในแง่ที่เราจะเห็นว่าคิวอี้ขยายความคิดของโปรทาгорัส ให้กว้างออกไป ถึงแม้ว่าคิวอี้จะมีได้กล่าวไว้ตรงๆ ก็ตาม

๓.๑.๔ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon)

เบคอนเป็นลูกขุนนางอังกฤษบิดาและมารดาเขาเป็นคนที่มีความรู้ทางการเมืองและสังคม ระดับสูง มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ. ๑๕๖๑-๑๖๒๖ เบคอนได้เขียนหนังสือที่สำคัญในการปฏิวัติวิธีหา ความรู้ของมนุษย์ที่มีชื่อเสียงเล่มหนึ่งคือ NOVUM ORGANUM ในหนังสือเล่มนี้เบคอนชี้ให้เห็นว่า ความรู้ทั้งหลายที่มีมาแต่อดีตจนกระทั่งถึงสมัยของเขาเป็นลักษณะการยอมรับความคิดหรือความรู้ เดิมแทนที่จะเป็นวิธีการสำรวจค้นคว้าซึ่งจะทำให้ได้ความรู้ใหม่ เบคอนให้ความคิดเห็นว่ามนุษย์นั้น เหมือนกับแมงมุมที่สร้างใยจากสิ่งที่มีอยู่ในตัวเอง รอบๆ ตัวมนุษย์มีแต่ความคิดความเชื่อที่เรียบ เรียงและจัดระเบียบไว้แล้ว แต่ถ้าพิจารณากันอย่างจริงจังจะพบว่าบางความคิดยังเป็นสิ่งที่ผิดพลาด และปราศจากคุณค่า ทั้งนี้เนื่องมาจากความคิดเหล่านั้น เป็นสิ่งที่เราสร้างขึ้นมาจากจินตนาการที่ไม่ เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับโลกภายนอกเบคอนเห็นว่าระบบการหาความรู้ควรอยู่ในรูปการสำรวจ ค้นคว้าศึกษาธรรมชาติด้วยการทดลอง ถ้าทำได้เช่นนี้มนุษย์จะสามารถละทิ้งความคิดความเชื่อเก่าๆ ที่ยอมรับกันมาแบบฝังหัวได้ เบคอนเสนอวิธีการเข้าถึงความรู้โดยให้ละทิ้งตรรกวิทยาของ อริสโตเติลซึ่งเป็นวิธีการหาความรู้แบบเก่าที่เรียกว่าตรรกวิทยานิรนัย และหันมาใช้ตรรกวิทยาแบบ ใหม่หรือที่เรียกกันว่าตรรกวิทยาอุปนัยแทน วิธีการหาความรู้แบบอุปนัยคือวิธีที่เริ่มจากการสังเกต สิ่งต่างๆด้วยประสบการณ์ รวบรวมข้อเท็จจริงเฉพาะหน่วย เพื่อสรุปความเป็นจริงทั่วไป^๑ วิธีการนี้ เป็นพื้นฐานของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในเวลาต่อมา

^๑Francis Bacon, *Novum Organum Book I*, (Chicago : The Great Books Foundation, 1955), p. 10.

ในหนังสือเล่มหนึ่งของเบคอนเรื่อง NEW ATLANTIS เบคอนได้เสนอความคิดทางวิทยาศาสตร์อีกแห่งหนึ่งซึ่งอาจตีความได้ว่าเป็นแนวทางของปรัชญาปฏิบัตินิยมในปัจจุบัน ได้นั้นคือการใช้วิทยาศาสตร์ในฐานะเป็นทางนำไปสู่การจัดการด้านสังคม ในหนังสือเล่มนี้ ผู้เล่าเรื่องกับเพื่อนหลงทางในทะเลและได้ไปพบดินแดนแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่มีใครรู้จัก ในมหาสมุทรแปซิฟิกได้ ในดินแดนนี้ผู้เล่าเรื่อง ได้พบเห็นระเบียบและวิธีการปฏิบัติต่างๆ ที่ยังไม่มีสังคมใดในโลกนำไปใช้ เขาได้เห็นการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ช่วยในการเพาะปลูกพืชผักต่างๆ การปกครองของประเทศ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและปรองดองกัน ครอบครัวยังมีความมั่นคง ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นจะถูกเก็บไว้เป็นความลับ ทุกๆปีจะมีการส่งคนออกไปทั่วโลกเพื่อนำเอาความรู้ของประเทศต่างๆกลับมา ดังนั้นความรู้ใหม่ๆ และความสำเร็จของชนชาติต่างๆ จะถูกเก็บรวบรวมไว้ในดินแดนนี้ แต่ประเทศอื่นจะไม่มีทางนำความรู้ไปจากดินแดนนี้ได้ ในหนังสือเล่มนี้เบคอนได้เสนอความคิดเกี่ยวกับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนาประเทศ ดินแดนที่เขากล่าวถึงนี้เป็นดินแดนในอุดมคติสำหรับนักวิทยาศาสตร์ที่อุทิศตนแก่การวิจัยและการสร้างสรรค์ทางวิทยาศาสตร์^๔ ความรู้ที่ได้มาโดยนักวิจัยทั้งหลาย จะเก็บรวบรวมบันทึกเก็บไว้ และงานด้านวิทยาศาสตร์ของชาติ ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีแผนงานร่วมกัน ดินแดนที่เบคอนกล่าวถึงนี้เป็นดินแดนในอุดมคติสำหรับนักวิทยาศาสตร์ที่อุทิศตนเพื่อการวิจัยและการสร้างสรรค์ทางวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง

ผู้วิจัยเห็นว่าในการเล่าเรื่องที่เป็นจินตนาการเช่นนี้เบคอนก้าวไปไกลเกินกว่าคนในศตวรรษเดียวกันมาก จากผลงานของเขาทำให้เราได้พบความคิดสองประการที่เป็นการกรุยทางไว้สำหรับปรัชญาปฏิบัตินิยมนั่นคือ วิธีการหาความรู้แบบอุปนัย และ การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และข้อสรุปที่ได้จากการทดลองเป็นทางนำไปสู่การจัดการทางสังคม กล่าวคือความรู้ที่ได้นั้นต้องนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

และนักปรัชญาปฏิฐานนิยมที่สำคัญอีกท่านหนึ่งคือ โอกุสต์ กองต์ (Auguste Comte) ที่มีทรรศนะทางอภิปรัชญาใกล้เคียงกับปรัชญาปฏิบัตินิยม คือให้ความสำคัญเกี่ยวกับสังคม ความก้าวหน้าของสังคม

๓.๑.๕ โอกุสต์ กองต์ (Auguste Comte)

รากฐานของปรัชญาปฏิบัตินิยมที่สำคัญอีกรากฐานหนึ่ง คือความคิดของนักปรัชญาปฏิฐานนิยม (Positivist)^๕ ชาวฝรั่งเศสที่มีชื่อว่า โอกุสต์ กองต์ (ค.ศ. ๑๗๘๘-๑๘๕๗) กองต์ได้รับการศึกษา

^๔Frank Pierrepont Graves, Great Educators of Three Centuries ; Their work and Its Influence on Modern Education (New York : The Macmillan Company, 1933), p. 15.

^๕Comte, Auguste. Positive Philosophy, (New York : AMS Press, 1974), P. 32.

ที่ Ecole Polytechnique เขาเป็นคนที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางด้านปฏิฐานนิยมในยุคนั้น กองต์เสนอความคิดที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับวิวัฒนาการความจริงก้าวหน้าของมนุษย์ว่าเป็นไปตามลำดับขั้น ๓ ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ ๑ คือขั้นเทววิทยา (Theological) มนุษย์จะเชื่อในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติว่าเป็นสาเหตุของปรากฏการณ์ต่างๆ ความคิดของมนุษย์ในระดับนี้ไม่สามารถเข้าใจกฎต่างๆ แต่จะยึดเอาอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นหลักแทน

ขั้นที่ ๒ คือขั้นอภิปรัชญา (Metaphysical) เป็นขั้นที่พัฒนาสูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง มนุษย์จะเปลี่ยนความเชื่อจากสิ่งเหนือธรรมชาติ มาเชื่อในสภาวะบางอย่าง ซึ่งอาจจะเป็นพลังที่เป็นนามธรรม หรือสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติว่าเป็นที่มาหรือสาเหตุของปรากฏการณ์ต่างๆ

ขั้นที่ ๓ คือขั้นปฏิฐาน (Positive) ขั้นนี้เป็นขั้นที่พัฒนาสูงสุด มนุษย์จะแสวงหากฎสูงสุดของจักรวาล ที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ การพัฒนาในลำดับขั้นนี้ มนุษย์จะรู้ตระหนักเกี่ยวกับกฎธรรมชาติ และรู้ว่าสิ่งต่างๆ มีความสัมพันธ์กัน โดยมีกฎควบคุมความสัมพันธ์เหล่านั้นและสิ่งนี้คือโครงสร้างที่แท้จริงของจักรวาล และวิทยาศาสตร์จะเปิดเผยให้เราู้ความจริงข้อนี้^{๑๐}

ปรัชญาปฏิบัตินิยมมีทัศนะใกล้เคียงกับกองต์ในด้านอภิปรัชญา คือการปฏิเสธสภาวะที่คงที่ในขั้นสุดท้ายของวิวัฒนาการ และยอมรับกฎทั่วไปที่แน่นอนตายตัวเป็นตัวควบคุมสังคม การเมือง และจักรวาล ความสนใจใคร่รู้ร่วมกัน อีกประการหนึ่งของปรัชญาปฏิบัตินิยมกับกองต์ก็คือความสนใจเกี่ยวกับสังคม กองต์ถือว่าชีวิตและการศึกษาเกิดขึ้นในกระบวนการทางสังคม ความคิดเช่นนี้เราจะพบได้ในปรัชญาการศึกษาของคิวอี้ แต่คิวอี้ก็แตกต่างจากกองต์ในบางแง่ กล่าวคือถ้าพิจารณาสมมติฐานของกองต์ ผู้วิจัยเห็นว่ากองต์เชื่อในความก้าวหน้าของสังคมและจักรวาลว่าต้องเป็นไปตามลำดับขั้นทั้งสาม และความก้าวหน้าในขั้นสุดท้าย เป็นสิ่งต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ส่วนคิวอี้เห็นว่า ถึงแม้เราจะสามารถใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์ในกิจการต่างๆ ของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และชีวิตในสังคมจะเจริญขึ้น แต่ความก้าวหน้าไม่มีทางรับประกันได้ว่า จะต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นสิ่งเดียวที่มนุษย์สามารถกระทำได้ คือการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่างๆ และใช้สติปัญญาของตนจัดการกับสถานการณ์นั้น เพื่อทำให้เกิดความก้าวหน้าขึ้นมา แต่ในขณะเดียวกันเราก็ไม่อาจคาดหมายหรือทำนายว่าความสำเร็จในอนาคตจะต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

จากแนวความคิดของนักปรัชญากรีกโบราณที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานี้นำจะเป็นต้นเค้าของปรัชญาปฏิบัตินิยมได้ไม่มากนักน้อย ในข้อ ๓.๒ ผู้วิจัยจะได้อธิบายความหมายและวิธีการของปฏิบัตินิยม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๑๐} August Comte, *Positive Philosophy*, (New York : AMS Press, Inc., 1974), p. 26.

๓.๒ ความหมายและวิธีการของปฏิบัตินิยม

คำว่า ปฏิบัตินิยม มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Pragmatism ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า Pragma ในภาษากรีก หมายถึง การกระทำ (Act) และ สิ่งที่ทำแล้ว (Thing done) จากคำนี้ก็มีความว่า ปฏิบัติ (Practice) และ เชิงปฏิบัติ (Practical) ตามมา เพ็ริชเป็นคนแรกที่น่าคำว่า ปฏิบัตินิยม มาใช้ในวงการปรัชญา ในตอนแรกเพ็ริชใช้คำนี้กับกรณีเฉพาะที่เกิดขึ้นจริงเท่านั้นมิได้เป็นหลักการสากลหรือเป็นทฤษฎีทางปรัชญาแต่อย่างใด เพ็ริชมีความเห็นว่า ความแตกต่างกันทางความคิดของคนเรานั้น แท้ที่จริงคือความแตกต่างกันในทางปฏิบัตินั่นเองการคิดเรื่องใดให้แจ่มแจ้งจึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงผลที่จะได้รับในทางปฏิบัติด้วยความคิดของเพ็ริชดังกล่าวไม่มีใครสนใจจนกระทั่งเจมส์ไปร่วมประชุมที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนียในปี ค.ศ. ๑๘๘๘ และได้หยิบยกหลักปฏิบัตินิยมนี้ขึ้นมาเสนอที่ประชุม โดยประยุกต์กับศาสนาคริสต์นิกายเริ่มแพร่หลายและเป็นที่รู้จักกันในวารสารทางปรัชญา

วิธีการแบบปฏิบัตินิยมเป็นวิธีการเบื้องต้นในการยุติข้อโต้แย้งทางอภิปรัชญาซึ่งอาจจะไม่มีวันรู้จบได้ เช่น โลกเป็นหนึ่งหรือหลายหลาก ถูกกำหนดหรือเป็นอิสระ เป็นวัตถุหรือเป็นจิต ฯลฯ ความคิดเหล่านี้เพียงความคิดใดความคิดหนึ่งอาจไม่พอสำหรับอธิบายโลกได้ และการโต้แย้งกันในเรื่องดังกล่าวนี้ก็ไม่มีความยุติการใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยมในเรื่องเหล่านี้ ได้แก่ การตีความคิดแต่ละความคิดโดยการโยงไปสู่ผลในทางปฏิบัติ ถ้าความคิดหนึ่งเป็นจริงกว่าอีกความคิดหนึ่ง แสดงว่าต้องมีความแตกต่างกันบางอย่างเกิดขึ้นในทางปฏิบัติ ถ้าไม่พบความแตกต่างกัน ในการดูผลทางปฏิบัติ ความคิดทั้งหลายเหล่านั้นก็เป็นเรื่องเดียวกัน และก็เป็นเวลาเสียเวลาไปโดยเปล่าประโยชน์ในการโต้แย้งกัน ดังนั้น เมื่อใดก็ตามที่การโต้แย้งกันเป็นไปอย่างเข้มข้นและอาจจริงอาจเท็จ เราควรจะแสดงให้เห็นว่ามันมีผลที่แตกต่างกันอย่างไร เมื่อนำมาปฏิบัติ สิ่งนี้จะชี้บอกได้ว่า ใครถูกใครผิดการใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยมทำให้เห็นว่าปัญหาปรัชญาที่โต้แย้งกันเป็นจำนวนมากได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายไป เมื่อนำเอาปัญหาที่โต้แย้งกันนั้นมาทดสอบอย่างง่ายๆ ด้วยการโยงไปสู่ผลที่จะเกิดขึ้นในที่สุดจะพบว่าไม่มีความแตกต่างกันเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นความจริงนามธรรมเพราะความจริงนามธรรมเหล่านั้น ไม่สามารถแสดงตนเองออกมา ให้ประจักษ์ชัดว่า เมื่อใช้กับข้อเท็จจริงที่เป็นรูปธรรมแล้วให้ผลต่างกันอย่างไรบ้าง

ถ้าพิจารณาโดยส่วนรวม ปฏิบัตินิยมเป็นแนวความคิดที่คล้ายกับลัทธิประสบการณ์นิยม กล่าวคือ สนใจสิ่งที่ทดสอบได้ด้วยประสาทสัมผัส เน้นเรื่องข้อเท็จจริง และมุ่งไปที่การกระทำ นักปรัชญาปฏิบัตินิยมมักจะหันหลังให้กับการถอดความจริงนามธรรมจากสิ่งเฉพาะ ไม่นิยมการหาเหตุผลด้วยวิธีก่อนประสบการณ์ และไม่หาหลักการที่ตายตัว และสิ่งที่ดูเหมือนหนึ่งเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ ธรรมชาติของปฏิบัตินิยมจึงค่อนข้างจะแย้งกับพวกจิตนิยมและเหตุผลนิยม แต่ลัทธิปฏิบัตินิยมก็มีได้เสนอระบบความคิดระบบใดระบบหนึ่ง โดยเฉพาะออกมา ทั้งนี้เพราะว่าปฏิบัตินิยมเป็นเพียงวิธีการ

เท่านั้น แต่สิ่งสำคัญของวิธีการนี้ในวงการปรัชญาก็คือได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติบางอย่างของปรัชญา นั่นคือ ลดความเป็นนักเหตุผลนิยมที่รุนแรงลง ทำให้วิทยาศาสตร์และอภิปรัชญาเข้ามาใกล้กันมากขึ้น กล่าวคือ ทฤษฎีต่างๆ ในวิทยาศาสตร์ที่อธิบายโลกและจักรวาล ได้ถูกนำมาใช้เป็นวิธีที่จะเข้าใจความเป็นจริง ซึ่งตามธรรมชาติของปฏิบัตินิยม การเข้าใจความจริงมิใช่การหาความจริงสูงสุดหรือความจริงที่สมบูรณ์ ปฏิบัตินิยมจะไม่หยุดอยู่ที่ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง แต่ใช้ทฤษฎีทั้งหลายเป็นเครื่องมือเพื่อเข้าใจโลกธรรมชาติต่อไปเรื่อยๆ พยายามนำความคิดในทฤษฎีต่างๆ มาใช้ในทางปฏิบัติ จึงเห็นได้ว่าไม่มีสิ่งใดใหม่ในปรัชญาปฏิบัตินิยม

นอกจากนั้นปรัชญาปฏิบัตินิยมยังคล้ายกับลัทธินามนิยม (Nominalism) ที่ถือว่าสิ่งสากลไม่ได้มีอยู่จริง แต่เป็นเพียงชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มของสิ่งเฉพาะประเภทนั้น ปฏิบัตินิยมยังคล้ายกับลัทธิประโยชน์นิยม (Utilitarianism) ที่เน้นประโยชน์ซึ่งเป็นผลที่เกิดมาจากการปฏิบัติ ปฏิบัตินิยมยังเข้ากันได้กับลัทธิปฏิฐานนิยม ซึ่งปฏิเสธความคิดเกี่ยวกับสาระที่คงที่ และการถอดความคตินามธรรมในอภิปรัชญา แต่ปฏิบัตินิยมก็ได้เป็นผลของทฤษฎีใด โดยเฉพาะ และไม่มีคำสอนใดหรือลัทธิใดจะเป็นหลักคำประกันความมั่นคงของวิธีการแบบปฏิบัตินิยม ปาปินี (Papini) ซึ่งเป็นนักปรัชญาปฏิบัตินิยมหนุ่มชาวอิตาลีกล่าวว่าปฏิบัตินิยมเป็นความคิดที่อยู่ระหว่างกลางของทฤษฎีต่างๆ เปรียบเสมือนกับทางเดินตรงกลางในโรงแรมซึ่งทอดผ่านห้องต่างๆ เป็นจำนวนมาก ห้องทุกห้องเปิดออกสู่ทางเดินนี้ ท่านอาจพบคนเขียนหนังสือทางสุนทรียศาสตร์ในห้องหนึ่ง อีกห้องหนึ่งเราจะพบคนที่มิศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้ากำลังคุกเข่าสวดมนต์ภาวนาคอพระเจ้า ห้องที่สามเป็นห้องของนักเคมีที่ตื่นกลัวเกี่ยวกับคุณสมบัติของธาตุ ห้องที่สี่มีนักอภิปรัชญากำลังคิดสร้างระบบปรัชญาจิตนิยมในห้องที่ห้ามีนักคิดบางคนกำลังแสดงให้เห็นว่า อภิปรัชญาเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ในห้องแต่ละห้องก็มีนักคิดนักค้นคว้า ที่มีความคิดแตกต่างกันออกไป แต่ทุกคนก็เป็นเจ้าของทางเดินนี้ร่วมกันและเขาเหล่านั้นต่างก็ต้องใช้ทางเดินนี้ซึ่งเป็นทางที่สะดวกที่สุด ถ้าเขาต้องการเข้าหรือออกจากห้องของเขา

๓.๓ ปฏิบัตินิยมเชิงเจตคนิยมของวิลเลียม เจมส์

เจมส์กล่าวว่า ใจว่า เจตนาแห่งความคิดของมนุษย์นั้น มีไว้เพื่อการปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนจบและตลอดเวลา และข้อคิดซึ่งเราถอดออกจากความชัดเจนที่ได้รับมาจากความรู้สึกชุดหนึ่งนั้น ที่แท้แล้วก็ได้ไม่เป็นอะไรมากไปกว่าเป็นเครื่องมืออันจะนำมนุษย์ไปสู่จุดหมายปลายทาง เช่นนี้เราจึงทราบว่า จะต้องทดสอบความคิด โดยการรอให้เห็นผลของการลงใช้มันดูเสียก่อนหรือรออุปฏิกิริยาที่เตรียมรับว่าสำเร็จแค่ไหน

สิ่งที่จริง เป็นเพียงสิ่งที่เหมาะสมไว้ในวิถีทางแห่งการคิด เสมือนหนึ่งความชอบธรรมเป็นสิ่งที่เหมาะสมในความประพฤติของเรา ฉะนั้น แน่ละมันจะต้องเป็นความเหมาะสมไม่ว่าในกรณีใดๆ จะต้องเหมาะสมในขั้นสุดท้าย และเหมาะสมตลอดเวลาด้วย แต่หากว่าความคิดใดผ่านการทดสอบได้ผล ไม่เป็นที่พอใจ เราก็ยังมีเจตจำนงที่จะเชื่อได้อยู่อย่างชอบด้วยเหตุผล หากความคิดนั้นต้องกับความสนใจทางอารมณ์และทางการปฏิบัติ

ในแง่นี้ การกระทำด้วยความสมัครใจ และมีพลังเหนือกว่าการกระทำด้วยเหตุผลและความรู้สึก ฉะนั้น การรับรู้และการคิดมีอยู่ในแง่ของพฤติกรรมเพียงอย่างเดียว ทั้ง ๒ อย่างนี้ จะเป็นผู้ใช้การกระทำเพื่อนมนุษย์จะสามารถจัดการสิ่งต่างๆ ในโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น สำหรับเจมส์แล้ว การวิจัยไม่อาจหยุดอยู่ที่สิ่งที่เราสังเกตเห็นได้โดยตรงเท่านั้น แม้ว่าวัตถุไม่ได้อยู่ตรงหน้าเรา เราก็มีความเชื่อได้โดยไม่คิดเพราะการที่บุคคลเชื่อในทฤษฎีต่างกัมนั้น ก็เพราะเขาได้รับสถานการณ์อันเจียบสงบจากการประจักษ์ โดยผ่านการพิจารณาของตนเอง ดังนั้น เจมส์จึงป้องกันให้กับความเชื่อทางศาสนาและศีลธรรม เพราะความเชื่อเช่นนี้อยู่ในประเภทที่เราไม่อาจที่จะพิสูจน์ได้ว่า จริงหรือเท็จ แม้ว่ามันจะมีอยู่และมีความสำคัญด้วย บนพื้นฐานที่ว่า ความเชื่อทั้ง ๒ นี้มีประโยชน์และเป็นสิ่งจำเป็น สำหรับการกระทำที่เป็นผลสะท้อน จึงได้รับการยอมรับว่าเป็นจริงแม้ว่ามีการเสี่ยงต่อการผิดพลาด ซึ่งการเสี่ยงนี้หลีกเลี่ยงมิได้ เพราะแม้ว่าคนที่ปฏิเสธไม่เชื่อก็เสี่ยงต่อการตัดสินใจในการปฏิเสธเช่นกัน ฉะนั้น จึงจำต้องมีความรับผิดชอบและยอมรับการเสี่ยง โดยการสนับสนุนถึงสิ่งที่อาจเป็น โดยการเลือก และมีความเห็นใจที่จะเชื่อ ด้วยเหตุผลนี้เขาคิดว่าเขาได้ปกป้องและรับประกันความเชื่อทางศาสนาและศีลธรรมแล้ว นั่นคือเขาได้ใส่ ลักษณะแห่งจิตใจ (Spiritualistic) ให้แก่ปฏิบัตินิยมของเขา ซึ่งอยู่ในรูปของ เจตนาธรรมที่จะเชื่อ (The Will to Believe) เขายังเชื่ออีกว่า เขา ได้วางพื้นฐานให้แก่น โนคติทั้งหลายเกี่ยวกับจักรวาล ซึ่งมีพระเจ้าเป็นสัจหนึ่ง ในสัจจำนวนมากมาย พระองค์เป็นสิ่งจำกัดที่อยู่ในเวลาท่ามกลางมนุษย์ในขณะที่พระองค์สร้างมนุษย์พระองค์ก็กำลังสร้างประวัติศาสตร์สำหรับพระองค์เองด้วยพระเจ้าในลักษณะนี้จะสามารถสร้างความต้องการของความสำนึกทางศาสนาและรับประกันความจริงในโลกมนุษย์ อย่งไรนั้น ยังคงไม่อาจเข้าใจได้ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้แล้ว ความเชื่อที่ไม่ให้ผลอะไรเลยนั้น มีคุณค่าทางปฏิบัตินิยมหรือเปล่า

๓.๓.๑ ความสัมพันธ์กันของเจตจำนงนำไปสู่ความเชื่อ

เจมส์กล่าวว่า เจตจำนงของเราสามารถช่วยเหลือหรือขัดขวางปัญญาของเราในการเข้าใจความจริงได้หรือไม่ ในการตอบคำถามนี้ เจมส์ไม่ได้ตั้งใจที่จะเสนอทัศนะว่า เจตจำนงของมนุษย์

สามารถทำให้มันเป็นจริงได้ ความตั้งใจของเขา คือ การทำให้เราเชื่อบางสิ่งบางอย่างของปัญญาที่ประกอบด้วยเหตุผลซึ่งไม่สามารถถูกใครชักจูงได้^{๑๑}

คำถามที่เกี่ยวกับศาสนาโดยเฉพาะล้วนต้องมีหลักฐานประกอบ แต่ถ้าหลักฐานสำหรับการดำรงอยู่ของพระเจ้าขาดหายไปก็ไม่เป็นประโยชน์ แม้ว่าจะมีความเป็นจริงของพฤติกรรมของมนุษย์ เจมส์ได้วางความจริงอันแน่นอนหนาไว้ว่า มนุษย์ผูกมัดในทางศีลธรรมและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับศาสนาเมื่อพิจารณาประเด็นความจริงทางศาสนา นอกจากนี้ปฏิบัตินิยมยอมรับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างความคิดและการกระทำ ทำให้ความเชื่อเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของชีวิตที่ขาดไม่ได้ และสิ่งที่เจมส์ต้องการจะทำคือ การเปิดเผยถึงความเกี่ยวข้องของเจตจำนงซึ่งนำไปสู่ความเชื่อและนำไปสู่การค้นหาคำความจริง

เจมส์กล่าวว่า เจตจำนงนำไปสู่ความเชื่อ เป็นเรื่องที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขที่จำกัดอย่างมาก มนุษย์คนหนึ่งไม่สามารถตัดสินใจอย่างเด็ดขาดที่จะเชื่อบางสิ่งบางอย่างภายใต้บางสถานการณ์ที่บีบคั้น

ประการแรก ก่อนที่จะเชื่อได้ ต้องมีสมมติฐานที่ชัดเจนพอต่อความเชื่อของพวกเราและข้อสมมติฐานจะต้องเหมือนกับว่ามีชีวิตมากกว่าตาย นั่นคือมันต้องเป็นเหมือนสายไฟทำให้เกิดความเชื่อมโยงกับชีวิตของมนุษย์ ถ้าชาวอเมริกันที่นับถือนิกายโปรเตสแตนต์ ถูกถามถึงความเชื่อในมาห์ดี (ผู้นำศาสนาอิสลามที่บุกกรุกเข้าไปในชุกดานและล้อมทหารอังกฤษไว้ที่เมืองคาร์ทุม) สิ่งนี้ไม่สามารถทำความเชื่อมโยงกับเขา และไม่สามารถกระตุ้นความเชื่อถึงทั้งหมด เป็นเพียงแต่ข้อสันนิษฐานที่ตายเท่านั้น

เจมส์ได้แย้งว่าทางเลือกที่แท้จริงต้องการข้อสมมติฐานซึ่งเป็นตัวเลือกที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ทางเลือกต้องสามารถถูกบังคับและไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และมันต้องมีความสำคัญมาก เจตจำนงที่จะเชื่อเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตและการตัดสินใจ ซึ่งทำให้เราต้องเผชิญหน้ากับทางเลือกซึ่งประกอบด้วย ๑) สิ่งที่มีการบังคับเหนือเรา มันไม่สามารถเลือกทางไหนๆได้เลยต้องเลือกทางนี้อย่างเดียว ๒) เป็นทางเลือกของการมีชีวิตอยู่เพราะว่าสมมติฐานทั้งสองล้วนเป็นตัวเลือกที่น่าสนใจและต้องตัดสินใจเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อความอยู่รอด ๓) เป็นทางเลือกที่สำคัญเพราะว่าโอกาสที่จะเลือกมีแค่ครั้งเดียว^{๑๒}

เจมส์กล่าวว่าเจตจำนงของเรามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในชีวิตของเราว่าเป็นความผิดของพวกเราหรือไม่ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ หลักการพื้นฐานของพวกเราที่ว่า ต้องมีความจริงบางอย่าง

^{๑๑}Samuel Enoch Stumpt, *Philosophy : History and Problem*, (Vanderbilt University, 1977), P. 391.

^{๑๒}Ibid, p. 392.

ซ่อนอยู่ และจิตใจของพวกเราคิดถึงมัน เราไม่รู้ได้อย่างไรว่าในโลกนี้มีความจริง เจมส์กล่าวว่า ความเชื่อของเราที่ว่ามันมีความจริง เป็นการยืนยันถึงความกระหายอยากที่จะรู้ และเราเชื่อว่าการทดลองของพวกเราจะเปิดเผยความจริงมากขึ้น และในความปรารถนานี้เรามีความช่วยเหลือของบุคคลและชุมชนรวมอยู่ด้วย

เจตจำนงนำไปสู่ความเชื่อกลายมาเป็นประเด็นที่เจมส์สนใจได้อย่างไร เจมส์กล่าวว่าแต่ละประเด็นของความจริงกลายมาเป็นความเป็นไปได้ เพียงแค่เมื่อเราวางตัวของเราเองไว้ในตำแหน่งที่กล้าที่จะพิสูจน์ความจริงด้วยการกระทำ ถ้าเราละเลยที่จะทำตัวเราให้เป็นนักค้นคว้าทดลอง เราเสี่ยงต่อการสูญเสียความจริง สมมติว่าชายคนหนึ่งต้องการจะรู้ว่าหญิงสาวรักเขาหรือไม่ ให้เราสมมติว่าความจริงเธอรักเขาแต่เขาไม่รู้ ถ้าเขาสมมติว่าเขาไม่รักนั่นคือ เขาไม่มีเจตจำนงที่จะเชื่อว่าเธอรักเขา

เจตจำนงที่จะเชื่อ ไม่จำเป็นต่อการสร้างความรักอย่างมากมายแต่ความเชื่อมีผลกระทบต่อสิ่งที่ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่นถ้าชายหนุ่มต้องการหลักฐานก่อนที่เขาจะสามารถรู้ความจริงเขาจะไม่เคยรู้มันเพราะว่าหลักฐานที่เขามองหาจะมีอยู่หลังจากเมื่อเขามีเจตจำนงที่จะเชื่อว่ามันเป็นความจริง ในกรณีนี้เจตจำนงที่จะเชื่อจะเปิดเผยความจริงที่มันยังคงดำรงอยู่ วิธีการนี้ลึกลงไปในขอบเขตของประสบการณ์ทางศาสนา เจมส์ไม่ได้ต้องการที่จะโต้แย้งว่าเจตจำนงที่จะเชื่อ สามารถสร้างการดำรงอยู่ของพระเจ้า ดังเช่น พลิตโทมส์ เขาคิดว่าความจริงของศาสนาและอำนาจของพระเจ้าที่อยู่ในประสบการณ์ของมนุษย์ถูกค้นพบผ่านเจตจำนงที่จะเชื่อ^{๑๑}

นอกจากการค้นพบความจริงเจตจำนงแห่งความเชื่อของมนุษย์สามารถสร้างความจริงวิลเลียม เจมส์ (William James) กล่าวว่า ปัจเจกชนได้ผลประโยชน์เพิ่มขึ้นเพราะเขาเชื่อว่าเขาสามารถทำให้มันสำเร็จและกระทำอย่างแน่วแน่ตามความเชื่อนั้น

ในการรณรงค์ทางการเมืองก็เช่นกัน เจมส์มีความเชื่อว่าเจตจำนงที่เชื่อมั่นสามารถสร้างพลังที่เกี่ยวกับ การรวบรวมเสียงส่วนมากให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งได้ เมื่อบุคคลหนึ่งมีความประทับใจในผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดคนหนึ่ง เขามักจะมองโลกในแง่ดี และลงคะแนนเสียงให้โดยอัตโนมัติ

เจมส์ยกตัวอย่างอีกหนึ่งตัวอย่าง คือ ผู้โดยสารในรถไฟซึ่งแต่ละคนล้วนกลัวถ้าหากแต่เมื่อถูกโจรปล้น คนแต่ละคนกลัวว่าถ้าเขาต่อต้าน เขาจะถูกยิงแต่ถ้าเขาเชื่อว่าคนอื่นจะลุกขึ้นร่วมช่วยด้วยการต่อต้านก็จะเกิดขึ้น ในทางตรงกันข้ามผู้โดยสารจะถูกทำไม่ให้เกิดคลื่นไหว เพียงรู้สึกรู้ว่าถูกรอปรำอยู่ใต้อำนาจของโจรที่เหนือกว่า พวกเขาไม่แน่ใจว่า พวกเขาคนอื่นที่อยู่ด้วยกันจะช่วยขัดขวางได้หรือไม่แต่ถ้าผู้โดยสารคนหนึ่งลุกขึ้นการกระทำนั้นก็จะมีอิทธิพลต่อคนอื่นเห็นได้ชัดว่าเจตจำนงที่จะนำไปสู่ความเชื่อนี้จะช่วยสร้างการต่อต้านทั้งหมดให้เกิดขึ้นได้

^{๑๑}Samuel Enoch Stumpt, *Philosophy : History and Problem*, Op. Cit., p. 393.

ผู้วิจัยเห็นว่า แม้ในความคิดของบุคคลต่างๆ ไป แนวคิดเรื่องเจตจำนงที่จะเชื่อล้วนแฝงอยู่ภายในจิตใจของทุกคนภายใต้ความเชื่อมั่นที่จะทำสิ่งต่างๆ ได้หากเรามีความพยายามเช่นเราเชื่อว่าเราสามารถทำคะแนนในวิชาเลขคณิตได้ดี หากเราอ่านหนังสือเพียงพอ และหมั่นทบทวนบทเรียน เรามีความเชื่อเรื่องคุณงามความดี เพราะเวลาลงมือช่วยคนตกทุกข์ได้ยากแล้ว เกิดความสบายใจ ทำให้มีความเชื่อมั่นในคุณงามความดีว่าทำแล้วจะมีผลดีเกิดขึ้นนานัปประการ อย่างน้อยก็เป็นอนุสสติที่คอยกั้นจิตมิให้เล่นไปสู่ความชั่ว หากมนุษย์เราขาดเจตจำนงที่จะเชื่อ หรือขาดความมั่นใจต่อการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ผลสัมฤทธิ์ย่อมไม่เกิดขึ้นดังที่หวังเป็นแน่แท้

๓.๔ ปฏิบัตินิยมเชิงประจักษ์นิยมของวิลเลียม เจมส์

ประจักษ์นิยม (Radical Empiricism) ของวิลเลียม เจมส์ (William James) คือการรู้สึกถึงความเกี่ยวข้องได้โดยตรง เช่นความเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า เป็นหนึ่งในบรรดาความเกี่ยวข้องทั้งหลายซึ่งเป็นไปอย่างประจักษ์ชัดเจน โดยไม่ต้องพิสูจน์ และความเกี่ยวข้องระหว่างตัวเรากับโลกภายนอก^{๑๔} เรามีความชัดเจนที่เกิดขึ้นภายในใจเกี่ยวกับเรื่องพระเจ้า พอๆ กับที่เรามีความชัดเจนในความเกี่ยวข้องต่างๆ ในโลกและจักรวาลนี้

ในความคิดของเจมส์แล้วความเกี่ยวข้องที่ชัดเจนในความรู้สึกคือความเกี่ยวข้องกับพระเจ้า เป็นเจ้าในฐานะที่เป็นความเกี่ยวข้องที่ควรเชื่อถือได้โดยไม่จำเป็นต้องอ้างเหตุผลอะไรมากมาย เพียงแต่ที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นในโลกนี้อย่างมากมาย ก็เพียงพอถึงความจำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกัน พระผู้เป็นเจ้าในจิตใจของมนุษย์ประสบการณ์ทางศาสนาก็เหมือนกับประสบการณ์อื่นมันไม่ใช่สิ่งลึกลับและอธิบายไม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในอาณาจักรที่อยู่เหนือเหตุผล (Ultra Rational) มันจึงไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผล (Beyond Reason) ประสบการณ์เหล่านี้มีลักษณะเฉพาะตัวในข้อที่ว่ามันเป็นสิ่งที่จะรู้สึกได้โดยตรง และเป็นสิ่งเฉพาะตน เจมส์ยืนยันในความแท้จริงของวัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนา แม้ว่ามันจะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส ด้วยเหตุที่มันเป็นสิ่งทีก่อให้เกิดผลแก่ผู้ที่มีความเชื่ออย่างแท้จริง

วิลเลียม เจมส์ (William James) มั่นใจในศรัทธาว่าสามารถทำให้เกิดความจริงที่แน่นอน คือการที่ศรัทธาสามารถทำให้ผลที่เราต้องการเป็นจริงได้มันจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องและจำเป็นอย่างยิ่ง เขายกตัวอย่างว่า สมมติว่า เรากำลังไต่เขาแห่งหนึ่งอยู่ ขณะหนึ่งได้มาถึงจุดที่เป็นเหวลึกซึ่งมีทางเดียวที่จะเดินทางต่อได้ก็คือ ต้องข้ามเหวนั้นเสียก่อน ในการที่จะกระโดดข้ามเหวนี้ เราไม่มีหลักฐานใดจะยืนยันว่าเราจะสามารถข้ามได้สำเร็จ เพราะไม่เคยมีประสบการณ์เช่นนี้มาก่อน ถ้าเราเกิดความกลัว

^{๑๔} Samuel Enoch Stumpt, *Philosophy : History and Problem*, Op. Cit., p. 557.

และไม่มั่นใจในตนเองแล้ว ร่างกายก็จะหมกมัว จิตใจก็จะรู้สึกหมกมัว ในที่สุดเราก็จะพลาด ในทางตรงกันข้าม ถ้าเรามีความหวังและความเชื่อมั่นเราอาจทำได้ ควบคุมจิตใจและร่างกายให้ มั่นคงเข้มแข็งแล้วเราก็อาจข้ามเหวนั้น ได้สำเร็จ เมื่อความสำเร็จเกิดขึ้นก็เท่ากับว่า ศรัทธาได้ ทดสอบตัวเองแล้วว่าเป็นจริง มันสามารถทำให้สิ่งที่เราเชื่อบังเกิดขึ้นจริง บ่อยครั้งที่การมีศรัทธาอยู่ ก่อนในผลที่ยังมิได้มีการพิสูจน์ให้เห็นจริง คือสิ่งเดียวที่ทำให้ผลนั้นกลายเป็นจริง^{๕๔}

ผู้วิจัยมองว่าเพราะความเชื่อของเจมส์นั้นเป็นความท้าทายที่จะให้เราทดสอบสมมติฐาน จนกระทั่งเจอความจริงในที่สุด

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยเห็นว่า วิลเลียม เจมส์ (William James) มักจะทดสอบตัวเองเกี่ยวกับ ความศรัทธาในศาสนา โดยเชื่อว่า การที่มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งที่ดีที่สุดในและเป็นนิรันดรสูงสุดซึ่งไม่ อาจมองเห็นได้นั้น จะทำให้เรามีชีวิตที่ดีขึ้น จะเป็นสิ่งที่บันดาลให้มนุษย์มีความพยายาม ความ อดทน และได้กระตุ้นเจตนาดีของมนุษย์ที่จะทำในสิ่งที่ดีเพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้น ถ้ามนุษย์ทุกคน ร่วมมือกันทำในสิ่งที่ดีก็จะเป็นการสร้างคุณลักษณะที่ดีงาม ให้กับโลกที่เรามองเห็นและมีชีวิตอยู่ เมื่อโลกนี้อยู่ในสถานะที่ดีแล้วการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ก็ย่อมจะดีกว่าเดิมอย่างแท้จริง นี่คือการ ทดสอบความจริงของศรัทธาในศาสนา

ส่วนศรัทธาในสิ่งที่เป็นิรันดรสูงสุด จะทดสอบตัวเองว่าเป็นจริงเช่นเดียวกันหรือไม่นั้น ในขณะที่ยังไม่มีความคอบที่แน่นอน แต่อาจกล่าวได้ว่าอาจจะเป็นไปได้เพราะชีวิตนี้คือการต่อสู้อย่าง แท้จริง ราวกับว่าในจักรวาลมีสิ่งที่น่ากลัวที่เราจำเป็นต้องทำการแก้ไขด้วยสิ่งที่เป็นอุดมคติและการ มีความซื่อสัตย์ต่อสิ่งนั้น เราอาจมีบุคลิกภาพส่วนที่ลึกลับที่สุด ซึ่งได้ติดต่อกับธรรมชาติของโลก แห่งอุดมคติซึ่งมีความดีที่สุดก็ได้ ถ้าเราลองพิจารณาดูให้ลึกซึ้งแล้ว โลกแห่งอุดมคติอาจมีอยู่ก็ได้ โลกกายภาพไม่น่าจะมีลักษณะอสัมพัทธ์ (Absolute) และชีวิตทางกายของเราทั้งหมดอาจจะเวียน ว่ายอยู่ในบรรยากาศแห่งจิต อันเป็นมิตินึงซึ่งในขณะที่เรายังไม่มีความสามารถที่จะรับรู้ได้ จากที่ กล่าวมาผู้วิจัยมีความเห็นว่าวิลเลียม เจมส์ (William James) ได้คัดค้านลัทธิจิตนิยมอย่างเห็น ได้ชัด

เจมส์เสนอให้เราลองเปรียบเทียบชีวิตของสัตว์เลี้ยงของเรา เช่น แมว มันอยู่ในชีวิตของเรา แต่ชีวิตของเราไม่ได้อยู่ในชีวิตของมันด้วย มันอาจกระทำสิ่งใดก็ตามที่สำคัญสำหรับเราแต่มันเอง จะไม่เข้าใจความหมายเลย เช่น ถ้ามัน ไปกัดใครคนหนึ่งเข้า และเราจำเป็นต้องจ่ายเงินค่ารักษาและ ค่าทำขวัญให้กับผู้นั้น เหตุการณ์ต่างๆ เกิดขึ้นต่อหน้ามัน แต่มันจะ ไม่มีความเข้าใจเลยว่ามัน ได้ทำ อะไร ไป ฉะนั้นถ้าย้อนกลับมาดูชีวิตของมนุษย์บ้าง เราสามารถรู้เห็นและเข้าใจ โลกที่แมวไม่อาจ เข้าใจได้ เพราะว่าเราอยู่ในโลกทั้งสองคือ โลกของแมว และโลกของตัวเอง แต่ก็อาจจะมีโลกที่ ยิ่งใหญ่กว่าที่ล้อมรอบทั้งสองไว้ โดยที่เราไม่อาจมองเห็นได้ เหมือนกับแมวที่ไม่อาจเข้าใจในโลก

^{๕๔}Willam James, *The Will to Believe*, (New York : Dover Publications, Inc, 1956), p, 59.

ของเรา และการที่มีความเชื่อในโลกที่ยิ่งใหญ่กว่านี้อาจจะเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุดซึ่งชีวิตของเราในโลกนี้จะกระทำได้

ผู้วิจัยสรุปว่า พระเจ้าอาจจะอยู่ในโลกทั้งสอง คือ โลกของพระเจ้าและโลกของมนุษย์ โดยมีหลายอย่างที่มนุษย์อาจไม่เข้าใจในโลกของพระเจ้าได้ จึงมีหลายอย่างที่ต้องเชื่อ (เจตจำนงที่จะเชื่อ) เพราะความจำกัดในศักยภาพของตัวเอง ความรู้ความศรัทธาในศาสนา หรือเรื่องพระเจ้า จึงเป็นความเกี่ยวข้องและเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในความคิดของมนุษย์อยู่แล้วเป็นพื้นฐานในการคิดกระทำสิ่งต่างๆ อย่างมั่นใจ และทำให้มนุษย์เกิดความอบอุ่นมาก เจมส์จึงกล่าวว่า จิตในความคิดของเขารูปแบบหนึ่งคือ การมีความชัดเจนในเชิงปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อไป และทัศนะเรื่องพระเจ้าของวิลเลียม เจมส์ (William James) มีบ่อเกิดมาจากจิตได้สำนึกของมนุษย์นั่นเอง

๓.๕ วิธีการเข้าถึงความจริงที่ถูกต้องตามทัศนะของวิลเลียม เจมส์

ในปรัชญาปฏิบัตินิยมความจริงไม่แยกตัวเองออกจากโลกแห่งข้อเท็จจริง ความจริงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการหรือในปรากฏการณ์ที่เรามีประสบการณ์อยู่ เจมส์กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง Pragmatism ว่ามันเชื่อมความเห็นแก่กับข้อเท็จจริงใหม่ เพื่อที่จะแสดงการสั่นคลอนให้น้อยที่สุด และมีความต่อเนื่องมากที่สุด เราถือว่าทฤษฎีหนึ่งจะจริงตามสัดส่วนของความสำเร็จในการแก้ปัญหาเรื่องมากที่สุดและน้อยที่สุดนี้ การที่สำนักปฏิบัตินิยมมีความต้องการที่จะพิสูจน์ตัวเองหรือมีความต้องการที่จะแสวงหาคำตอบใดๆ ทั้งก่อนลงมือปฏิบัติและหลังจากการลงมือปฏิบัติเพื่อความถูกต้องและประสบผลสำเร็จ เพื่อป้องกันความผิดพลาดให้ลดน้อยลง ความคิดความเชื่อใดก็ตามสามารถก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติจริง ปฏิบัตินิยมก็ยอมรับความคิดนั้นว่าเป็นความจริง ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องมีจิตเพื่อคิดถึงความสำคัญของสิ่งที่จะเป็นพื้นฐานในการลงมือกระทำนั้นๆ ต่อไปดังนี้

๑. ต้องมีแนวความเชื่อ สมมติฐาน หรือทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่ง
๒. ลงมือปฏิบัติ ทดลอง พิสูจน์ ตามแนวคิดหรือทฤษฎีนั้นๆ^{๑๖}
๓. แนวคิดหรือทฤษฎีใดสามารถนำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติได้ หรืออาจนำไปใช้ก่อให้เกิดประโยชน์ได้ แนวคิดหรือทฤษฎีนั้นเป็นเครื่องมือให้บรรลุความจริงได้ ถ้าไม่สามารถนำไปใช้

^{๑๖} ศสัชย และคณะ, ปรัชญาวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๕.

ปฏิบัติได้ หรือใช้แล้วไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ก็ถือว่ามิใช่เป็นวิธีการที่ดี^{๑๑} วิลเลียม เจมส์ (William James) ได้เสนอความจริงในทัศนะของท่านโดยนัยสรุป ๕ ประการคือ

๑. ความจริงคือสิ่งที่พิสูจน์ได้ด้วยผลจากการปฏิบัติ
๒. ความจริงคือความคิดที่เป็นคุณูปกรณ์ทางการปฏิบัติ
๓. ความจริงเป็นสิ่งเฉพาะและเป็นพันธัสัจจะ
๔. ความจริงมิใช่สิ่งที่จำเป็นต้องเป็นจริงตลอดไปหรือเป็นความจริงอมตะ
๕. ความจริง คือ สิ่งที่มีดีกรีของความเป็นไปได้มากที่สุด บวกด้วยความสัมฤทธิ์ผลทางภาคปฏิบัติเมื่อผ่านขั้นการพิสูจน์ทดลองไปแล้ว^{๑๒}

ผู้วิจัยเห็นว่าความจริงแท้ในทัศนะของวิลเลียม เจมส์ (William James) ขึ้นอยู่กับความสัมฤทธิ์ผลและความพอใจที่เกิดตามมาเมื่อเรานำสิ่งที่ถือว่าเป็นความจริงเข้าสู่ภาคปฏิบัติก็จะต้องสามารถอธิบาย ทดลอง พิสูจน์ให้เห็นจริงได้และก่อให้เกิดผลหรือประโยชน์ในประสบการณ์ของเรา ต้องเชื่อมโยงกับการมีประสบการณ์อื่นที่มีค่าสำหรับการดำเนินชีวิต

๓.๖ คำทางจริยะในทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์

ความคิดเรื่องค่าหรือสิ่งประเสริฐสุดสำหรับชีวิตเป็นปัญหาที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่งในปรัชญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิดเรื่องค่าทางจริยะ (Ethical value) ในปรัชญาปฏิบัตินิยมถูกวิพากษ์วิจารณ์จากปรัชญาลัทธิจิตนิยมมากในสองประเด็น คือ เรื่องที่มาของความคิด เรื่องค่าและเกณฑ์ตัดสินค่าทางจริยะ ในบทความเรื่อง The Moral Philosopher and the Moral Life วิลเลียม เจมส์ (William James) ได้กล่าวถึงปัญหาที่สำคัญๆ ของหลักจริยศาสตร์ไว้ ๓ ปัญหา ซึ่งแปลโดยอาจารย์ประทุม อังกูรโรหิต^{๑๓} โดยสรุปไว้ดังนี้ คือ

๑. ปัญหาเกี่ยวกับความเป็นมาหรือต้นกำเนิดของความคิดและการตัดสินทางจริยะเหล่านี้หมายความว่าอย่างไร
๒. ปัญหาเรื่องความหมายของ ดี ชั่ว ควรทำ หน้าที่ ฯลฯ คำทางจริยะเหล่านี้หมายความว่าอย่างไร

^{๑๑} สมบูรณ์ บุญโท, ญาณวิทยาในปรัชญาตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๖.

^{๑๒} William James, *Essays in Radical Empiricism*, (New York : Green, 1922), P. 42.

^{๑๓} ประทุม อังกูรโรหิต, *ปรัชญาปฏิบัตินิยม*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑.

๓. ปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานหรือเกณฑ์ในการวัดสิ่งที่เรียกว่าดี ชั่ว ถูก ผิด เหล่านี้ซึ่งมีอยู่มากมายในชีวิตมนุษย์^{๒๐}

๓.๖.๑ ปัญหาแรกคือเรื่องที่มาของความคิดทางจริยะเป็นปัญหาที่มีการโต้แย้งกันมากที่สุด คนที่เคร่งศาสนาจะบอกวามโนธรรมเป็นตัวบอกเราว่าอะไรถูกอะไรผิดและบางคนยังอ้างไปถึงพระเจ้าว่าเป็นแหล่งที่มาของมโนธรรมในตัวมนุษย์ด้วย ส่วนพวกที่กระตือรือร้นสนใจในวิทยาศาสตร์จะบอกว่า การตัดสินใจทางจริยะของคนเรา เป็นผลมาจากการสั่งสอนอบรมของสภาพแวดล้อมทั้งสองฝ่ายต่างคิดว่าปัญหานี้ยุติแล้วและไม่มีความจำเป็นต้องอธิบายอะไรอีก เจมส์กล่าวว่าเราอาจเรียกชื่อกลุ่มนักคิดทั้งสองว่าพวกสหัญญาณนิยม (Intuitionist) กับพวกวิวัฒนาการนิยม (Evolutionist) แม้ว่าทั้งสองกลุ่มจะมีความเห็นทางจริยะแตกต่างกัน แต่เจมส์คิดว่าทั้งสองแนวความคิดต่างก็อ้างถึงปัญหาทางจิตวิทยาเช่นเดียวกัน เจมส์ได้เสนอความเชื่อของคนที่เกี่ยวข้องเรื่องที่มาของค่าทางจริยะโดยอ้างถึงเบนธัม (Bentham) และ จอห์น สจิวท มิลล์ (John Stuart Mill) ซึ่งอยู่ในกลุ่มที่มีความคิดเห็นว่า การกระทำของมนุษย์ทุกครั้ง เกิดจากการแสวงหาความสุข และหลีกเลี่ยงความทุกข์ความเจ็บปวด การหาความสุขสบายและการหนีความทุกข์ เป็นสันชาตญาณที่เราเห็นได้ชัด ในสัตว์ทั่วไป มนุษย์ก็สืบมาจากสัตว์ สันชาตญาณนี้ก็ติดตัวมาด้วย ในขั้นสุดท้ายความสุขเท่านั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา^{๒๑}

๓.๖.๒ ปัญหาที่สองที่เจมส์กล่าวถึงคือปัญหาเรื่องความหมายของคำว่า ดี ชั่ว หน้าที่ ควรทำ ไม่ควรทำ เจมส์คิดว่าค่าทางจริยะเหล่านี้ไม่มีทางประยุกต์ใช้ได้กับโลกที่ปราศจากมนุษย์ เราไม่อาจถามถึง ดี ชั่ว ในโลกที่ไม่มีมนุษย์อาศัยอยู่เราจะถามถึงปัญหาเหล่านี้โดยแยกจากตัวมนุษย์ไม่ได้ ถ้าพึงข้อเท็จจริงทางกายภาพอย่างหนึ่งมันจะ ดีกว่า อีกอย่างหนึ่งได้อย่างไร การดีว่า ไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางกายภาพ ในโลกกายภาพ สิ่งต่างๆ ปรากฏตามสภาพที่มันเป็นอยู่เราคงไม่พูดว่าสิ่งหนึ่งดีเพื่อผลิตสิ่งอื่นๆ ถ้าข้อเท็จจริงทางกายภาพทำเช่นนี้ได้ เราต้องยอมรับว่า มันมีความปรารถนาที่จะกระทำ เขาก็จะทำให้มันดี มันจึงเป็นสิ่งที่ดีสำหรับเขา และเจมส์เห็นว่านี่เป็นความดีที่อาจจะเรียกว่าเป็นความดีสูงสุดก็ได้ เพราะมนุษย์เท่านั้นเป็นผู้สร้างคุณค่าในจักรวาล สิ่งที่อยู่นอกเหนือจากความคิดของมนุษย์ ย่อมไม่ปรากฏคุณลักษณะทางจริยะ^{๒๒}

^{๒๐} ประทุม อังกูร โลहित, ปรัชญาปฏิบัตินิยม, อ้างแล้ว, หน้า ๔๑.

^{๒๑} วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๑), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๒๒} William James, *Essays on Faith and Morals*, Op. Cit., p. 190-191.

ผู้วิจัยเห็นว่า คำทางจริยะเหล่านี้ไม่มีความหมายที่สัมบูรณ์ ดังเช่นพวกสหัชญาณนิยมคิด คำทางจริยะไม่ได้มีอยู่แบบวัตถุวิสัย ไม่แยกจากบุคคล ไม่มีสิ่งใดดี หรือถูกนอกเสียจากว่าจะมีความรู้สำนึกของมนุษย์เป็นผู้รู้ดีว่ามันดีหรือคิดว่ามันถูก มันเป็นวัตถุแห่งความรู้ดีและความปรารถนาที่ไม่แยกตัวออกจากจิตมนุษย์ ที่ใดมีจิตมนุษย์พร้อมด้วยการตัดสินใจดี ชั่ว ที่นั่นจะมีโลกทางจริยะ

๓.๖.๓) ปัญหาสุดท้ายที่เจมส์กล่าวถึงคือปัญหามาตรฐานหรือเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินการกระทำ ปัญหานี้ถือว่าเป็นปัญหาพื้นฐานในจริยศาสตร์ปัญหาหนึ่ง โดยปรกติเกณฑ์ที่เราใช้ตัดสินการกระทำมีสองเกณฑ์ใหญ่ๆ คือ สัมบูรณ์นิยมกับสัมพัทธนิยม ในกลุ่มสัมบูรณ์นิยมเชื่อว่ามิมีเกณฑ์ที่สูงสุดเพียงเกณฑ์เดียว ที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อมหรือผลของการกระทำ บางคนว่าเป็นมโนธรรมบางคนว่าเป็นเจตจำนงของพระเจ้า ฯลฯ ส่วนพวกสัมพัทธนิยมถือว่าเกณฑ์มิได้หลายเกณฑ์ อาจเป็นประเพณี สภาพแวดล้อม ผลของการกระทำ เป็นต้น วิลเลียม เจมส์มีความเห็นว่าถ้าในบรรดาสิ่งที่เราเรียกว่าดีทั้งหลายนั้นมีสารัตถะบางอย่างร่วมกัน และสารัตถะนั้นนักคิดทั้งหลาย เห็นพ้องต้องกันว่า นั่นคือความดีที่เป็นสากล และปัญหาในข้อที่สามนี้เจมส์เห็นว่าทุกๆ การกระทำที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ มนุษย์เป็นเจ้าของการกระทำที่เรียกว่าดี トラบเท่าที่มันเป็นสิ่งที่ดี ไม่มีเกณฑ์ใดจะให้ความพึงพอใจที่เป็นสากลได้ เราอาจประยุกต์เกณฑ์นั้นได้กับบางกรณี มิใช่ทุกกรณี บางกรณีก็มีข้อยกเว้น เมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมทั้งหมดแล้ว เจมส์เห็นว่าการวัดการกระทำที่เรียกว่าดี หรือชั่วก็คือความสามารถในการนำมาซึ่งความสุข สิ่งที่ดีคือสิ่งที่สนองความต้องการได้อย่างน่าพอใจ^{๓๐}

สรุปว่าจากความคิดของเจมส์เรื่องคำทางจริยะเจมส์คล้ายกับพวกประ โยชนนิยมที่เน้นผลของการกระทำ และไม่เชื่อในความดีสูงสุดที่ไม่เปลี่ยนแปลง ถึงแม้เจมส์จะพูดถึงหลักในการตัดสินการกระทำว่าให้ดูจากผล คือ ความสามารถในการนำมาซึ่งความสุขสนองความต้องการได้อย่างน่าพอใจ แต่หลักการนี้ก็ไม่ได้เป็นกฎตายตัวที่กล่าวลอยๆ โดยไม่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์หรือการกระทำ หลักนี้จะใช้ได้เมื่อเรามีโอกาสกระทำกิจกรรมเสียก่อน และสิ่งที่สำคัญที่สุดของหลักปฏิบัตินิยมคือวิธีการเพื่อนำไปสู่ผลที่ปรารถนา เราอาจต้องใช้วิธีการหนึ่งแก้ไขสถานการณ์หนึ่งแต่บางครั้งวิธีการนั้นอาจใช้ไม่ได้ผลกับสถานการณ์อื่นๆ คำว่าดีเป็นคำที่ต้องประยุกต์ใช้ได้กับสถานการณ์และเราสามารถเปลี่ยนแปลงวิธีการเพื่อนำไปสู่ผลที่ดีกว่าในการแก้ปัญหา

ผู้วิจัยเห็นว่าหลักจริยธรรมที่ให้พิจารณาผลของเจมส์ค่อนข้างเป็นจุดอ่อนที่ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ว่า การถือหลักนี้ทำให้เกิดการเห็นแก่ตัว เพราะตามสภาวะที่เป็นจริงมนุษย์เราไม่ได้อยู่ตามลำพัง การกระทำของตนย่อมสัมพันธ์กับคนอื่น ในสังคมเสมอ ดังนั้นเกณฑ์ที่ตนใช้ตัดสินจึงจำเป็นต้องมีส่วนร่วมกับเกณฑ์ของสังคม การใช้สติปัญญาจึงเป็นหนทางที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหา

^{๓๐}William James, *Essays on Faith and Morals*, Op. Cit., p. 201.

๓.๗ ประสบการณ์ทางศาสนา^{๒๔}

ในหนังสือเรื่อง *The Varieties of Religious Experience* นั้น วิลเลียม เจมส์ (William James) กล่าวถึงศาสนาว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความต้องการภายในของมนุษย์เขามิได้ต้องการพูดถึงศาสนาที่เป็นสถาบัน หรือที่เป็นระบบคำสอนของลัทธิต่างๆ เจมส์มีความเห็นว่าศาสนาคือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในลักษณะเฉพาะตัว เกี่ยวข้องกับอุดมคติ ความว้าวุ่น การปลอบประโลมใจ ความผิดพลาดและความสำเร็จ ประสบการณ์ทางศาสนาไม่ใช่สิ่งที่ได้มาจากการคิดด้วยเหตุผลทางตรรก แต่ก็มีข้อมูลข้อเท็จจริงที่รู้สึกได้โดยตรง และเป็นส่วนตัวความสัมพันธ์นี้ออกจากใจถึงใจ จากวิญญาณถึงวิญญาณ ระหว่างมนุษย์กับผู้สร้าง เจมส์มุ่งอธิบายถึงศาสนาที่เป็นเรื่องเฉพาะตัวของบุคคลนั้น ในลักษณะที่บริสุทธิ์และเรียบง่าย^{๒๕}

๓.๗.๑ องค์ประกอบของประสบการณ์ทางศาสนา

ประสบการณ์ทางศาสนาประกอบด้วยวัตถุแห่งความเชื่อ ความรู้สึกในความเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็นและการมีปฏิกริยาได้ตอบ เจมส์ยอมรับว่าประสบการณ์ทางศาสนาของมนุษย์ย่อมไม่แตกต่างจากประสบการณ์ทางผัสสะคือ ต้องมีวัตถุแห่งประสบการณ์ ในศาสนาวัตถุแห่งประสบการณ์เป็นประเภทความคิดมิใช่สสารซึ่งเป็นวัตถุของผัสสะสิ่งที่เป็นวัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนา มีความจริงแท้เท่าเทียมกับวัตถุของผัสสะ เพราะมันทำให้ผู้ที่มีความเชื่อเกิดปฏิกริยาได้ตอบ และการสนองตอบวัตถุแห่งความเชื่อนี้ก็เข้มข้นเท่าๆ กับวัตถุของผัสสะถ้าเราพิจารณาคุณค่าเนิคของเทพเจ้ากรีก เราจะเห็นว่าการปรากฏตัวขึ้นของเทพเจ้า ในความรู้สำนึกของมนุษย์จะอยู่ในลักษณะที่ว่ามีความจริงบางอย่างปรากฏอยู่ ณ ที่นั้น^{๒๖} เจมส์ยอมรับว่าวัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนาที่ค่อนข้างจะคลุมเครือ เพราะเป็นสิ่งที่พิสูจน์ทางผัสสะไม่ได้ แต่มันก็ปรากฏขึ้นต่อความรู้สึกของมนุษย์ และมนุษย์ได้ให้ความหมายแก่สิ่งนี้ วัตถุผู้ที่มีความเชื่อทางศาสนา มักอ้างถึงคือ พระเจ้า

ถึงแม้วิลเลียม เจมส์ (William James) จะคัดค้านความคิดแบบระบบปิด แต่เจมส์ก็กล่าวว่าหลักการแบบปฏิบัตินิยมจะไม่สามารถปฏิเสธสมมติฐานใดๆ ถ้าผลที่เกิดขึ้นจากสมมติฐานนั้นมีประโยชน์ที่จะทำให้ชีวิตดำเนินอยู่ต่อไป

^{๒๔}สมพิศ ศรีประไพ, “ประจักษ์นิยมแบบจัดของวิลเลียม เจมส์” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๓๖-๕๑.

^{๒๕}William James, *The Varieties of Religious*, (Great Britain : The Fontana Library, 1960), p. 48-49.

^{๒๖}Ibid., p. 73.

๓.๗.๒ ศรัทธาในศาสนา

ศรัทธาในศาสนา ไม่ต่างไปจากสมมติฐานที่เราตั้งขึ้น ในการหาความรู้ที่เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สมมติฐานบางอย่างสามารถทดสอบให้เห็นผลได้ในเวลาอันรวดเร็ว ถ้าทดสอบแล้วปรากฏผลที่ได้ไม่เป็นไปตามความคิดของเรา เราก็สามารถปฏิเสธสมมติฐานนั้นได้ทันที แต่สมมติฐานบางอย่างต้องใช้เวลากทดสอบที่นานมาก ไม่อาจบอกได้ว่าผิดหรือถูกในระยะเวลาอันสั้น ในการตั้งสมมติฐานแล้วทดสอบนั้น โดยปกติถ้าเราสามารถพิสูจน์สมมติฐานนั้นได้ว่า มันมีความเป็นไปได้สูง และโอกาสที่จะผิดพลาดมีน้อยมาก และยังไม่มีการทำนายว่าจะเกิดขึ้นเราก็ยังมีความมั่นใจในสมมติฐานนั้น ศรัทธาเป็นสมมติฐานที่เราใช้พิสูจน์ความจริงในศาสนาซึ่งไม่อาจใช้วิธีการทางตรรกวิทยาหาพิสูจน์ได้ และไม่อาจทดสอบได้ด้วยประสาทสัมผัส การมีศรัทธาเป็นสิ่งที่ช่วยให้เรามีความมั่นใจในความเป็นจริงที่เรามองไม่เห็น เจมส์กล่าวว่า การมีศรัทธาในสิ่งที่มองไม่เห็น แต่เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในนั้นจะทำให้ชีวิตดีขึ้น สิ่งนี้จะเป็นสิ่งที่บันดาลให้มนุษย์มีความพยายาม อดทน และทำให้มนุษย์กระทำในสิ่งที่ดีเพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้น ศรัทธาในศาสนาของเจมส์เริ่มต้นจากความเชื่อ

๓.๗.๓ ทศนะเรื่องพระเจ้า

ถึงแม้ว่าเจมส์จะยืนยันว่า มนุษย์มีประสบการณ์เกี่ยวกับพระเจ้าได้โดยตรง และเป็นบางส่วนตัวไม่ได้มาจากการคิดด้วยเหตุผล พระเจ้าเป็นวัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนา เมื่อผู้เชื่อมีความรู้สึกในความเป็นจริงในสิ่งที่มองไม่เห็นนี้ ก็จะมีการสนองตอบ แต่พระเจ้าตามทศนะของเจมส์ อาจจะไม่เหมือนกับพระเจ้าในความเชื่อของคนทั่วไป การเป็นนักปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) ทำให้เขาเสนอความคิดเกี่ยวกับการเข้าใจพระเจ้าในอีกแง่หนึ่ง

บุคคลทั่วไปคิดถึงพระเจ้าในลักษณะที่เป็นสิ่งสมบูรณ์ สถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์แต่เจมส์เห็นว่าเราควรพยายามใช้วิธีการทุกทาง เพื่อให้เกิดประสบการณ์ทางศาสนาเกี่ยวกับพระเจ้าให้มากที่สุด อาณาจักรของสิ่งที่มองไม่เห็นนี้ ไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปของสิ่งที่เป็นอุดมคติอันสูงส่งแต่เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลบางอย่างในโลกนี้ พระเจ้าและมนุษย์มีธุรกิจต้องกระทำร่วมกันเพื่อทำให้ชีวิตของเราสมปรารถนา^{๒๑}

ความคิดเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้าจะเป็นจริงก็ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้ว่าคุณค่าสำหรับชีวิตในโลกนี้ พระเจ้าอาจจะไม่ใช่สิ่งที่สมบูรณ์ ทรงไว้ซึ่งพลานุภาพ พระเจ้าอาจเป็นพลังแห่งอุดมคติที่มีบ่อเกิดมาจากจิตใจสำนึกของมนุษย์เอง เจมส์ไม่ได้ต้องการที่จะพิสูจน์หรือปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้าที่เป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่เห็นว่าสมมติฐานเรื่องพระเจ้าไม่ว่าจะเป็นแบบใดต่างก็มีประโยชน์ ถ้ามันทำให้มนุษย์เรามีพฤติกรรมที่เป็นการส่งเสริมสถานการณ์ทางศีลธรรมให้ดีขึ้น และมนุษย์

^{๒๑} William James, *The Varieties of Religious*, Op. Cit., p. 491.

สามารถใช้ประโยชน์จากความเชื่อนั้น ในการช่วยให้ตนเองมีกำลังใจต่อสู้กับความยากลำบากในโลกนี้

ผู้วิจัยเห็นว่า ในผลงานเรื่อง The Varieties of Religious Experience ทำให้ขัดแย้งกับลัทธิจิตนิยมเพราะวิลเลียม เจมส์ (William James) ได้อธิบายธรรมชาติของพระเจ้าที่แตกต่างออกไปจากนักปรัชญาท่านอื่น โดยธรรมชาติของเจมส์ไม่เหมือนกับพระเจ้าในความเชื่อของคนทั่วไปที่เป็นสิ่งสัมบูรณ์ สถิตอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เช่น ในสรวงสวรรค์ เจมส์ได้อธิบายว่าการมีอยู่ของพระเจ้าจะเป็นจริงก็ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ ได้ว่ามีคุณค่าสำหรับชีวิตในโลกนี้เท่านั้น

๓.๘ ทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์

ถึงแม้ว่าเจมส์รับความคิดแบบปฏิบัตินิยมมาจากเพิร์ซ แต่เขาก็เป็นคนที่ทำให้ความคิดนี้แพร่หลายออกไปในวงการปรัชญา เจมส์พัฒนาความคิดของเพิร์ซออกไปจนกระทั่งภายหลังเพิร์ซเลิกใช้คำว่า pragmatism และหันไปใช้คำว่า pragmaticism แทนวิธีการแบบปฏิบัตินิยมเป็นวิธีการเบื้องต้นในการยุติข้อโต้แย้งปัญหาทางอภิปรัชญา เช่น โลกเป็นหนึ่งหรือหลายหลาก ถูกกำหนดหรือเป็นอิสระ เป็นวัตถุหรือเป็นจิต เจมส์เห็นว่าความคิดเหล่านี้เพียงความคิดใดความคิดหนึ่ง อาจไม่พอสำหรับอธิบาย โลกได้และการโต้แย้งกันในเรื่องดังกล่าวนี้ก็ไม่มีทางยุติ วิลเลียม เจมส์ (William James) จึงใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยมตีความคิดแต่ละความคิดโดยการโยงไปสู่ผลในทางปฏิบัติ

ปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) ปฏิเสธความเป็นจริงอันมีอยู่ได้ด้วยตัวเอง (อัตนัย) ปรัชญาแบบนี้ถือว่า คุณค่าของทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ นั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับข้อที่ว่ามันสะท้อนถึงความแท้จริงของโลกภายนอกได้ หากอยู่ตรงประโยชน์ที่ได้จากมันในกรณีนี้หรือกรณีนั้น^{๒๔} วิลเลียม เจมส์ (William James) ได้ใช้ปฏิบัตินิยมพิสูจน์ความจริงของศาสนา โดยอ้างประโยชน์ในทางปฏิบัติ แต่เขาก็ยอมรับว่าโดยทางเหตุผลแล้วเขาไม่อาจพิสูจน์ความจริงของศาสนาได้นี่เองเป็นเหตุให้เขาปฏิเสธความแท้จริงทางภววิสัย (Objective Reality) เขากับสอนว่าความแท้จริงเช่นนี้เป็นเพียงจินตนาการอันมีประโยชน์สำหรับช่วยให้เราบรรลุจุดหมายปลายทางเท่านั้น

เจมส์ไม่เห็นว่าคุณค่าที่เป็นแต่เพียงทฤษฎี และเพียงคาดการณ์เท่านั้น จะทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จ มันถือเป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งของความจริงเท่านั้น เขามองเห็นคุณค่าเพียงเล็กน้อยของความคิดที่มีได้นำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ในขณะที่เดียวกันเขาคลายกับ โสเครตีสที่คิดว่า ชีวิตที่มีได้รับการตรวจสอบเป็นชีวิตที่ปราศจากคุณค่า ก็มองว่าพฤติกรรมที่มีได้ตั้งอยู่บนฐานของความคิด

^{๒๔} สมักร บุรารวาส, ปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๓๗๗).

โดยปราศจากซึ่งส่วนประกอบที่สำคัญสำหรับนักปฏิบัตินิยมดั้งเดิมคำว่า ปฏิบัติ หมายถึง วิธีการที่
ความอาจจะทำได้ในเชิงปฏิบัติ^{๒๕}

เจมส์เขียนไว้ว่า วิธีการของปฏิบัตินิยมก็คือ การพยายามเข้าใจความคิดโดยโยงไปสู่ผลที่จะ
เกิดขึ้นในการปฏิบัติ ตามหลักการของเจมส์นั้น การตัดสินว่าความคิดใดจริงหรือเท็จจะไม่ใช่เป็นการ
พิจารณาว่าความคิดนั้นตรงหรือสอดคล้อง (Conform) กับความเป็นจริงหรือไม่ แต่จะเป็นการ
พิจารณาว่าผลที่เกิดขึ้น กล่าวคือ หากความคิดใดช่วยให้เราอยู่ในกระแสของประสบการณ์ช่วยให้
เราสามารถตอบสนองความปรารถนา ความต้องการของเราได้แล้ว มันก็อาจเป็นจริง (True) กล่าว
อีกนัยหนึ่งก็คือ หากการเชื่อในความคิดนั้นก่อให้เกิดผลดี สามารถจะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์
ได้แล้ว มันก็เป็นจริง^{๒๖}

วิธีการแบบปฏิบัตินิยม จึงไม่ได้หมายถึงผลลัพธ์อันเฉพาะเจาะจงใดๆ นอกจากเรื่อง
เกี่ยวกับทัศนคติของการรู้ตัว หรือพบแนวทางที่ดีสำหรับตัวเองเท่านั้น ทัศนคตินี้ไม่ใส่ใจกับสิ่งหรือ
หลักการขั้นปฐม ประเภท (Categories) และความจำเป็นแบบสมมติต่างๆ แต่มุ่งสู่สิ่งสุดท้ายผลผลิต
สิ่งที่ตามมา และข้อเท็จจริง^{๒๗} ผู้วิจัยเห็นว่าทฤษฎีของปฏิบัตินิยมค่อนข้างจะแย้งกับพวกจิตนิยม
และเหตุผลนิยมเพราะว่าปฏิบัตินิยมเป็นเพียงวิธีการเท่านั้น มิได้เสนอระบบความคิดที่ตายตัวแต่
อย่างใด

แม้ลัทธิปฏิบัตินิยมจะจ่ออยู่กับข้อเท็จจริง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าลัทธินี้จะมีแนวโน้ม
ไปทางวัตถุนิยม อย่างเช่นที่ลัทธิประสบการณ์นิยมแบบธรรมดาพลาดลงไป ยิ่งกว่านั้นลัทธิปฏิบัติ
นิยมยังยอมรับสิ่งที่เป็นนามธรรม ตรรกะที่สิ่งนั้นช่วยให้ท่านเข้าใจบรรดาสิ่งเฉพาะทั้งหลาย และ
สามารถพาท่านไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการได้จริงๆ แม้จะไม่ได้สนใจกับข้อสรุปซึ่งอยู่นอกเหนือไปจาก
จิตและประสบการณ์ต่างๆ ของเราสามารถร่วมกันคิดคะเนได้ แต่ลัทธิปฏิบัตินิยมก็ไม่มีอคติต่อต้าน
ทฤษฎีใดๆ ถ้ามโนคติทางทฤษฎีสามารถแสดงได้ว่ามีคุณค่าสำหรับในชีวิตประจำวันมากเท่าใด
ลัทธิปฏิบัตินิยมก็จะยอมรับในมโนคตินั้นว่า เป็นจริงมากเท่านั้น เพราะการที่มโนคติจะเป็นจริงมาก

^{๒๕}จินดา จันทร์แก้ว และคณะ, สารัตถะแห่งปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘๒.

^{๒๖}William James, *Pragmatism*. Edited by F. Burkhardt and R. Bowers, (Cambridge :
Harvard University Press. 1975) P. 32, 42.

^{๒๗}เฉลิมเกียรติ พิวนวล, บรรณาธิการและคณะ, แนวปรัชญาตะวันตก ฉบับสารนิพนธ์,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๓๘.

น้อยเพียงใดย่อมต้องขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่มีต่อความจริงอื่นๆ ซึ่งก็ต้องได้รับการรับรองเช่นกัน^{๒๖}

ในการเคลื่อนไหวทางปรัชญานั้นลัทธิปฏิบัตินิยมได้ตั้งขึ้นจากจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความ เป็นกลางระหว่างสองแนวคิดในศตวรรษที่ ๑๙ ในแง่หนึ่งได้มีผลกระทบที่สืบเนื่องจากลัทธิ ประสพการณ์นิยม และวิทยาศาสตร์ ซึ่งทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน ได้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อ ความคิดเกี่ยวกับบทบาทของมนุษย์ ทำให้เกิดความคิดที่ว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของจักรกลหรือ ขั้นตอนทางชีววิทยาที่จัดมนุษย์เป็นผู้สำรวจหรือสะท้อนถึงสภาวะธรรมชาติ ทั้งหมดนี้ อีกแง่หนึ่ง ก็คือ ประเพณีความคิดที่รับมาจากแนวคิดเหตุผลนิยมของเดการ์ตและก้าวเข้าสู่จิตนิยมของคานท์ ตลอดจนจิตนิยมสมบูรณแบบของเฮเกล และแนวคิดแบบ โรแมนติกที่ได้สำรวจจิตนิยมในยุคปลาย ของศตวรรษที่ ๑๙ เฮเกลใหม่ ในรูปแบบดังกล่าว จิตมนุษย์นี้มีพลังมหาศาลเพื่อที่นักปรัชญามุ่งที่จะ สร้างความคิดมีทฤษฎีต่อธรรมชาติทั้งหมดของจักรวาลนี้

ผู้วิจัยเห็นว่าระหว่างสองแนวคิดนี้ได้มีความแตกต่างมากยิ่งขึ้นจากมุมมองทางวิทยาศาสตร์ ปรัชญาเหตุผลนิยมและจิตนิยม ได้ถูกปฏิเสธเพราะขาดเป้าหมายที่ชัดเจน ในแง่ของพวกเหตุผลนิยม และจิตนิยม ข้อเสนอทางวิทยาศาสตร์ได้สร้างความยุ่งยาก ต่อคุณสมบัติพิเศษ ของมนุษย์ต่อศีลธรรม และความเชื่อทางศาสนามีผลกระทบต่อจุดมุ่งหมายและการใช้พลังงานของมนุษย์ ลัทธิปฏิบัตินิยม ของวิลเลียม เจมส์พยายามที่จะ ไกล่เกลี่ยระหว่างแนวคิดดังกล่าว และดึงเอาส่วนที่สำคัญในแต่ละ แนวคิดออกมา ซึ่งก็คือแนวคิดแบบประสพการณ์นิยม

เขาเห็นด้วยว่าเราไม่มีข้อยกเว้นต่อความเป็นจริงทั้งหมด ที่เรารู้สิ่งต่างๆ ได้เนื่องจากการ รับรู้ทั้งหลาย และเราต้องอาศัยวิธีการหลายรูปแบบในการแสวงหาความรู้ ในแง่ของเหตุผลนิยม และจิตนิยม พวกเขาเห็นด้วยว่าศีลธรรมและศาสนา คุณค่าต่างๆ ของมนุษย์ประกอบกันเป็นรูปแบบ ที่สำคัญของประสพการณ์นิยม แต่ขณะนี้ พวกเขาปฏิบัตินิยมสรุปว่าการคิดที่เกี่ยวกับพระเจ้า ความดี งาน เจตจำนงเสรี และหลายๆ ประเด็นที่คล้ายคลึงกัน จำต้องศึกษามีใช่เพียงในแง่ของ สติปัญญา เท่านั้นที่มีแต่เพียงคำพูด แนวคิดสำคัญของพวกเขาปฏิบัตินิยมจะถามแทนที่ว่า อะไรคือความแตกต่าง ที่จะยอมรับทฤษฎีหนึ่งมากกว่าอีกหนึ่ง อะไรคือความแตกต่างที่เราจะบอกว่ามีเจตจำนงเสรีมากกว่า ที่จะไม่มี^{๒๗}

จากหลักการดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าวิลเลียม เจมส์ (William James) และนักปฏิบัตินิยม พยายามที่จะรับและให้พื้นฐานทางความคิดในแง่ทฤษฎี แต่ว่าความคิดต้องนำมาสู่การกระทำได้ ใน

^{๒๖} เกลิมเกียรติ ศิวานวล, แนวปรัชญาตะวันตกฉบับสารนิพนธ์, อ่างแก้ว, หน้า ๑๔๐.

^{๒๗} จินดา จันทรแก้วและคณะ, สารัตถะแห่งปัญญา, อ่างแก้ว, หน้า ๓๘๓.

แง่นี้การกล่าวที่ค่อนข้างยอมรับได้ของวิทยาศาสตร์ต่อรูปแบบประสบการณ์ของการสำรวจข้อเท็จจริงต่างๆอาจใช้ได้กับความสามารถของมนุษย์ ในการกระทำและความเชื่อ เราไม่อาจเผชิญต่อการที่จะเป็นนักวิทยาศาสตร์หรือเป็นนักศีลธรรมหรือนักศาสนาเพียงด้านเดียวเท่านั้นแต่อีกด้านหนึ่งการยอมรับทั้งวิทยาการ ศีลธรรมและศาสนาและปฏิเสธที่จะพิจารณาข้อแตกต่างทั้งหมดโดยการสรุปว่า หากมีข้อขัดแย้งก็จำเป็นต้องมองข้ามไป กล่าวโดยสรุป ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) พยายามรวบรวมด้านต่างๆ เกี่ยวกับข้อเท็จจริงและคุณค่า และช่วยให้มนุษย์สามารถใช้วิทยาการปรัชญาในเชิงสร้างสรรค์และสอดคล้องกัน

ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างนักวิชาการที่วิพากษ์ วิจาร์ณ ลัทธิปฏิบัตินิยมในเรื่องความสำคัญของศรัทธา ที่นำมาใช้เป็นตัวประสานความคิดให้เข้ากับภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ อย่างอาจารย์กิริติ บุญเจือ และอาจารย์สนิท สีลำแดง ทั้ง ๒ ท่าน อย่างนี้ว่า

กิริติ บุญเจือ กล่าวไว้ในหนังสือปรัชญาประชาชนว่า นักปฏิบัตินิยมตะวันตกไม่ว่าจะเป็นนักปรัชญาอย่างวิลเลียม เจมส์หรือ ชาร์ลส แซนเดอร์ เพิร์ซ ล้วนใช้ศรัทธา (Faith) เป็นตัวประสานความคิด (ทฤษฎี) กับการกระทำ (ปฏิบัติ) ให้เข้าด้วยกัน โดยเห็นว่าถ้าปราศจากศรัทธาทฤษฎีก็เบ็นหมันไม่อาจดำเนินไปสู่การปฏิบัติได้ นักปฏิบัตินิยมจึงเน้นการปลูกศรัทธาเป็นอันดับแรก หัวใจของทฤษฎีปฏิบัตินิยมอยู่ที่ความเชื่อ ว่าจำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกันอย่างยิ่ง ระหว่างความคิดและการกระทำ เพราะสามารถช่วยให้คนเราปฏิบัติได้จริง^{๓๔}

สนิท ศรีลำแดง ได้เขียนไว้ในหนังสือปรัชญาเถรวาทว่า แม้จะนำเอาการพิสูจน์หรือวิทยาศาสตร์มาใช้สร้างศรัทธาแทนการหลอกลวงบีบบังคับ วิทยาศาสตร์หรือความรู้ก็ไม่วายต้องกลายเป็นทาสศรัทธา เทคโนโลยีก็กลายเป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อ อย่างการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาโฆษณาลัทธิประชาธิปไตยจนคนบ้าคลั่งฆ่ากันตายเพื่อเรียกหาประชาธิปไตยต้องการเลือกตั้ง ต้องการความเสมอภาคทั้งที่คนส่วนมากยังไม่รู้สาระดีของประชาธิปไตยและความเสมอภาค^{๓๕}

ในแง่ของความมีประโยชน์ ปฏิบัตินิยมเชื่อว่า ทฤษฎีจะเป็นจริงเมื่อมันมีประโยชน์นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ แต่หากพูดถึงความเป็นไปได้ทฤษฎีที่เป็นประโยชน์ในโลกนี้แม้จะเป็นประโยชน์ แต่เป็นเท็จก็มี ประโยชน์กับความเป็นจริง บางทีไม่มีนัยสัมพันธ์กันและกันแต่เมื่อหันมามองในแง่การใช้ศรัทธาแล้ว ก็มีลักษณะคล้ายกับทรรศนะที่อาจารย์สนิท ศรีลำแดง ได้เคยเขียนไว้ว่า

^{๓๔} กิริติ บุญเจือ, ปรัชญาประชาชน, อังแล้ว, หน้า ๑๕๔.

^{๓๕} สนิท สีลำแดง, ปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔๑.

นักปฏิบัตินิยมตะวันตก นำปัญญาไปหนุนศรัทธาเพียงเพื่อให้ปฏิบัติตามแนวทฤษฎีที่พวกเขาเชื่อว่า มีประโยชน์เท่านั้นเอง^{๖๖}

วิลเลียม เจมส์ (William James) กล่าวว่าศรัทธาเป็นสมมุติฐานที่เราใช้พิสูจน์ความจริงใน ศาสนา ซึ่งไม่อาจใช้วิธีการอ้างเหตุผลทางตรรกวิทยาพิสูจน์ และไม่สามารถทดสอบได้ด้วยประสาท สัมผัสวิลเลียม เจมส์ (William James) นำปัญญาไปหนุนศรัทธาเพียงเพื่อให้ปฏิบัติตามแนวทฤษฎีที่ ท่านเชื่อว่า มีประโยชน์ โดยเฉพาะศรัทธาที่เขามีต่อพระเจ้า เป็นความศรัทธาอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน และไร้ข้อแม้ใดๆ และแม้ว่าเจมส์จะเน้นเรื่องปัญญาว่าเป็นคุณสมบัติหนึ่งที่มีมนุษย์พึงมีก็ตาม แต่เมื่อ เทียบกับความมีอยู่ของพระเจ้าแล้ว ความเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าสนิทแนบแน่นยิ่งกว่า พวกปฏิบัตินิยมสรุปว่าการคิดที่เกี่ยวกับพระเจ้า ความดีงาม เจตจำนงเสรี และหลายๆ ประเด็นที่ คล้ายคลึงกัน จำต้องศึกษามิใช่แค่เพียงในแง่ของ สถิติปัญญา เท่านั้นที่มีแต่เพียงคำพูด แนวคิดที่ สำคัญของพวกปฏิบัตินิยมจะถามแทนที่ว่า อะไรคือความแตกต่างที่เราจะบอกว่ามีเจตจำนงเสรี มากกว่าที่จะไม่มี^{๖๗} ผู้วิจัยมองว่าลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) พยายาม รวบรวมด้านต่างๆ เกี่ยวกับข้อเท็จจริง คุณค่า และช่วยให้นักปฏิบัตินิยมสามารถใช้วิชาการทางปรัชญาใน เชิงสร้างสรรค์ และสอดคล้องกัน โดยไม่มีข้อขัดแย้ง

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยเห็นว่าทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) คือการ พยายามเข้าใจความคิดโดย โยงไปสู่ผลที่จะเกิดขึ้น ในทางปฏิบัติ ตามหลักการของเจมส์นั้น การ ตัดสินว่าความคิดใดจริงหรือเท็จจะไม่เป็นการพิจารณาว่าความคิดนั้นตรงหรือสอดคล้อง (Conform) กับความเป็นจริงหรือไม่ แต่จะเป็นการพิจารณาที่ผลที่เกิดขึ้นกล่าวได้ว่าหากความคิด ใดช่วยให้เราอยู่ในกระแสของประสบการณ์ ช่วยให้เราสามารถตอบสนองความปรารถนา และ ความต้องการของเราได้แล้ว มันก็เป็นจริง (True) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หากการเชื่อในความคิดนั้น ก่อให้เกิดผลดี สามารถนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้แล้ว มันก็เป็นจริง หลักปฏิบัตินิยมของ วิลเลียม เจมส์ (William James) หัวใจสำคัญอยู่ที่ความเชื่อที่ว่าจำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกันอย่างยิ่ง ระหว่างความคิดและการกระทำ เพราะสามารถช่วยให้คนเราปฏิบัติได้จริง เจมส์ถือว่า เจตจำนงที่จะ เชื่อเป็นเหตุแห่งความเชื่อ เรามีเจตจำนงที่จะเชื่อในพระเจ้า และอมฤตภาพของวิญญาณ เพราะฉะนั้น พระเจ้าจึงมีอยู่ และวิญญาณจึงเป็นอมตะ ความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งใช้ได้ในชีวิต มันจึงสมเหตุสมผล ถ้าพระเจ้าเป็นเจ้า ไม่มีอยู่ และวิญญาณเป็นอมตะคือตาย ชีวิตจะเต็มไปด้วยความ ไม่ กลมกลืนกันและ ไร้เอกภาพ ความมีอยู่ของพระเจ้าและอมฤตภาพของวิญญาณนั้นมีคุณค่าทาง

^{๖๖} สนิท สีลำแดง, ปรัชญาเถรวาท, อ้างแล้ว, หน้า ๒๔๐.

^{๖๗} จินดา จันทรแก้ว และคณะ, สารัตถะแห่งปัญญา, อ้างแล้ว, หน้า ๓๘๓.

ปฏิบัติมากมาย เช่น ช่วยส่งเสริม สนับสนุน และยกระดับชีวิตของเรา เพราะฉะนั้น ความมีอยู่ของ พระผู้เป็นเจ้าจึงสมเหตุสมผล ศาสนาเป็นสิ่งที่ใช้ได้ สิ่งที่ใช้ได้ย่อมเป็นสิ่งที่แท้จริง ความจริงทาง ศาสนาเป็นความจริงเชิงปฏิบัติ เพราะความรู้สึกในความเป็นจริงของสิ่งที่มองไม่เห็นนี้กระตุ้นให้ บุคคลผู้มีความเชื่อมีการสนองตอบต่อวัตถุแห่งความเชื่อนั้นและเขารู้สึกว่าเขาได้เข้าใกล้กับสิ่งที่ เรียกว่าพระเจ้า

สรุป ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) เป็นแนวความคิดที่คล้ายกับลัทธิ ประสบการณ์นิยม คือสนใจสิ่งที่ทดสอบได้ด้วยประสาทสัมผัส ไม่นิยมหาเหตุผลด้วยวิธีก่อน ประสบการณ์ และไม่หาหลักการที่ตายตัว ที่เน้นย้ำในเรื่องดังต่อไปนี้ คือ

๑. การลงมือปฏิบัติการจริง คือ จะต้องไม่เพียงแต่คิดและพูดว่าจะทำ..จะทำเท่านั้นแต่ให้ลง มือกระทำจริงๆ แล้วผลทางการปฏิบัติก็จะเกิดขึ้น

๒. การมีประสิทธิผลในทางปฏิบัติ คือ ผลแห่งการกระทำที่ออกมา ให้ผลน่าพอใจ เป็น ความสำเร็จ คำไร คุ่มทุน คุ่มค่า

๓. การมีคุณประโยชน์ของผลทางการปฏิบัติ คือ ผลของการกระทำที่ออกมาจะต้องมี คุณประโยชน์ แก่ตนเอง สังคม และเทศชาติ^{๑๑}

๔. ความรู้เกิดจากประสบการณ์บริสุทธิ ประสบการณ์ให้ทั้งประสาทสัมผัสและรอยพิมพ์ ใจ และความสัมพันธ์ของทั้งสองอย่าง

๕. โลกนี้ที่เรารับรู้อยู่เป็น โลกแห่งความจริง เป็นโลกที่จะหาความจริงได้ โลกนี้ไม่ได้เป็น โลกที่สมบูรณ์ที่สุด

๖. โลกนี้เป็นอนิจจัง เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาไม่แน่นอนตายตัว ฉะนั้นความรู้ที่รู้ในวันนี้ ก็เป็นจริงชั่วคราวในวันนี้เท่านั้น ไม่ได้เป็นจริงทั่วไปความจริงอยู่ในกำหนดเวลา

๗. ขอบเขตความรู้ของมนุษย์มีอยู่เพียงขอบเขตของประสบการณ์ ประสบการณ์ไปถึงไหน ความรู้ก็ไปถึงนั้น^{๑๒}

ผู้วิจัยสรุปว่าลัทธิปฏิบัตินิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าความรู้ทุกอย่างไม่มีอะไรมาก ไปกว่าความเชื่อที่ปฏิบัติได้ เน้นความสำเร็จในการปฏิบัติงานของการรับรู้สิ่งต่างๆ นั้นมิใช่ก่อรูป ความจริงแต่ต้องทำความเชื่อให้ปรากฏผลซึ่งสามารถทำให้บุคคลปฏิบัติอย่างมั่นใจและบรรลุผล สำเร็จได้ ปฏิบัตินิยมเปรียบเสมือนผู้ประสานงาน ซึ่งจะช่วยผ่อนคลายทฤษฎีโดยปราศจากอคติ

^{๑๑} พระมหามงคโลกานต์ จิตฺตมฺ โม (กลางพนม), จิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๑.

^{๑๒} อุดม บัวศรี, ปรัชญา, อ้างแล้ว, หน้า ๓๕.

ไม่มีกฎปรนัย ไม่มีบทบัญญัติที่เข้มงวด มีก็แต่ความร่าเริงสดชื่นด้วยการมองโลกในแง่ดี ปฏิบัตินิยม จะช่วยให้เราได้รับความเพลิดเพลินในสมมติฐาน โดยเราจะพิจารณาในหลักฐานทุกอย่าง หลักฐาน ในแขนงศาสนาก็มีประโยชน์ยิ่งใหญ่ต่อประจักษ์นิยม ด้วยการคัดค้านคติทางเทววิทยา และต่อ เหตุผลนิยมทางศาสนาด้วยความสนใจเป็นพิเศษในสิ่งที่เป็นนามธรรมเชิงเดี่ยว ซึ่งอยู่ห่างไกลในวิถี ของมโนคติเป็นทฤษฎีที่เน้นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของโลกและเสรีภาพของจิตมนุษย์ และ ความสามารถสร้างสรรค์ของจิตมนุษย์ที่สามารถนำความคิดมาอิงกับผลด้วยวิธีทดสอบ ทดลองงูผล ของการปฏิบัติและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ได้อย่างสร้างสรรค์ ความมีอยู่ เชิงปฏิฐานของความชั่ว และการที่มนุษย์เอาชนะความชั่วได้ คือ มุ่งให้ผู้ปฏิบัติเข้าหาโลกหรือเข้าหา สังคม และมุ่งให้ผู้ปฏิบัติคนอยู่ในโลกก็ยะปัญญาในระดับสามัญธรรมดา ซึ่งเป็นปัญญาของปัจเจกชน คือเป็นผู้ที่ยังมีกิเลสหนาอยู่ ทรรศนะเชิงพหุนิยมว่าด้วยโลก ประจักษ์นิยมสุดโต่ง เจตจำนงที่จะเชื่อ การถือว่าความต้องการกำหนด ความเชื่อและความคิดการถือว่าการใช้ปฏิบัติได้เป็นเครื่องทดสอบ ความจริง และความคิดรวบยอดว่าด้วยพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าที่จำกัด เหล่านี้ทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) พิสูจน์ไม่ได้

บทที่ ๔

ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับ แนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท

ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวความคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อให้ทราบหลักปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับหลักปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาทและเพื่อให้ทราบความเหมือนความต่างระหว่างความคิดทั้งสอง ซึ่งระบบปรัชญาทั้งสองมีเนื้อหาสาระทางปรัชญาที่กว้างพอสมควร จึงไม่สามารถที่จะทำการศึกษา ได้ครบทุกประเด็น อย่างเช่น หลักอภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ เป็นต้น ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะตอบคำถามความเหมือนและความต่างระหว่างลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาทเพียงเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปความคล้ายคลึงกันไว้ ๓ ประเด็น คือ ๑) การปฏิบัติ คือ วิธีการ ๒) ไม่นิยมการถกเถียง ๓) เน้นผลของการปฏิบัติ และความแตกต่างกันผู้ศึกษาวิจัยสรุปไว้ ๓ ประเด็น คือ ๑) ผู้ประกาศคำสอน ๒) เป้าหมายของการปฏิบัติ ๓) มีหลักการที่ชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปในรูปแบบของตาราง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ เปรียบเทียบประเด็นที่คล้ายคลึงกัน

ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นที่คล้ายคลึงกันในรูปแบบของตารางเพื่อให้เข้าใจรายละเอียดอย่างชัดเจน ดังต่อไปนี้

ความคล้ายคลึงกันมี ๓ ประเด็น คือ

๑. การปฏิบัติ คือ วิธีการ
๒. ไม่นิยมการถกเถียง
๓. เน้นผลของการปฏิบัติ

ผู้ศึกษาวิจัยได้เปรียบเทียบความคล้ายคลึงกันระหว่างลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑.๑ การปฏิบัติ คือ วิธีการ

ตารางเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกัน	
ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท
สำหรับนักปฏิบัตินิยมดั้งเดิมคำว่า ปฏิบัติ หมายถึง วิธีการที่ความคิดอาจกระทำได้ในเชิงปฏิบัติ*	พระธรรมปิฎก กล่าวว่า การฝึกอบรมสมาธินั้น โดยหลักการพูดได้ง่าย แต่ในด้านวิธีการมีเนื้อหา รายละเอียดมากมาย ^๒

จากตารางที่ ๔.๑.๑ พบว่าวิธีการแบบปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์เป็นวิธีการเบื้องต้นในการขุดข้อโต้แย้งทางอภิปรัชญาซึ่งไม่อาจจะไม่มีวันรู้จบได้ เช่น โลกเป็นหนึ่งหรือหลายหลาก ถูกกำหนดหรือเป็นอิสระ เป็นวัตถุหรือเป็นจิต ฯลฯ เจมส์กล่าวว่าความคิดเหล่านี้เพียงความคิดใดความคิดหนึ่งอาจไม่พอสำหรับอธิบายโลกได้และการโต้แย้งกันในเรื่องดังกล่าวนี้ก็ไม่มีทางยุติ การใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยมในเรื่องเหล่านี้ ได้แก่ การตีความคิดแต่ละความคิด โดยการโยงไปสู่ผลในการปฏิบัติ ถ้าความคิดหนึ่งเป็นจริงกว่าอีกความคิดหนึ่ง แสดงว่าต้องมีความแตกต่างกันบางอย่างเกิดขึ้นในทางปฏิบัติ ถ้าไม่พบความแตกต่างกันในการดูผลทางปฏิบัติ ความคิดทั้งหลายเหล่านั้นก็เป็นเรื่องเดียวกัน

วิลเลียม เจมส์ (William James) เขียนไว้ว่า วิธีการของปฏิบัตินิยมก็คือ การพยายามเข้าใจความคิดโดยโยงไปสู่ผลที่จะเกิดขึ้นในการปฏิบัติ ตามหลักการของวิลเลียม เจมส์ (William James) การตัดสินใจว่าความคิดใดจะจริงหรือเท็จจะไม่เป็นการพิจารณาว่าความคิดนั้นตรงหรือสอดคล้อง (Conform) กับความเป็นจริงหรือไม่ แต่จะเป็นการพิจารณาว่าผลที่เกิดขึ้น กล่าวคือ หากความคิดใดช่วยให้เราอยู่ในกระแสของประสบการณ์ช่วยให้เราสามารถตอบสนองความปรารถนา ความต้องการของเราได้แล้ว มันก็เป็นจริง (True) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หากการเชื่อในความคิดนั้นก่อให้เกิดผลดีที่สามารถที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้แล้วมันก็เป็นจริง^๑ ปฏิบัตินิยมจึงเป็นวิธีการทดสอบ ทดลอง โดยการโยงความคิดใดความคิดหนึ่งไปสู่การปฏิบัตินั่นเอง

*จินดา จันทร์แก้ว และคณะ, สารัตถะแห่งปัญญา, อ่างแก้ว, หน้า ๓๘๒.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สมาธิสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้, อ่างแก้ว, หน้า ๒๒๑.

^๑William James, Pragmatism. Edited by F. Burkhardt and R. Bowers, Op. Cit., p. 32, 42.

ส่วนปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การฝึกรวมเจริญสมาธินั้น โดยหลักการพูดได้ง่ายแต่ในด้านวิธีการมีเนื้อหาละเอียดมากมายยิ่งเป็นเป็นเรื่องการใช้สมาธิ (คือจิตที่เป็นสมาธิ) ซึ่งเป็นสนามปฏิบัติการของปัญญา ในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาด้วยแล้ว กลายเป็นเรื่องใหญ่มากมีขอบเขตกว้างขวางรวมเรียกว่า สมถะและวิปัสสนา^๔

สมถภาวนา คือ การฝึกรวมจิตให้เกิดความสงบ

วิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกรวมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง^๕

ตารางที่ ๔.๑.๒ ไม่นิยมการถกเถียง

ตารางเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกัน	
ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท
การใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยมทำให้เห็นว่าปัญหาปรัชญาที่ถกเถียงกันเป็นจำนวนมากได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายไป	สมถภาวนา คือการฝึกรวมจิตให้เกิดความสงบ วิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกรวมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง ^๖

จากตารางที่ ๔.๑.๒ พบว่าลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ไม่นิยมการถกเถียงกัน วิลเลียม เจมส์ (William James) กล่าวว่า การใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยมทำให้เห็นว่าปัญหาปรัชญาที่ถกเถียงกันเป็นจำนวนมาก ได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายไป เมื่อนำเอาปัญหาที่ได้แย้งกันนั้น มาทดสอบอย่างง่าย ๆ ด้วยการโยนไปสู่ผลที่จะเกิดขึ้น ในที่สุดจะพบว่าไม่มีความแตกต่างกันเกี่ยวกับเรื่องที่เป็นความจริงนามธรรม เพราะความจริงนามธรรมเหล่านั้น ไม่สามารถแสดงตนเองออกมาให้ประจักษ์ชัดว่า เมื่อใช้กับข้อเท็จจริงที่เป็นรูปธรรมแล้วให้ผลต่างกันอย่างไรบ้าง^๗

พุทธศาสนายึดหลักปฏิบัติและเน้นให้มนุษย์เป็นผู้ตัดสินใจที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยตัวของมนุษย์เอง โดยใช้เสรีภาพของตนที่มีในการเลือกที่จะสามารถก้าวล่วงความทุกข์ บรรลุความสุขที่

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สมาธิสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้, อ่างแก้ว, หน้า ๑๒๒.

^๕พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๘๑.

^๖เรื่องเดียวกัน.

^๗ประทุม อังกูร โรหิต, ปรัชญาปฏิบัตินิยม : รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย, อ่างแก้ว, หน้า ๓๕.

เรียกว่า นิพพาน คือ การดับตัณหาและดับความยึดมั่นในตัวคน โดยจะเห็นได้จากการบำเพ็ญสมถกรรมฐานหรือสมถภาวนาก็เพื่อทำจิตให้สงบ ส่วนการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนาก็เพื่อให้เกิดปัญญาและเพื่อกำจัดอวิชชาซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งปวงลงได้ในที่สุด สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชา (ภาวนา) มี ๒ คือ สมถะและวิปัสสนา^๕

ตารางที่ ๔.๑.๓ เน้นผลของการปฏิบัติ

ตารางเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกัน	
ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท
มุ่งสู่สิ่งสุดท้าย คือ ผลผลิต สิ่งก็ตามมา และข้อเท็จจริง ^๖	ประโยชน์สูงสุด คือ นิพพาน ^๗

จากตารางที่ ๔.๑.๓ พบว่าลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ไม่ใส่ใจกับสิ่งหรือหลักการขั้นปฐม ประเภท (Categories) และความจำเป็นแบบสมมติต่างๆ แต่มุ่งสู่สิ่งสุดท้ายคือผลผลิต สิ่งก็ตามมาและข้อเท็จจริง จากความคิดของเจมส์เรื่องค่าทางจริยะ เจมส์คล้ายกับพวกประโยชน์นิยมที่เน้นผลของการกระทำ และไม่เชื่อในความดีสูงสุดที่ไม่เปลี่ยนแปลง ถึงแม้เจมส์จะพูดถึงหลักการในการตัดสินใจการกระทำว่าให้ดูจากผล คือความสามารถในการนำมาซึ่งความสุข ซึ่งสนองความต้องการได้อย่างน่าพอใจ แต่หลักการนี้ ก็ไม่ได้เป็นกฎตายตัวที่กล่าวลอยๆ โดยไม่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์หรือการกระทำ หลักนี้จะใช้ได้เมื่อเรามีโอกาสกระทำกิจกรรมเสียก่อน และสิ่งที่สำคัญที่สุดของหลักปฏิบัตินิยม คือวิธีการเพื่อนำไปสู่ผลที่ปรารถนา เราอาจต้องใช้วิธีการหนึ่งแก้ไขสถานการณ์หนึ่ง แต่บางครั้งวิธีการนั้นอาจใช้ไม่ได้ผลกับสถานการณ์อื่นๆ คำว่าดี เป็นคำที่ต้องประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ และเราสามารถเปลี่ยนแปลงวิธีการ เพื่อนำไปสู่ผลที่ดีกว่าในการที่จะแก้ปัญหา

ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่าอะไร เป็นอะไร ถึงที่สุดจริงๆ เท่านั้น จากพื้นฐานความเชื่อของพุทธปรัชญาเถรวาทที่ว่าชีวิตของมนุษย์ที่ยังมีกิเลสอยู่นั้นจะต้องเวียนว่ายตาย

^๕ อก.เอก. ๒๐/๒๗๕/๗๗.

^๖ เฉลิมเกียรติ ผิวนวนล, บรรณาธิการ และคณะ, แนวปรัชญาตะวันตก ฉบับ “สรรนิพนธ์”, อ่างแก้ว, หน้า ๑๓๕.

^๗ วิ.มหา. ๔/๑๓/๑๘.

เกิดอยู่ในภพนี้และภพต่อไปเป็นสังสารวัฏ จนกว่าจะได้บรรลุประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์อย่าง
 ยิ่งคือ นิพพาน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีภพไม่มีชาติคือไม่ต้องกลับมาเกิดเพื่อแสวงหาประโยชน์อื่นๆ
 อีกต่อไปพุทธปรัชญาเถรวาทสอนให้มนุษย์แสวงหาและบำเพ็ญประโยชน์ทั้งสาม คือประโยชน์
 ตนเอง ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้สมบูรณ์ตั้งแต่ประโยชน์ระดับต้นคือ ทิฏฐธรรม
 มิกัดละ ประโยชน์ในภพเบื้องหน้าคือ สัมปรายิกัดละ ไปจนถึงประโยชน์ในระดับสูงคือ ปรมัตถะ
 ผู้วิจัยเห็นว่าประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาทคือเป้าหมายหรือผลของการปฏิบัติที่มนุษย์ทุกคนนั้น
 บรรลุและต้องเพียรพยายามไปให้ถึง ไม่ว่าจะเป็นการทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง ให้เป็น
 ประโยชน์ผู้อื่นและเพื่อเป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายคือทั้งตนเองและผู้อื่นด้วยก็ตาม พระพุทธองค์
 ทรงสอนให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์เหล่านี้ ไปตามอัธยาศัยของตนเอง อย่างเต็มกำลังความ
 พากเพียร ด้วยความไม่ประมาท และได้วางหลักการและขอบข่าย ไว้อย่างเป็นระบบ และเป็น
 ขั้นตอนอย่างเหมาะสมตามระดับขั้นของประโยชน์ตามกำลังและอุปนิสัยของแต่ละคนนั้นคือหลัก
 คือล สมานธิ และปัญญาหรือหลักไตรสิกขาไปจนกว่าจะได้บรรลุประโยชน์สูงสุดของชีวิต คือนิพพาน

พระพุทธองค์จะทรงแสดงวิธีปฏิบัติหรือปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดคือนิพพาน
 ไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ
 ปัญญาอันเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ
 ตั้งจิตชอบ เป็นหนทางที่เป็นไปเพื่อความรู้อย่างเห็นจริงเพื่อการบรรลุนิพพาน^{๑๑}

๔.๒ เปรียบเทียบประเด็นที่แตกต่างกัน

ผู้วิจัยได้สรุป ประเด็นที่แตกต่างกันในรูปแบบของตาราง เพื่อให้เข้าใจรายละเอียดอย่าง
 ชัดเจน ดังต่อไปนี้

ความแตกต่างกันมี ๓ ประเด็น คือ

๑. ผู้ประกาศคำสอน
๒. เป้าหมายของการปฏิบัติ
๓. มีหลักการที่ชัดเจน

ผู้ศึกษาวิจัยได้เปรียบเทียบความแตกต่างกันระหว่างลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับ
 แนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท ดังตารางต่อไปนี้

^{๑๑}วิ.มหา. ๔/๑๓/๑๘.

ตารางที่ ๔.๒.๑ ผู้ประกาศคำสอน

ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างกัน	
ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท
วิลเลียม เจมส์ เป็นปูชนชนนธรรมคา มีความศรัทธาคือศาสนาอย่างลึกซึ้งเหมือนบิดาของเขา และเป็นศาสตราจารย์ในวิชาปรัชญาที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดสหรัฐอเมริกา	พระพุทธเจ้า ทรงเป็นสัพพัญญู ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองคือ อริยสัจ ๔ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายและเป็นพระอรหันต์

จากตารางที่ ๔.๒.๑ พบว่าวิลเลียม เจมส์เป็นบุตรเฮนรี เจมส์ ซีเนียร์ (Henry James, Senior) เกิดที่นิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นปูชนชนนธรรมคา เขาเป็นอาจารย์สอนวิชากายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ต่อมาในปี ค.ศ. ๑๘๗๕ เขาเริ่มสอนปรัชญาและเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ในวิชาปรัชญาที่ฮาร์วาร์ด

ซึ่งแตกต่างจาก องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งมีคุณสมบัติหลายอย่าง กล่าวคือ มีคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ บุคลิกภาพ และคุณสมบัติภายใน ได้แก่ คุณธรรมต่างๆ^{๑๒} ในบทสวดระลึกถึงพระพุทธคุณ ได้แสดงพระพุทธลักษณะของพระองค์ไว้ ๙ ประการ ดังนี้

๑. อรหิ	เป็นพระอรหันต์
๒. สมมาสมพุทโธ	ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ
๓. วิชชาจรมสมปณฺโณ	เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
๔. สุกโต	เสด็จไปได้
๕. โลกวิทู	รู้แจ้งโลก
๖. อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ	เป็นสารตีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม
๗. สดถา เทวมนุสฺसानิ	เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
๘. พุทฺโธ	เป็นพระพุทธเจ้า
๙. ภควา	เป็นพระผู้มีพระภาค ^{๑๓}

^{๑๒}ที.ม. ๑๐/๒๐๖/๑๕๓-๑๕๔.

^{๑๓}อง.ฎก. ๒๒/๑๐/๒๗๕.

ตารางที่ ๔.๒.๒ เป้าหมายของการปฏิบัติ

ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างกัน	
ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท
ผลที่เกิดขึ้นจากสมมติฐานนั้นมีประโยชน์ที่จะ ทำให้ชีวิตดำเนินอยู่ต่อไป ^๑ ประโยชน์ซึ่งเป็น ผลในการปฏิบัติในระดับสังคม	พุทธปรัชญาเถรวาทได้แบ่งประโยชน์สูงสุดออกเป็น สองระดับ คือ โลกียะสุขและโลกุตระสุข

จากตารางที่ ๔.๒.๒ พบว่าลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) ไม่ได้หาความจริงสูงสุดหรือความจริงที่สมบูรณ์เหมือนในพุทธปรัชญาเถรวาท คือเน้นการหาความจริงโดยการทดสอบ ทดลองแล้วดูที่ผลของการปฏิบัติ เจมส์กล่าวว่าความคิดนี้ทำได้ปฏิบัติได้หรือไม่ถ้าปฏิบัติได้ความคิดนี้ก็จริง คือความเป็นจริงที่จัดอยู่ในระดับสุขุมยปัญญาและจินตมยปัญญา หรือความรู้อย่างต่ำที่เรียกว่า โลกียะปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท ถ้าปฏิบัติไม่ได้ความคิดนี้ก็เป็นที่เท็จ ความเท็จคือความไม่จริงความสำเร็จในลัทธิปฏิบัตินิยม ไม่สามารถที่จะหาความจริงที่อยู่เหนือผัสสะของมนุษย์คือความรู้ที่สูง ที่เรียกว่าโลกุตระปัญญา เป็นความรู้ที่เหนือวิสัยของปุถุชน เป็นความรู้ของพระอรหันต์ที่เกิดจากการเจริญภาวนาปัญญา

ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท ถือประโยชน์สูงสุดในชีวิต ของฆราวาสและบรรพชิต คือการบรรลุพระนิพพาน และพุทธปรัชญาเถรวาทยังได้แบ่งประโยชน์สูงสุด ออกเป็นสองระดับ คือความสุขที่อยู่ในโลกียวิสัย จัดอยู่ในระดับโลกียะและความสุขสูงสุดจัดอยู่ในระดับโลกุตระ ดังนั้นเป้าหมายของชีวิตจึงแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ระดับโลกียะสุข ๒) ระดับโลกุตระสุข

๑. เป้าหมายระดับโลกียะสุข หมายถึง ชีวิตที่เข้าถึงจุดมุ่งหมายในขั้นแรก ที่ยังเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินสมบัติทางโลก หรือคุณค่าสำหรับชีวิตของผู้ครองเรือน ที่สามารถบรรลุประโยชน์ในปัจจุบันที่สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม (ทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์)

๒. เป้าหมายระดับโลกุตระสุข หมายถึง คุณค่าของผู้ที่ได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป จนถึงพระอรหันต์ หรือบรรลุพระนิพพานอันเป็นคุณค่าสูงสุดในชีวิต คุณค่าดังกล่าวเป็นคุณค่าทางจิตใจล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติทางโลก^๑

^๑ประทุม อังกูร โรหิต, ปรัชญาปฏิบัตินิยม : รากฐานการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย, อ้างแล้ว, หน้า ๖๑.

^๑วิทย์ วิศทเวทย์, มนุษย์กับปัญหาจริยะธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๖๘.

ตารางที่ ๔.๒.๓ มีหลักการที่ชัดเจน

ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างกัน	
ลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์	แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท
ไม่มีคำสอนใดหรือลัทธิใดจะเป็นหลักคำประกันความมั่นคงของวิธีการแบบปฏิบัตินิยม ^{๑๖} คือ ไม่นิยมการหาเหตุผลด้วยวิธีก่อนประสบการณ์ และไม่หาหลักการที่ตายตัว	หลักไตรสิกขา อันเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องจึงทำให้สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ^{๑๗} คือ อริสัจสี่สิกขา อริจิตสิกขา และ อริปัญญาสิกขา

จากตารางที่ ๔.๒.๓ พบว่าความจริงตามทัศนะของเจมส์ไม่มีลักษณะเป็นสิ่งแน่นอนตายตัวหรือสมบูรณ์สูงสุดและไม่เปลี่ยนแปลงดังที่พวกเหตุผลนิยมเข้าใจแต่มีลักษณะเป็นกระบวนการแก้ปัญหาตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จ คือความคิดใดจะจริงต้องสามารถอธิบาย ทดลอง พิสูจน์ให้เห็นจริงได้และก่อให้เกิดผล หรือประโยชน์ในประสบการณ์ของเรา กระบวนการนำทางความคิดที่ผ่านกระบวนการพิสูจน์ให้เห็นจริง และมีเหตุผลใช้ได้จะต้องนำไปสู่ความคิดอื่นๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ ต้องเชื่อมโยงกับการมีประสบการณ์อื่นที่มีค่าสำหรับการดำเนินชีวิต ความคิดที่ถือว่าจริงต้องนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่มีประโยชน์และเป็นไปได้สำหรับอนาคตด้วย

ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท มีหลักการปฏิบัติที่ชัดเจน คือหลักไตรสิกขาอันเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องจึงทำให้สามารถบรรลุจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ สมมติสัจจะ หมายถึง ความจริงโดยสมมุติ คือ สภาวะจิตของปุถุชนที่ยังมีกิเลสตัณหาหลงเหลืออยู่ และปรมาตตะสัจจะ หมายถึง ความจริงแท้สูงสุด คือสภาวะจิตของพระอริยบุคคลอันเกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองเหตุผลด้วยตนเองเกิดจากปัญญาที่อยู่เหนือสภาวะแห่งจิต หรือการปฏิบัติจนบรรลุมรรคผลนิพพาน

^{๑๖} ประทุม อังกูร โรหิต, ปรัชญาปฏิบัตินิยม : รากฐานการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย, อ่างแก้ว, หน้า ๔๐.

^{๑๗} พุทธทาสภิกขุ, คู่มือมนุษย์ ไตรสิกขา : ชั้นของการปฏิบัติศาสนา, อ่างแก้ว, หน้า ๘๗.

๔.๓ สรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่าลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดปฏิบัตินิยม ในพุทธปรัชญาเถรวาท ๓ ประเด็นด้วยกันคือ ๑) การปฏิบัติ คือวิธีการ วิลเลียม เจมส์กล่าวว่าปฏิบัตินิยมมิได้เสนอความคิดระบบใดระบบหนึ่งโดยเฉพาะออกมา ทั้งนี้เพราะว่าปฏิบัตินิยมเป็นเพียงวิธีการเท่านั้น ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่าการศึกษาการฝึกอบรมเจริญสมาธินั้น โดยหลักการพูดได้ง่าย แต่ในด้านวิธีการมีเนื้อหารายละเอียดมากมาย ยิ่งเป็นเรื่องการใช้สมาธิ (คือจิตที่เป็นสมาธิ) ซึ่งเป็นสนามปฏิบัติการของปัญญา ๒) ไม่นิยมการถกเถียง วิลเลียม เจมส์กล่าวว่าการใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยม ทำให้เห็นปัญหาปรัชญาที่ถกเถียงกันเป็นจำนวนมาก ได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายไป พุทธปรัชญาถือว่าการศึกษาเพื่อรู้สมถภาวนากรรมฐานก็เพื่อทำจิตให้สงบ ส่วนการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนาก็เพื่อให้เกิดปัญญา เพื่อกำจัดอวิชชาซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งปวงลงได้ในที่สุด ๓) เน้นผลของการปฏิบัติ วิลเลียม เจมส์กล่าวว่าทัศนคติของปฏิบัตินิยมไม่ใส่ใจกับสิ่งหรือหลักการขั้นปฐม ประเภท (Categories) และความจำเป็นแบบสมมติต่างๆ แต่มุ่งสู่สิ่งสุดท้ายผลผลิต สิ่งก็ตามมา และข้อเท็จจริง ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธองค์จะทรงแสดงวิธีปฏิบัติหรือปฏิบัติทาเพื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดคือนิพพาน ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘

ส่วนในด้านความแตกต่างผู้วิจัยได้แยกไว้ ๓ ประเด็นด้วยกันคือ ๑) ผู้ประกาศคำสอน ลัทธิปฏิบัตินิยม คือ วิลเลียม เจมส์เป็นปุถุชนคนธรรมดาที่มีความศรัทธาต่อศาสนาอย่างลึกซึ้งซึ่งเหมือนบิดาของเขา และเป็นศาสตราจารย์ในวิชาปรัชญาที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดสหรัฐอเมริกา ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท คือ พระพุทธเจ้า ทรงเป็นสัพพัญญู ตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ ได้แก่ อริยสัจ ๔ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ๒) เป้าหมายของการปฏิบัติ เป้าหมายของชีวิตตามทัศนะของวิลเลียม เจมส์ (William James) คือ ผลที่เกิดขึ้นจากสมมติฐานนั้น มีประโยชน์ทำให้ชีวิตดำเนินอยู่ต่อไป ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท เป้าหมายของการปฏิบัติหรือประโยชน์สูงสุดแบ่งออกเป็นสองระดับคือระดับโลกียะและระดับโลกุตระ ๓) มีหลักการที่ชัดเจน ทัศนะของเจมส์ไม่มีลักษณะเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว หรือสมบูรณ์สูงสุด คือ ความคิดใดจะจริงต้องสามารถอธิบาย ทดลอง พิสูจน์ให้เห็นจริงได้และก่อให้เกิดผล ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท หลักการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ สมมติสัจจะและปรมาตมะสัจจะ

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ เพื่อศึกษาแนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างระหว่างแนวคิดทั้งสอง และปัญหาตลอดทั้งข้อเสนอแนะที่มีต่อการพัฒนาสังคมและการแก้ไขปัญหาสังคม ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary research) ปฐมภูมิและทุติยภูมิ ทำการวิเคราะห์ข้อมูล เปรียบเทียบและอภิปรายผล สรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการศึกษาดังลำดับ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาทรวมทั้งศึกษาเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันของทัศนะทั้งสอง ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งความคล้ายคลึงกันออกเป็น ๓ ประเด็นคือ ๑) การปฏิบัติ คือ วิธีการ ๒) ไม่นิยมการถกเถียง ๓) เน้นผลของการปฏิบัติ และความแตกต่างกัน ๓ ประเด็นคือ ๑) ผู้ประกาศคำสอน ๒) เป้าหมายของการปฏิบัติ ๓) มีหลักการที่ชัดเจน มีผลการวิจัยดังนี้

หลักปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การละเว้นความชั่วทุกอย่าง การสร้างความดีทุกชนิด และการทำจิตใจให้ผ่องใส เพื่อให้เข้าถึงความสุขทั้งในระดับ โลกียะสุขและโลกุตระสุข ปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไร เพราะความรู้ที่ตนเองเป็นตัวทำลายกิเลส เนื่องจากเมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนไม่มีอะไรนำผูกมัดตัวเราเข้ากับสิ่งนั้นจริงๆ แล้วจิตก็จะเกิดความหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำ หัวใจอันเป็นหลักการปฏิบัติที่สำคัญในพุทธปรัชญาเถรวาทคือ ศีล สมาธิ และปัญญา

๕.๑.๑ ผลการวิจัยในไตรสิกขา

แนวคิดปฏิบัตินิยม ศีล คือการศึกษาที่ฝึกในด้านการสัมพันธ์ คิดต่อ ปฏิบัติจัดการกับสิ่งแวดล้อมรอบข้างด้วยพฤติกรรมทางกาย วาจา ด้วยการมีวิถีชีวิตที่ไม่เบียดเบียน หรือการดำเนินชีวิตที่เกื้อกูลแก่สังคม เปรียบเสมือนเครื่องมือช่วยในการ ปรับสภาพแวดล้อมของเราให้ดูสะอาด เป็นปรกติหมดจด แน่นหนามั่นคงมีสภาพพร้อมที่จะทำงานได้คล่อง และสะดวก

ส่วนสมาธิ ซึ่งสัมพันธ์กับความมุ่งหมายของสมาธิคือ ความควรแก่การงาน หรือความเหมาะสมแก่การใช้งาน และงานที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา คือ การงานทางปัญญา อันได้แก่ การใช้จิตที่พร้อมคิเช่นนั้นเป็นสนามปฏิบัติของการปัญญา ในการพิจารณาสภาวะธรรมให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง และโดยนัยนี้ จึงควรย้ำเน้นเพิ่มไว้อีกว่า สมาธิที่ถูกต้อง ไม่ใช่อาการที่จิตหมดความรู้สึกล่องลอยตัวคนเข้าร่วมหายไปไหน แต่เป็นภาวะที่ใจสว่าง โลง โปร่ง หลุดออกจากสิ่งบดบังบีบคั้นกั้นขวางเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเองคั่นอยู่ เบิกบาน พร้อมทั้งจะใช้ปัญญา

ส่วนปัญญา หรือความรู้ในทางพระพุทธศาสนา จำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ โลกียะปัญญา อันเป็นความรู้ในวิสัยแห่งสังสารวัฏ ต้องเวียนว่ายตายเกิด และโลกุตระปัญญา เป็นปัญญาที่อยู่เหนือวิสัยโลกียะ เป็นความรู้ที่ทำให้ผู้รู้กับสิ่งที่ถูกรู้เป็นสิ่งเดียวกัน ทำให้ปัญญากับนิพพานเป็นสิ่งเดียวกัน แล้วในที่สุดกลายเป็นพระอรหันต์หรือพระอรหันต์

ผู้วิจัยเห็นว่า หากนำปัญญามาใช้กับการดำเนินชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับทางโลกเพื่อให้เกิดความรู้ทั่วไป หรือรู้ชัด ได้แก่ ความเข้าใจหยั่งรู้เหตุผล หรือความรู้ประเภทคัดแยกจัดสรร และวินิจฉัยได้ว่า จริงเท็จ ดีชั่ว ควรไม่ควร มีคุณมีโทษ เป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์ รู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุผล โดยมีความมุ่งหมายในการใช้งานทางปัญญาที่จะสนับสนุนให้การดำเนินชีวิต และประกอบกิจการงานต่างๆ ให้ประสบผลสำเร็จ ได้เป็นอย่างดีและที่จำเป็นที่สุดคือการนำปัญญามาใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตของตนเอง ปัญญาไม่เพียงแต่สนับสนุนให้บุคคลประสบผลสำเร็จเท่านั้น แต่ปัญญายังเป็นฐานรองรับให้ความถูกต้องแก่สังคม มีส่วนช่วยส่งเสริม สร้างสรรค์ นำพาสังคมให้มีความสุขสงบอีกด้วย

ผู้วิจัยสรุปว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อบุคคลได้รับการฝึกหัดอบรม และปฏิบัติได้ดีแล้ว สามารถประยุกต์ใช้เข้ากับการดำเนินชีวิต ได้เป็นอย่างดีและจะเกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ ดังนี้

๑. ทำให้มีความสำรวมระมัดระวังในการแสดงออกทางกายและวาจา ไม่กระทำในสิ่งที่เป็นทุจริต และเกิดโทษแก่ตนเอง และผู้อื่น โดยศีลจะเป็นสิ่งที่ช่วยควบคุม รักษาในการประพฤติปฏิบัติ

๒. มีจิตที่เป็นสมาธิและมีพลังฝึกใฝ่อยู่ในธรรมไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสสามารถประกอบกิจการงานต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีส่วนช่วยเสริมสร้างให้สุขภาพร่างกายให้แข็งแรงมีโรคเบียดเบียนน้อย จิตที่เป็นสมาธิ มีความสงบเย็นนั้นพร้อมที่จะใช้งานทางปัญญา

๓. ทำให้เกิดปัญญาที่เห็นชอบ อันเกิดจากจิตที่เป็นสมาธิ สามารถคิดและพิจารณาไตร่ตรองสิ่งต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผล ส่งผลให้การตัดสินใจได้อย่างถูกต้องไม่เกิดข้อผิดพลาด

๕.๑.๒ ผลการวิจัยหลักการบูชาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ส่วนการปฏิบัติบูชาพระองค์ด้วยอามิสบูชาไม้ดอกไม้เป็นต้นยังไม่เชื่อว่าเป็นการบูชาที่แท้จริงแต่ผู้ใดที่ประพฤติปฏิบัติธรรม ตั้งตนชอบในคลองธรรม ผู้นั้นชื่อว่า เคารพสักการบูชาพระตถาคตด้วยการบูชาอันยอดเยี่ยม เป็นการแสดงให้เห็นว่าปฏิบัติบูชาหรือธรรมบูชาเป็นการบูชาที่สูงสุดกว่าการบูชาด้วยวัตถุ เช่นดอกไม้รูปเทียน เป็นต้น

การบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยอามิสบูชา แม้พระองค์จะไม่สรรเสริญ เพราะไม่เป็นเหตุตั้งมั่นแห่งพระศาสนาชาวพุทธก็ควรบูชา เพราะเป็นการบำเพ็ญบารมีให้แก่ตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้บูชาบุคคลที่ควรบูชา หรือสถานที่ซึ่งควรบูชา นับเป็นบุญอย่างยิ่งแก่ผู้บูชาเมื่อละโลกไปแล้วย่อมไปสู่โลกสวรรค์ การบูชาอย่างนี้ก็ล้วนเป็นประโยชน์แก่ผู้บูชาทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ผู้วิจัยสรุปว่า ชาวพุทธมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการบูชาดังนี้ คือ

๑. การได้บูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น บูชาพระพุทธเจ้าโดยตรงเป็นการระลึกถึงพระพุทธคุณที่ทรงมีต่อสัตว์โลกทั้งพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณและพระมหากรุณาคุณ และการบูชาต่อพระอรិยะสงฆ์สาวก เชื่อว่าผลของการบูชาจะทำให้เกิดในสุคติ

๒. การได้บูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น มารดาบิดา ครู อาจารย์ พระมหากษัตริย์เพราะท่านเหล่านี้เป็นผู้มีพระคุณต่อเรา จัดเป็นนาบุญของผู้บูชาเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูแก่ผู้ที่ต่อท่าน ซึ่งการบูชากันและกันอย่างนี้ กลับกลายเป็นสายสัมพันธ์ที่กลมเกลียว ที่มีต่อกันของคนในสังคม

๓. ได้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เพราะเชื่อว่า การได้สร้างสถานที่ควรบูชา การได้สักการะนับถือ เคารพ บูชา การปฏิบัติธรรม เป็นพุทธบูชา เป็นการสืบทอดอายุพระศาสนา

พระผู้มีพระภาคตรัสการบูชาว่ามี ๒ ประการเท่านั้น คือ

๑. อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ

๒. ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอน

๕.๑.๓ ผลการวิจัยกรรมฐาน ๒ ในพุทธปรัชญาเถรวาท

การบำเพ็ญสมณะกรรมฐานหรือสมถภาวนาก็เพื่อทำจิตให้สงบ ส่วนการบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนา ก็เพื่อให้เกิดปัญญา เพื่อกำจัดอวิชชาซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งปวงลงได้ในที่สุด สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชา (ภาวนา) มี ๒ คือ สมถะและวิปัสสนา

๑. สมถภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ

๒. วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง

สรุปว่า วิปัสสนากรรมฐาน คือ การฝึกจิตให้มีสติสัมปชัญญะ รู้เท่าทันต่อปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยไม่ตกเป็นทาสของปรากฏการณ์เหล่านั้นหรือการฝึกจิตให้มีสติสัมปชัญญะรับรู้อารมณ์ตรงตามความเป็นจริงไม่เข้าไปปรุงแต่งและยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจอวิชชา ตัณหา อุปาทาน การเจริญวิปัสสนากรรมฐานมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำลายกิเลสอันเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์และนิสัยความเคยชินแบบปุถุชน ที่รับรู้ต่อปรากฏการณ์ภายนอก โดยมีอนุสัยกิเลสเป็นตัวยกกำกับอยู่ทำให้การรับรู้ต่อปรากฏการณ์ต่างๆ เป็นไปอย่างมีอคติและบิดเบือนจากความจริง การเจริญวิปัสสนากรรมฐานจึงมีหลักการปฏิบัติคือการพิจารณาสังเกตตนเองและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง ทั้งภายในกายและภายนอกกายอย่างมีสติสัมปชัญญะ หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าการเจริญวิปัสสนากรรมฐานก็คือการเจริญปัญญา

๕.๑.๔ ผลการวิจัยประโยชน์ ๓ ในพุทธปรัชญาเถรวาท

สรุปว่า แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าประโยชน์สูงสุดในชีวิตของฆราวาสและบรรพชิต คือการบรรลุพระนิพพานและพุทธปรัชญาเถรวาทยังได้แบ่งประโยชน์สูงสุดออกเป็นสองระดับ คือความสุขที่อยู่ในโลกียวิสัยจัดอยู่ในระดับ โลกียะสุข และความสุขสูงสุดจัดอยู่ในระดับ โลกุตตระสุข ดังนั้นเป้าหมายของชีวิตจึงแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑) ระดับ โลกียะสุข และ ๒) ระดับ โลกุตตระสุข

๑. เป้าหมายระดับ โลกียะสุข หมายถึงชีวิตที่เข้าถึงจุดหมายในขั้นแรก ที่ยังเกี่ยวข้องกับทรัพย์สมบัติทางโลก หรือคุณค่าสำหรับชีวิตของผู้ครองเรือน ที่สามารถบรรลุประโยชน์ในปัจจุบันที่สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์)

๒. เป้าหมายระดับ โลกุตตระสุข หมายถึง คุณค่าของผู้ที่ได้บรรลุ ความเป็นพระอรหันต์ ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป จนถึงพระอรหันต์หรือบรรลุพระนิพพาน อันเป็นคุณค่าสูงสุดในชีวิต คุณค่าดังกล่าวเป็นคุณค่าทางจิตใจล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับทรัพย์สมบัติทางโลก

ผู้วิจัยเห็นว่าประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือเป้าหมายของชีวิตที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาและต้องเพียรพยายามไปให้ถึง ไม่ว่าจะเป็นการทำประโยชน์ให้แก่ตนเอง ให้เป็นประโยชน์ผู้อื่นและเพื่อเป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายคือทั้งตนเองและผู้อื่นด้วยก็ตาม ทั้งทิฏฐธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ และปรมัตถะ ดังนั้นพุทธปรัชญาเถรวาทจึงสอนให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์เหล่านี้ไปตามอัธยาศัยของตนเองอย่างเต็มกำลังความพากเพียรด้วยความไม่ประมาท และได้วางหลักการและขอบข่ายไว้อย่างเป็นระบบและเป็นขั้นตอนอย่างเหมาะสมตามระดับขั้นของประโยชน์ตามกำลังและอุปนิสัยของแต่ละคน นั่นคือ หลัก สิล สมาธิ และปัญญา หรือหลัก ไตรสิกขา ไปจนกว่าจะได้บรรลุประโยชน์สูงสุดของชีวิตคือนิพพาน นั่นเอง

๕.๑.๕ ผลการวิจัยแนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

แนวคิดปฏิบัตินิยมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีหลักการปฏิบัติที่ชัดเจนมุ่งสู่ผลของการปฏิบัติคือสมมติสังขะและปรมาตตะสังขะ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงวิธีปฏิบัติ หรือปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุด คือนิพพาน ทั้งโลกียะสุขและโลกุตระสุข

การปฏิบัติในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) การปฏิบัติในระดับโลกียะ คือ ผลที่ได้รับในปัจจุบันขณะ ปราศจากนิเวศกิเลสครบถ้วนมีสมรรถภาพและคุณภาพสูงขึ้นตามลำดับ มีความทุกข์น้อยลงมีความสุขมากขึ้น มีภาวะทางปัญญาเข้มแข็งกว่าปุถุชนทั่วไป ดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทันตามความเป็นจริง ในสิ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้องมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้ เกิดคุณค่าและประโยชน์ ในการดำเนินชีวิต และช่วยพัฒนาสังคม การที่สังคมเดือดร้อน วุ่นวายเอารัดเอาเปรียบกันอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะคนในสังคมขาดความเมตตากรุณาต่อกันไม่ใส่ใจที่จะประพฤติตามหลักธรรมทางศาสนา ถ้าคนในสังคมประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมอยู่เสมอแล้วก็จะมีส่วนช่วยเสริมสร้างพัฒนาสังคมให้มีความสงบร่มเย็นมากขึ้น ดังนั้นหลักปฏิบัติระดับโลกียะจึงมีจุดประสงค์เพื่อการเข้าถึงจุดมุ่งหมายในขั้นแรกหมายถึงชีวิตที่ยังเกี่ยวข้องกับทรัพย์สมบัติทางโลก (ยังมีกิเลสหนา) ชีวิตที่บรรลุเป้าหมายในระดับสังคม คือ เป็นผู้มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง สง่างาม ไร้โรคภัยไข้เจ็บตลอดจนมีอายุยืน เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม มีสถานภาพดี มีชื่อเสียงเกียรติยศ พรั่งพร้อมด้วยบริวารทรัพย์สมบัติ

๒) การปฏิบัติในระดับโลกุตระ คือ หลักการพัฒนาจิตระดับสูงหรือหลักวิธีการกำจัดความโลภภายใน ในพุทธศาสนาเถรวาทมีกระบวนการกำจัดความโลภภายในหรือการกำจัดกิเลสภายในจิตใจอย่างละเอียดเรียกว่า ไตรสิกขา เป็นขั้นตอนการเรียนรู้พัฒนาจิต คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลเป็นเครื่องมือกำจัดความทุจริต ทางกาย และวาจา สมาธิเป็นเครื่องมือกำจัดตัณหาอันเกิดความอยากและปัญญานั้น เป็นเครื่องมือกำจัดภวัฏฐิอันเกิดจากความเห็นผิด หลักปฏิบัติระดับโลกุตระ ถือเป็นการบรรลุในเป้าหมายสูงสุด เป็นสภาพความหลุดพ้นแห่งจิตจากการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา เป็นสภาพที่มีอิสรภาพแห่งจิต มีสันติ และความสุขอย่างสูงสุด ที่เกิดจากความรู้อย่างแท้จริง โลกและชีวิตมีสภาวะจิตที่มั่นคง ไม่หวั่นไหวไปตามโลกธรรมด้วยการมีจิตที่มั่นคงผ่องใส เบิกบาน เป็นสุขและสะอาดบริสุทธิ์ได้ตลอดทุกเวลามีวิถีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ฉะนั้น หลักการปฏิบัติในพุทธศาสนาเถรวาทมีลักษณะมุ่งให้ผู้ปฏิบัติหลีกเลี่ยงจากโลภภัย คือ ไม่ก่อความเดือดร้อน ความวุ่นวายแก่โลก ส่งเสริมให้เกิดสันติธรรมและความผาสุกแก่มวลมนุษยโลก

ในส่วนของวิลเลียม เจมส์ (William James) ปฏิบัตินิยม คือ ทฤษฎีการทดสอบ ทดลอง การใคร่ครวญค้นคว้า นำความคิดโดยโยงไปสู่การปฏิบัติ คือ ใช้หลักว่า ความคิดนี้ทำได้ปฏิบัติได้หรือไม่ ถ้าปฏิบัติได้ความคิดนี้ก็จริง ความไม่จริงคือสิ่งที่คิดแล้วทำไม่ได้ ทำไม่สำเร็จด้วย

ประสบการณ์ที่เกิดขึ้น คือ ความคิดเมื่อนำมาทดสอบ ทดลองแล้วไม่ก่อให้เกิดผล ไม่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตทฤษฎีนั้นก็ล้มเหลว

๕.๑.๖ ผลการวิจัยทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์

สรุปว่า ทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ คือ การพยายามเข้าใจความคิดโดยโยงไปสู่ผลที่จะเกิดขึ้นในทางปฏิบัติ ตามหลักการของเจมส์นั้น การตัดสินใจว่าความคิดใดจริงหรือเท็จจะไม่ใช่เป็นการพิจารณาว่าความคิดนั้นตรงหรือสอดคล้อง (Conform) กับความเป็นจริงหรือไม่ แต่จะเป็นการพิจารณาที่ผลที่เกิดขึ้น กล่าวคือ หากความคิดใดช่วยให้เราอยู่ในกระแสของประสบการณ์ ช่วยให้เราสามารถตอบสนองความปรารถนา ความต้องการของเราได้แล้ว มันก็เป็นจริง (True) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หากการเชื่อในความคิดนั้นก่อให้เกิดผลดี สามารถนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ได้แล้ว มันก็เป็นจริง หลักปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) หัวใจสำคัญอยู่ที่ความเชื่อที่ว่า จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกันอย่างยิ่งระหว่างความคิดและการกระทำ เพราะสามารถช่วยให้คนเราปฏิบัติได้จริง เจมส์ถือว่า เจตจำนงที่จะเชื่อเป็นเหตุแห่งความเชื่อ เรามีเจตจำนงที่เชื่อในพระเจ้าเป็นเจ้าและอมฤตภาพของวิญญาณ เพราะฉะนั้น พระผู้เป็นเจ้าจึงมีอยู่และวิญญาณจึงเป็นอมตะ ความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งใช้ได้ในชีวิต มันจึงสมเหตุสมผล ถ้าพระผู้เป็นเจ้า ไม่มีอยู่และวิญญาณเป็นอมตะคือตาย ชีวิตจะเต็มไปด้วยความไม่กลมกลืนกันและไร้เอกภาพ ความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าและอมฤตภาพของวิญญาณนั้นมีคุณค่าทางปฏิบัติมากมาย เช่น ช่วยส่งเสริม สนับสนุน และยกระดับชีวิตของเรา เพราะฉะนั้นความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าจึงสมเหตุสมผล ศาสนาเป็นสิ่งที่ใช้ได้ สิ่งที่ใช้ได้ย่อมเป็นสิ่งแท้จริง ความจริงทางศาสนาเป็นความจริงเชิงปฏิบัติ

ผู้วิจัยสรุปว่าลัทธิปฏิบัตินิยมตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าความรู้ทุกอย่างไม่มีอะไรมากกว่าความเชื่อที่ปฏิบัติได้ เน้นความสำเร็จในการปฏิบัติงานของการรับรู้สิ่งต่างๆ นั้นมิใช่ก่อรูปความจริงแต่ต้องทำความเชื่อให้ปรากฏผลซึ่งสามารถทำให้บุคคลปฏิบัติอย่างมั่นใจและบรรลุผลสำเร็จ ปฏิบัตินิยมเปรียบเสมือนผู้ประสานงาน ซึ่งจะช่วยผ่อนคลายทฤษฎีโดยปราศจากอคติไม่มีกฎปรนัย ไม่มีบทบัญญัติที่เข้มงวด มีก็แต่ความร่าเริงสดชื่นด้วยการมองโลกในแง่ดี ปฏิบัตินิยมจะช่วยให้เราได้รับความเพลิดเพลินในสมมติฐาน โดยเราจะพิจารณาในหลักฐานทุกอย่าง หลักฐานในแขนงศาสนาก็มีประโยชน์ยิ่งใหญ่ต่อประจักษ์นิยม ด้วยการคัดค้านคติทางเทววิทยา และต่อเหตุผลการนิยามทางศาสนาด้วยความสนใจเป็นพิเศษในสิ่งที่เป็นนามธรรมเชิงเดี่ยว ซึ่งอยู่ห่างไกลในวิถีของมโนคติเป็นทฤษฎีที่เน้นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของโลกและเสรีภาพของจิตมนุษย์ และความสามารถสร้างสรรค์ของจิตมนุษย์ที่สามารถนำความคิดมาอิงกับผลด้วยวิธีทดสอบ ทดลอง ดูผลของการปฏิบัติและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้อย่างสร้างสรรค์ ความมีอยู่เชิงปฏิฐานของความชั่ว และการที่มนุษย์เอาชนะความชั่วได้ คือ มุ่งให้ผู้ปฏิบัติเข้าหาโลกหรือเข้าหา

สังคม และมุ่งให้ผู้ปฏิบัติคนอยู่ใน โลกียะปัญญาระดับสามัญธรรมดา ซึ่งเป็นปัญญาของปัจเจกชน คือเป็นผู้ที่ยังมีกิเลสหนาอยู่ ทรรศนะเชิงพหุนิยมว่าด้วย โลก ประจักษ์นิยมสุดโต่ง เจตจำนงที่จะเชื่อ การถือว่าความต้องการกำหนด ความเชื่อและความคิด การถือว่าการใช้ปฏิบัติได้เป็นเครื่องทดสอบ ความจริง และความคิดรวบยอดว่าด้วยพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของที่จำกัด เหล่านี้ทฤษฎีปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์ (William James) พิสูจน์ไม่ได้

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ สรุปประเด็นความคล้ายคลึงกัน

จากการศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่าลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดปฏิบัตินิยม ในพุทธปรัชญาเถรวาท ๓ ประเด็นด้วยกัน คือ ๑) การปฏิบัติ คือ วิธีการ วิลเลียม เจมส์ (William James) กล่าวว่าปฏิบัติ นิยมมิได้เสนอความคิดระบบใดระบบหนึ่ง โดยเฉพาะออกมา ทั้งนี้เพราะว่าปฏิบัตินิยมเป็นเพียง วิธีการเท่านั้น ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การฝึกอบรมเจริญ สมานินั้นโดยหลักการพูดได้ง่าย แต่ในด้านวิธีการมีเนื้อหาละเอียดละเอียดยากยิ่งเป็นเรื่องการใช้ สมานิ (คือจิตที่เป็นสมานิ) ซึ่งเป็นสนามปฏิบัติการของปัญญา ๒) ไม่นิยมการถกเถียง วิลเลียม เจมส์ (William James) กล่าวว่าการใช้วิธีการแบบปฏิบัตินิยม ทำให้เห็นปัญหาปรัชญาที่ถกเถียงกันเป็น จำนวนมากได้กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายไป พุทธปรัชญากล่าวว่าการบำเพ็ญสมณภาวนา ธรรมฐานก็เพื่อทำจิตให้สงบ ส่วนการบำเพ็ญวิปัสสนาธรรมฐาน หรือวิปัสสนาภาวนาก็เพื่อให้เกิด ปัญญา เพื่อกำจัดอวิชชาซึ่งเป็นต้นตอของกิเลสทั้งปวงลงได้ในที่สุด ๓) เน้นผลการปฏิบัติ วิลเลียม เจมส์ (William James) กล่าวว่า ทักษะของปฏิบัตินิยมไม่ใส่ใจกับสิ่งหรือหลักการชั้นปฐม ประเภท (Categories) และความจำเป็นแบบสมมติต่างๆ แต่มุ่งสู่สิ่งสุดท้ายผลผลิต สิ่งก็ตามมา และ ข้อเท็จจริง ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธองค์จะทรงแสดงวิธีปฏิบัติหรือปฏิบัติทาเพื่อบรรลุถึง ประโยชน์สูงสุดคือนิพพานในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า มัชฌิมาปฏิบัติทาหรือทางสายกลาง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

๕.๒.๒ สรุปประเด็นความแตกต่างกัน

ส่วนในด้านความแตกต่างผู้วิจัยได้แยกไว้ ๓ ประเด็นด้วยกันคือ ๑) ผู้ประกาศคำสอน ลัทธิ ปฏิบัตินิยม คือ วิลเลียม เจมส์ (William James) เป็นปราชญ์คนธรรมดา ศรัทธาต่อศาสนาอย่างลึกซึ้ง เหมือนบิดาของเขา และเป็นศาสตราจารย์ในวิชาปรัชญาที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดสหรัฐอเมริกา ส่วน พุทธปรัชญาเถรวาท คือ พระพุทธเจ้า ทรงเป็นสัพพัญญู ตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ ได้แก่ อริยสัจ ๔ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ๒) เป้าหมายของการปฏิบัติ เป้าหมายของชีวิตตามทัศนะของวิลเลียม

เจมส์ (William James) คือ ผลที่เกิดขึ้นจากสมมติฐานนั้น มีประโยชน์ทำให้ชีวิตดำเนินอยู่ต่อไป ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท เป้าหมายของการปฏิบัติ หรือประโยชน์สูงสุดแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะสุขและโลกุตระสุข (๓) มีหลักการที่ชัดเจน ทศนะของเจมส์ไม่มีลักษณะเป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว หรือสมบูรณ์สูงสุด คือ ความคิดใครจะจริงต้องสามารถอธิบาย ทดลอง พิสูจน์ให้เห็นจริงได้และก่อให้เกิดผล ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท หลักการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ สมมติสังขะและปรมาตมะสังขะ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ปัญหาหนึ่งที่พบจากการศึกษาวิจัย เรื่องศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียมเจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ปัญหาสังคมในปัจจุบันเกิดจากคนในสังคมแตกแยกทางความคิด ขาดจิตสำนึกและทัศนคติที่ดี ทำให้เกิดปัญหาความรุนแรงขึ้น เป็นเครื่องตัดสินของคนในสังคมแนวทางการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาสังคมจะอย่างไรให้สังคมลดการใช้ความรุนแรงลงซึ่งแนวคิดปฏิบัตินิยมทั้งของวิลเลียม เจมส์กับพุทธปรัชญาเถรวาท ต่างก็อธิบายวิธีปฏิบัติเพื่อให้คนในสังคมได้ยึดถือเป็นแบบอย่างและดำเนินตามได้อย่างถูกต้อง แต่คนในสังคมก็ยังตั้งคำถามอีกว่า ความจริงคืออะไร ความดีคืออะไร และคำถามนี้ก็เกิดขึ้นมาแล้วในสมัยโบราณเมื่อ ๒๐๐๐ ปีที่ผ่านมาในประเทศอินเดีย ซึ่งพระพุทธองค์เป็นหนึ่งในปัญญาชนที่ตอบคำถามนี้ในสมัยปัจจุบันที่เรียกว่า อารยธรรมวัตถุนิยม และอารยธรรมบริโภคนิยม คนในสังคมไม่สนใจที่จะหาคำตอบว่า ความจริงคืออะไร ความดีคืออะไร ต่างตั้งคำถามว่า ทำอย่างไรถึงจะรวย คำถามนี้จึงเป็นสาเหตุนำไปสู่ความเสื่อมเสียทำลายสังคม ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายวัฒนธรรม เกิดความเสื่อมเสียทางศีลธรรม เพราะฉะนั้นข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่าซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องส่งเสริมให้คนมีคุณธรรม เพราะคุณธรรมคือองค์ประกอบที่สำคัญของความอยู่เย็นเป็นสุขในสังคม เป็นสิ่งที่มีอยู่ในใจมนุษย์ทุกคน เกิดจากการปฏิบัติ เริ่มจากตนเอง คุณธรรมเป็นเรื่องของความเป็นองค์รวม ปรากฏอยู่ในทุกเรื่อง ทุกคนมีหน้าที่ร่วมกันในการพัฒนาคุณธรรม

สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของปัญหาข้างต้นก็คือ คนในสังคมปัจจุบันนี้ยังขาดความรู้ความเข้าใจในการตอบคำถามว่า ความดีคืออะไร ซึ่งคำถามนี้เป็นเรื่องของจริยศาสตร์ในปรัชญาทั้งของวิลเลียม เจมส์ (William James) และพุทธปรัชญาเถรวาทจึงทำให้ขาดหลักการและแบบอย่างของการทำความดีในการที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาระบบคุณธรรมของคนในสังคม

จากปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าว จึงทำให้เกิดข้อเสนอแนะที่น่าสนใจ ในการค้นคว้าศึกษาทำการวิจัยต่อไป จากเรื่องศึกษาเปรียบเทียบลัทธิปฏิบัตินิยมของวิลเลียม เจมส์กับแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท นี้ว่า

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

จะมีวิธีการอย่างไร ในการที่จะทำให้คนในสังคมยุคปัจจุบันรู้ว่า ความดีคืออะไร การทำความดีเขาทำกันอย่างไร โดยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาวิจัยระบบปรัชญาทางด้านจริยศาสตร์ทั้งของตะวันตกและตะวันออกว่า

๑.๑ มนุษย์มีแนวคิดในการทำความดีอย่างไร

๑.๒ เหนือตัดสินความดีและความชั่วของปรัชญาทั้งสองระบบเป็นอย่างไร

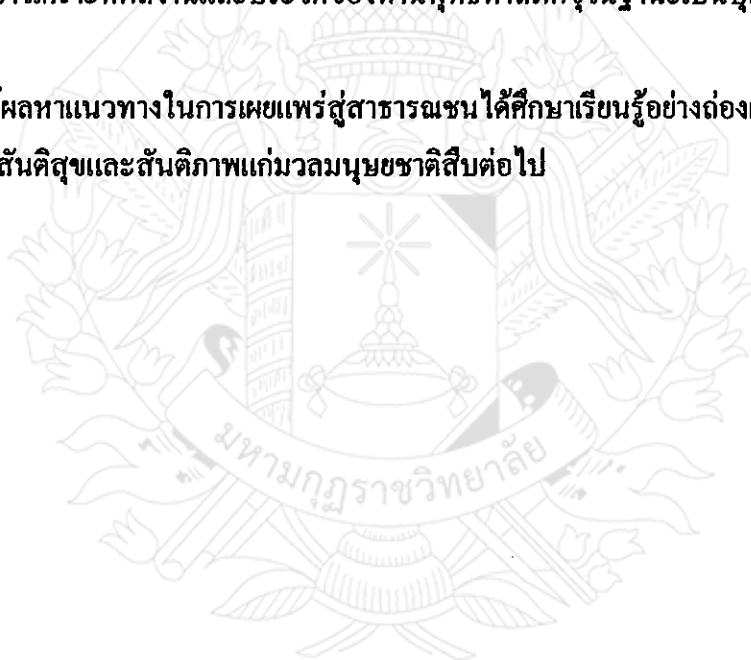
๑.๓ ประเภทของความดีของปรัชญาทั้งสองระบบมีอะไรบ้าง

๑.๔ ลักษณะของความดีในปรัชญาทั้งสองระบบมีลักษณะอย่างไร

๒. ศึกษาวิจัยคนดี หรือคนที่สามารถเป็นแบบอย่างของการทำความดีได้ เช่น

๒.๑ ศึกษาวิเคราะห์ผลงานและประวัติของท่านพุทธทาสภิกขุ ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญของโลก

เพื่อวิเคราะห์ผลหาแนวทางในการเผยแพร่สู่สาธารณชน ได้ศึกษาเรียนรู้อย่างถ่องแท้ นำไปสู่ความสงบร่มเย็น เกิดสันติสุขและสันติภาพแก่มวลมนุษยชาติสืบต่อไป

บรรณานุกรม

๑. หนังสือภาษาไทย

๑) พระไตรปิฎก

กรมการศาสนา. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ ๔, ๕, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๔, ๑๕, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๒๙, ๓๐, ๓๑, ๓๓, ๓๕, ๓๗, ๓๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. วิสุทธิธรรมรศก ภาค ๑ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๔.

_____ . มงคลทีปนี แปล เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๗.

_____ . วิสุทธิธรรมรศก ภาค ๑ ตอน ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๔๐.

_____ . วิสุทธิธรรมรศก ภาค ๓ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๔๐.

_____ . หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

๒) หนังสือทั่วไป

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

พระพุทธโฆษาจารย์. วิสุทธิธรรมรศก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๓.

_____ . นวโกวาท เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๗๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๓.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). สมถิในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๔๑.

_____ . ปัญญาในพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฺฐายิมหาเถร จวน). มงคลในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
กิตติวรรณปิ่นเกล้า, ๒๕๓๐.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร). มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรม
สภา, ๒๕๓๕.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ธรรมโรเถร). หน้าที่ของครูและนักปกครอง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ. ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔.

_____ . คู่มือมนุษย์ ไตรสิกขา : ขั้นตอนการปฏิบัติศาสนา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๕.

_____ . คู่มือมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพชรประกาย, ๒๕๔๘.

_____ . บรรณารักษ์ภาคต้น. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดย
ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๗.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกร
ณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๕.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกร
ณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ . พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
, ๒๕๒๕.

พระราชธรรมนิเทศ. หนังสือโลกและชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พรสิริการพิมพ์, ๒๕๔๑.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ์). มงคล ๓๘ ประการ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมวิสุทธิภิกขุ (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). การพัฒนาจิต. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระอมรารักษ์จิต (เกิด). บุษพลิกขวารรณนา. พระนคร : พระจันทร์, ๒๕๐๘.

นาคประทีป. บาลีอภิธาน์ปทีปิกาพร้อมทั้งสูจิ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไท, ๒๕๖๔.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์
พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑.

สุนทร ฌ รังษี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

เดือน คำดี. พุทธปรัชญา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔.

ถวิล (วัดรางกูร) บุญทรง. อุบาสิกา. เราคือใคร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๐.

ประยงค์ แสนบุราณ. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

บุญมี แทนแก้ว. ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓
_____. ความจริงของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒,

สุขาวี พลอยชুম. สารานุกรมพระพุทธศาสนาประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรม
วชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕.

วสิน อินทสระ. สารคำคัญแห่งมงคล ๓๘. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณา
การ, ๒๕๒๗.

น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง). สถูปเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๖

สันติ เล็กสุขุม. เจดีย์ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐.

ประทุม อังกูรโรหิต. ปรัชญาปฏิบัตินิยม : รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

กิริติ บุญเจือ. ปรัชญาประชาชนบ้าน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดับเบิ้ลนาย, ๒๕๔๓.

จินดา จันทร์แก้วและคณะ. สารัตถะแห่งปัญญา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
, ๒๕๔๖.

หัสชัย และคณะ. ปรัชญาวิทยาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๑.

สมบูรณ์ บุญโท. ญาณวิทยาในปรัชญาตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก

จำกัด, ๒๕๔๗.

ประทุม อังกูรโรทิต. ปรัชญาปฏิบัตินิยม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

วิทย์ วิชาเวทย์. จริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๑.

สมัคร บุราวาส. ปัญญา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. บรรณาธิการและคณะ. แนวปรัชญาตะวันตก ฉบับสารนิพนธ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑.

สนิท ศรีลำแดง. ปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

๓) หนังสือแปล

พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประจักษ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.

เอเดรียน สนอกกราส. สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. แปลโดย กัทรพร สิริกาญจนและคณะ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗.

พระอุปติสสเถระ. วิมุตติมรรค. แปลโดย พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๘.

ดับบิว ที สเตซ. ปรัชญากรีก. แปลจาก A Critical History of Greek Philosophy โดยปรีชา ช้างขวัญยืน. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔.

๔) วิทยานิพนธ์

พระมหามงคลกานต์ รัฐธมโม. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความจริงเรื่องจิตของวิลเลียม เจมส์.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

รอบทิศ ไวยสุศรี. การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สมพิศ ศรีประไพ. ประจักษ์นิยมแบบจัดของวิลเลียม เจมส์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

๒. ภาษาอังกฤษ

1) General Book

John Dewey. **Philosophy and Civilization** Gloucester : Peter Smith, 1968.

Sheldon P. Peterfreund and Theodore C. Denise. **Contemporary Philosophy and Its Origins** New York : D. Van Nostrand Company, Inc., 1976.

Kathleen Freeman. **Ancilla to The Pre-Socratic Philosophers ; A Complete Translation of the Fragments in Diels** Oxford : Basil Blackwell, 1947.

Antigone. 332 ff. quoted in Frederick Copleston, S.J. **A History of Philosophy Vol. I Part I** Garden City : Image Books, 1962.

Francis Bacon. **Novum Organum Book I** Chicago : The Great Books Foundation, 1955.

Frank Pierrepont Graves. **Great Educators of Three Centuries ; Their work and Its Influence on Modern Education** New York : The Macmillan Company, 1933.

August Comte **Positive Philosophy**. New York : AMS Press. Inc., 1974.

Samuel Enoch Stumpf. **Philosophy : History and Problem**. Vanderbilt University, 1977.

William James. **The Will to Believe**. New York : Dover Publications, Inc, 1956.

_____. **Essays on Faith and Morals**. New York : Longmans. Green and Co., 1949.

... the attitude of looking towards... consequences. facts... that an idea is "true" so long as to

Believe it is profitable to our lives. ๓๓ William James. **Pragmatism**. Edited by F.

Burkhardt and R. Bowers Cambridge : Harvard University Press, 1975.

๑๒๕

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ สกุล นาย ศรารุช ศรีภิรมย์

วัน เดือน ปีเกิด วันที่ ๒๘ เดือน ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๒

ภูมิลำเนา ๑๗๔ หมู่ ๒ ตำบลหนองหาน อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
๔๑๑๓๐ โทร. ๐-๔๒๒๖-๑๒๑๕

ที่อยู่ปัจจุบัน ๑๒๓/๒๐๐๑ หมู่ ๑๖ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
๔๐๐๐๒ โทร. ๐๘๘-๕๑๐๕๐๒๗

ประวัติการศึกษา
พ.ศ. ๒๕๕๑ พุทธศาสตรบัณฑิต (สังคมศึกษา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ประวัติการทำงาน
พ.ศ. ๒๕๕๒ ครูอัตราจ้างโรงเรียนมหาไถ่ศึกษา โนนสมบูรณ์ อำเภอบ้านแฮด
จังหวัดขอนแก่น
ปัจจุบัน นักประชาสัมพันธ์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สิ่งพิมพ์นี้เป็นสมบัติของห้องสมุด มจร.
ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่น ไม่สมควร
โปรดนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย ขอบคุณ